

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI SZERVEZET
SZAKMAI ÉS TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

Tanulmány
Műhely
Kitekintés
Röviden
Könyvespolc

2015. 4. szám

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága

Megjelenik negyedévente * Harmincnyedik évfolyam 4. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök:

CSÓTI ANDRÁS

Tagok:

DR. CSORDÁS SÁNDOR
DR. HUSZÁR LÁSZLÓ
DR. KABÓDI CSABA
LEHOCZKI ÁGNES
DR. LÖRINCZ JÓZSEF
DR. MEZEY BARNA
DR. NAGY FERENC
DR. PALLO JÓZSEF
DR. VÓKÓ GYÖRGY

Főszerkesztő:

SZALAI TÍMEA

Felelős szerkesztő:

DEÁK FERENC ISTVÁN

Nyomdai előkészítés és nyomdai munkálatok:

Duna-Mix Kft., Vác
www.dunamix.hu
Felelős vezető:

SZAKOLCZAI LÓRÁNT

ISSN 1417-4758

A szerkesztőség címe:

1054 Budapest V.,
Steindl Imre utca 8.

E-mail: sajto@bv.gov.hu

SZÁMUNK SZERZŐI

Barbalics Nikoletta bv. őrnagy, kiemelt főreferens, BVOP Fogvatartási Ügyek Szolgálat; **Csukai Magdolna**, tanár, Pannon Oktatási Központ; **Czibulya Gábor** bv. százados, biztonsági tiszt, Balassagyarmati Fegyház és Börtön; **Deák Ferenc István** ny. bv. alezredes, a Börtönügyi Szemle felelős szerkesztője; **Drexler Bernadett** bv. őrnagy, kiemelt főreferens, BVOP Stratégiai, Elemzési és Tervezési Főosztály; **Gombkötő Tamás** bv. hadnagy, reintegrációs tiszt, Balassagyarmati Fegyház és Börtön; **dr. Hamula János** bv. főtanácsos, mb. főigazgató főorvos, IMEI; **Kasik László** egyetemi adjunktus, SZTE BTK Neveléstudományi Intézet; **dr. Király Klára** jogi konzulens; **dr. Nemes Nagy Anna** bv. ezredes, főosztályvezető, BVOP Egészségügyi Főosztály; **Prcsity Violetta** bv. százados, tanácsadó szakpszichológus, Fővárosi Bv. Intézet; **Rutkai Kata**, főelőadó, BVOP Stratégiai, Elemzési és Tervezési Főosztály; **Somogyi Zsófia Borbála**, főelőadó, BVOP Fogvatartási Ügyek Szolgálat; **Somogyvári Mihály** bv. őrnagy; mb. főosztályvezető, BVOP Stratégiai, Elemzési és Tervezési Főosztály; **Szilágyi Éva** c. bv. őrnagy, reintegrációs tiszt, Szegedi Fegyház és Börtön; **Uzonyi Adél** bv. alezredes, bv. tanácsos, osztályvezető, IMEI.

A fotókat **Apró Andrea** készítette.

Szerkesztőségünk olyan dolgozókat vár, amelyek a társadalmi devianciákat, a büntetés-végrehajtásra vonatkozó joganyagot, a fogvatartás, a fogvatartotti népszerűség sajátosságait, problematikáját a tudományos közvélemény által elfogadott tudománysszakok (kriminológia, szociológia, pszichológia, pedagógia stb.) szempontjaiból elemzik, értékelik. A dolgozatok eredetért és tartalmáért a szerző vállalja a felelősséget. A szakirodalmi hivatkozásokat lábjegyzet formájában kérjük. A kéziratokat írják

Közlési feltételek

alá, tüntessék fel munkakörüket, munkahelyüket, telefonszámukat, lakcímüket és - ha van - tudományos fozkozatukat. A tanulmányokat számítógépes adathordozón is szíveskedjenek megküldeni. **Szerkesztőségünk mindenkor fenntartja magának a jogot - a szerzővel egyeztetve - a kéziratok stilizálására!** Olyan kéziratokat, melyeket nem rendeltünk meg, illetve a szaklektorok nem tartottak közlésre alkalmasnak, nem küldünk vissza és nem őrizük meg!

TARTALOM

TANULMÁNY

1	Drexler Bernadett –
Somogyvári Mihály:	Női szexuális bűnelkövetők II.
Elméleti keretek, tipológiák
21	Somogyi Zsófia Borbála:	Szabadság van-e a szabadulás után?
35	Hamula János –
Uzonyi Adél:	Az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító
Intézet csoportterápiás rendszerének
bemutatása
49	Szilágyi Éva –
Kasik László:	Fogvatartottak szociálisprobléma-megoldó
gondolkodása és agresszivitása

MŰHELY

69	Barbalics Nikoletta:	Fogvatartotti programok a reintegráció jegyében
76	Czibulya Gábor –
Gombkötő Tamás –
Pracsity Violetta:	Resztoratív technikák alkalmazása a fegyelmi
eljárás során
86	Csukai Magdolna:	Iskolaelhagyás és újraskolázás
bűnelkövetőknél – fejlesztési lehetőségek

KITEKINTÉS

97	Nemes Nagy Anna:	Börtön-egészségügyi konferencia
Kirgizisztánban
101	Király Klára:	Hírek a börtönvilágból

RÖVIDEN

113		Eseménynaptár
121	Rutkai Kata:	„Vonzások és választások” című konferencia
a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából

KÖNYVESPOLC

123	Deák Ferenc István:	Ajánló

Drexler Bernadett – Somogyvári Mihály

Női szexuális bűnelkövetők II.

Alapadatok, leíró statisztikák

Bevezető

A szexuális bűncselekmények háttérének és elkövetőinek vizsgálatával már több alkalommal is foglalkoztunk. Elsőként a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának keretein belül, alapvetően alkalmazott céllal, empirikus elemzéssel készült vizsgálat során, amelynek célja az volt, hogy egy hazánkban eddig alulkutatott, speciális fogvatartotti csoportot ismertessen meg, mind elméleti, mind empirikus szinten, kiindulási alapot nyújtva ezáltal az esetleges további vizsgálatokhoz. Második alkalommal a korábbi vizsgálatunk eredményeiből kiindulva egy szűkebb területet, a női szexuális bűnelkövetést igyekeztünk részletesebben körüljárni, s az addigi ismereteket kiegészíteni egy speciális, szakmai-elméleti háttérrel.

Mindkét tanulmány közös célja volt, hogy a szexuális bűnelkövetők különféle demográfiai, fogvatartási jellemzői, de főleg cselekményük mélyebb megismertetése által hozzájáruljon egy büntetés-végrehajtási szempontból kiemelt célhoz, a kockázatokra és szükségletekre reagáló kezelési terv elméleti alapjainak kidolgozásához.

Az új jogszabály 2015 januárjától életbe lépve alapjaiban változtatta meg a büntetés-végrehajtás keretein belül végzett reintegrációs célú munkát. A büntetés-végrehajtási szervezet eddig nem rendelkezett mérésekkel és adatokkal a fogvatartási és visszaesési kockázatokat illetően, továbbá az sem volt értékelhető, hogy a fogvatartás során milyen fejlődésen, változáson megy keresztül a fogvatartott. A fogvatartási kockázatok mérése sem volt egységes, ezért igény mutatkozott az elméleti keretek, valamint az eszközök és a módszerek szintézisének megteremtésére.¹ A Kockázatelemzési és Kezelési Rendszer (továbbiakban KEK Rendszer) létrehozása ezen szintézis része, amely magában foglalja a progresszív rezsimszabályokat, a kockázatelemzésre szolgáló Prediktív Mérőeszközt, továbbá a fogvatartási és visszaesési kockázatok csökkentésére irányuló reintegrációs célú programokat is.

Ezen programok idővel vélhetően egyre több speciális fogvatartotti csoportra és fellelhető problémára fognak reagálni, jelenleg bizonyos intézetekben az agressziókezelő, a szerhasználat és hatásait csökkentő, a szubkultúrában betöltött státusz, illetve a szexuális bűnelkövetők kezelésére irányuló programok futnak. Az előbbi fókuszpontok jól tükrözik a szexuális bűnelkövetők kezelésének fontosságát, s ezáltal az elkövetők minél alaposabb megismerésének, a bűncselek-

¹ Drexler Bernadett – Somogyvári Mihály: *Női szexuális bűnelkövetők I. Elméleti keretek, tipológiaiák.* Börtönügyi Szemle, 2015/3. 28–41. o.

ményük mögött meghúzódó okok és motivációk feltárásának, szükségletei kimutatásának, valamint az általuk képviselt kockázatok előzetes becslésének és elemzésének fontosságát is.

Jelen cikkben a szexuális bűnelkövetők egyik szűk csoportjának, a női bűnelkövetőknek az empirikus vizsgálatára és leíró, statisztikai bemutatására vállalkoztunk, remélve, hogy ezáltal hozzájárulunk a fentebb leírt rövid- és hosszabb távú célok eléréséhez, illetve az új törvény által kijelölt utak és meghatározott elvek megvalósításának sikeréhez.

A vizsgálat módszertani bemutatása

Jelen vizsgálatunkat az összehasonlíthatóság és az azonos elemzési kategóriák kialakítása okán a korábbi kutatásunknál használt módszertan mentén végeztük. Ennek megfelelően a jelenlegi és a korábbi Btk. nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekményeket felölelő fejezeteit tekintettük kiindulási pontnak. Az elemzés további részében ezen bűncselekmények elkövetői közül leválogattuk a női fogvatartottakat, így kaptunk egy 340 fős mintát.

A nőkre vonatkozó elemzésünkben azonban némileg módosítottuk a férfi elkövetők esetén alkalmazott vizsgálati koncepciót:

- a) A férfi elkövetők esetén a vizsgálati ambíciónk – hogy a szexuális elkövetőkre vonatkozó tipológiák egyik gondolati lényegét (szexuális motivációjú, parafília/opportunista, erőszakmotivált elkövető) le tudjuk modellezni a fogvatartotti adatbázisból kinyerhető adatok alapján – nem tűnt irreálisnak. A női tipológiák esetén azonban a főbb meghatározó tényezők az elkövető dependens, passzív hozzáállása, a társtettség, illetve az áldozathoz való viszony jellege. Mindazonáltal ezen adatok a rendelkezésre álló adatbázisból nem hozzáférhetőek, így az erre vonatkozó ismereteket a kutatás későbbi szakaszában, kvalitatív módszerekkel tervezzük kinyerni.
- b) A női elkövetők lényegesen kevesebben vannak, emiatt az adataik is sokkal áttekinthetőbbek, így statisztikailag „kezelhetőbbek” lettek, ezáltal a vizsgálatban nem csak a jellemző bűncselekmény alapján tudtunk elemzéseket készíteni, hanem a kétezres évek elejéig, visszamenőlegesen, az összes szexuális bűncselekményt elkövető nő adatát meg tudtuk vizsgálni részleteiben, és akár időrendi bontásban.

Fontos leszögezni, hogy a minta kialakításánál fő szempont az elkövetett cselekmény volt, azaz az alapján kerültek a női fogvatartottak az elemzésbe, hogy a fentebb tárgyalt szexuális bűncselekmények valamelyike szerepelt-e valaha az elkövetett bűncselekményeik között. Ugyanakkor az így kialakult több mint 300 fős mintában olyan fogvatartottak is szerepeltek, akik azóta már szabadultak, vagy épp most is börtönben vannak, csak más bűncselekmény miatt. Így az elemzés során kettéválasztottuk a női szexuális bűnelkövetők csoportját:

- a „naprakész” és adott időpillanatra érvényes, releváns demográfiai és fogvatartási adatokat azokra a fogvatartottakra nézve vizsgáltuk, akik jelenleg is valamely büntetés-végrehajtási intézetben töltik szabadságvesztés-büntetésüket,
- míg az elkövetői profilokat és az egyes bűncselekmények jellege, típusai közti esetleges különbségeket, illetve néhány fontosabb demográfiai és fogvatartási adatot a nagyobb számú és hosszabb távú visszatekintést, valamint a trendvonalak felvázolását is lehetővé tévő, összes női szexuális bűnelkövetőt magába foglaló mintán mutatjuk be.

Az elemzés alapjául szolgáló adatbázist – korábbi vizsgálatunkhoz hasonlóan – a büntetés-végrehajtás elektronikus fogvatartotti nyilvántartásából nyert adatok szolgáltatták, ennek megfelelően az ott rendelkezésre álló változókat tudtuk vizsgálni, a rendszer nyújtotta visszatekintési lehetőséggel. Így végül a fő demográfiai adatokat, az alapvető fogvatartási és biztonsági tevékenységgel összefüggő adatokat, illetve a bűncselekményekkel kapcsolatosan rendelkezésre álló információkat tudtuk felhasználni az elemzés során a 2000-es évek elejéig visszanyúlva.

A női szexuális bűnelkövetők általános statisztikái

A következőkben néhány általános demográfiai, fogvatartási adat mentén, majd bűncselekmény-típusonkénti bontásban mutatjuk be a vizsgált fogvatartotti csoportot. A legtöbb esetben az összehasonlításához szolgáló adatokat a teljes fogvatartotti populációra vonatkozó adatokból nyerjük a Börtönstatisztikai Szemle 2015. évi II. számából², ellenkező esetben pedig megjelöljük az adatok forrását.

Ahogy korábban is említettük, a vizsgálatot a jelenleg is börtönbüntetést töltő szűkebb csoporttal indítjuk az egyes demográfiai és fogvatartási adatokkal, majd fokozatosan egy szélesebb összefüggésbe helyezve bemutatjuk a nagyobb minta – azaz a kétezres évekig visszamenőlegesen összegyűjtött, valaha szexuális bűncselekményt elkövető nők – jellemzőit is.

Demográfiai adatok

A jelenleg szexuális bűncselekmény miatt szabadságvesztés-büntetést töltő 49 vizsgált személy életkora 19 év és 59 év között mozog, átlagéletkoruk 36 év, ami leköveti a teljes fogvatartotti populáció átlagéletkorát (2010 óta 35–36 év körül mozog a fogvatartottak átlagéletkora). Azonban ha életkorukat kategóriákba rendezve vizsgáljuk, akkor látható az, ami a női szexuális bűnelkövetőkkel kapcsolatos nemzetközi szakirodalmakban³ is megjelenik, hogy alapvetően az idősebb életkori kategóriák is erősen reprezentáltak a vizsgált bűnelkövetői csoportban.

² Lásd a BVOP honlapján a „Kiadványok” fül alatt! <http://bv.gov.hu/bortonstatisztikai-szemle>

³ Drexler Bernadett – Somogyvári Mihály: *Női szexuális bűnelkövetők I. Elméleti keretek, tipológiaiak.* Börtönügyi Szemle, 2015/3. 28–41. o.

<i>Kategorizált életkor</i>			
<i>Életkor</i>	<i>Fő</i>	<i>%</i>	<i>Kumulált gyakoriság</i>
19–24 év közötti	6	12,24	12,24
25–29 év közötti	7	14,29	26,53
30–39 év közötti	21	42,86	69,39
40–49 év közötti	11	22,45	91,84
50–59 év közötti	4	8,16	100,00
<i>Összesen</i>	<i>49</i>	<i>100,0</i>	<i>100,00</i>

1. táblázat

A fenti táblázatban látható, hogy a női szexuális bűnelkövetők több mint 30%-a 40 év fölötti és további 42%-uk tartozik a 30–39 év közötti kategóriába, a kumulált gyakorisági megoszlásban pedig az látható, hogy mindössze 26%-uk 30 év alatti.

A következő alapvető adatok, amelyeket vizsgáltunk, az a családi állapot, illetve a gyermekek száma. Családi állapot tekintetében az alábbi táblázat szerinti megoszlás figyelhető meg a női szexuális bűnelkövetők esetén:

<i>A fogvatartottak családi állapota</i>		
<i>Családi állapot</i>	<i>fő</i>	<i>%</i>
hajadon	7	14,89
együtt él, de nem házas	11	23,4
házas	21	44,68
elvált	7	14,89
özvegy	1	2,13
N. a. ⁴	2	-
<i>Összesen</i>	<i>49</i>	<i>100,00</i>

2. táblázat

Látható, hogy több mint 68%-uk valamilyen tartós, társas kapcsolatban él, s ezen belül is igen magas, 44,68% a házas fogvatartottak aránya. Erre vonatkozóan a Börtönstatisztikai Szemle nem tartalmaz összfogvatartotti populációra vonatkozó adatot, de egy 2015. 10. 09-i adatlekérés alapján az átlag fogvatartottaknál ez az arány 51,75% (a tartós, társas kapcsolatban élők esetén) és 15,09% (a házasok esetén). Látható tehát, hogy a női szexuális bűnelkövetők körében többszörösen magasabb a házasok aránya, mint a fogvatartottak teljes populációjában.

⁴ N. a. Értsd: Nincs adat.

<i>Gyermekek száma (összevont)</i>		
<i>Gyermekek száma</i>	<i>fő</i>	<i>%</i>
nincs gyermeke	11	22,45
1 vagy 2 gyermeke van	19	38,78
3 vagy 4 gyermeke van	12	24,49
5 vagy több gyermeke van	7	14,29
<i>Összesen</i>	49	100,0

3. táblázat

A gyermekszám tekintetében elmondható, hogy a 49 női szexuális bűnelkövetőnek 0 és 8 fő közötti gyermekük van. Alább a gyermekszám összevont bemutatása látható, ami szerint a vizsgált csoport 14,29%-ának 5 vagy annál több gyermeke van, de szintén magas a 3–4 gyermekes nők aránya (24,49%). Összességében megfigyelhető, hogy a női szexuális bűnelkövetők 77,55%-ának van legalább 1 gyermeke, az átlag gyermekszám pedig 2, ami arányait tekintve lényegesen magasabb az összefogvatartotti populációnál talált átlagszámnál (1 gyermek).

<i>Családi állapot és gyermekszám összevetése</i>						
<i>Gyermek</i>	<i>hajadon</i>	<i>együtt él, de nem házas</i>	<i>házas</i>	<i>elvált</i>	<i>özvegy</i>	<i>Összesen</i>
<i>nincs</i>	3	3	3	1	0	10
	30,00%	30,00%	30,00%	10,00%	,00%	100,00%
	42,86%	27,27%	14,29%	14,29%	,00%	21,28%
	6,38%	6,38%	6,38%	2,13%	,00%	21,28%
<i>van</i>	4	8	18	6	1	37
	10,81%	21,62%	48,65%	16,22%	2,70%	100,00%
	57,14%	72,73%	85,71%	85,71%	100,00%	78,72%
	8,51%	17,02%	38,30%	12,77%	2,13%	78,72%
<i>Összesen</i>	7	11	21	7	1	47 ⁵
	14,89%	23,40%	44,68%	14,89%	2,13%	100%
	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100%
	14,89%	23,40%	44,68%	14,89%	2,13%	100%

4. táblázat

A családi állapot és gyermekszám összevetésénél megfigyelhető, hogy azon szexuális bűnelkövető nőknek, akiknek legalább egy gyermeke van, mindössze alig fele él házasságban (48,65%), tehát elmondható, hogy bizonytalan együttélési

5 A táblázatban 47 fő adatai láthatóak, mert 2 fő esetén nem volt megadva a családi állapot, így azt kivettük az elemzés ezen részéből.

formák, rendezetlen élettársi kapcsolat jellemzi őket. A családi és együttélési viszonyok az áldozati kör (saját gyermek, fiatal vagy felnőtt korú áldozat) vizsgálatánál is fontos szempontok lehetnek.

A szexuális bűncselekményt elkövető nők demográfiai hátterének, körülményeinek feltárásához meglehetősen kevés adat áll rendelkezésre, de ezek közé tartozik a fent bemutatott néhány általános jellemző. Azonban a rendelkezésre álló kisszámú információ közül nem csak az határozza meg az életkörülményeiket, hogy hány gyermeket nevelnek (illetve neveltek börtönbe kerülésük előtt) és milyen családi környezetben, hanem az is, hogy önállóan milyen boldogulási lehetőségeik voltak, azaz milyen az iskolai végzettségük, van-e valamilyen kitanult foglalkozásuk, szakképzettségük. Ezeknek a bemutatása olvasható a következőkben.

<i>Legmagasabb iskolai végzettség</i>			
<i>Iskolai végzettség</i>	<i>fő</i>	<i>%</i>	<i>Kumulált gyakoriság</i>
analfabéta	1	2,04	2,04
kevesebb mint 8 osztály	12	24,49	26,53
általános iskola	25	51,02	77,55
befejezetlen középiskola	2	4,08	81,63
szakiskola	4	8,16	89,80
érettségi	5	10,20	100,00
<i>Összesen</i>	<i>49</i>	<i>100,00</i>	<i>5,00</i>

5. táblázat

A női szexuális bűnelkövetők iskolai végzettségének vizsgálatánál az első dolog, ami szembetűnik, hogy nincsen szükség az érettségénél magasabb kategória megjelenítésére, mert senkinek nincsen főiskolai, egyetemi szintű végzettsége, sőt még az érettségivel rendelkezők aránya is alig 10%. Látható tehát, hogy rendkívül alacsony képzettségi szinten állnak, a kumulált gyakoriságokat megjelenítő oszlopban láthatóak szerint közel 80% azok aránya, akik legfeljebb 8 általános iskolai osztályt végeztek el. Ez még az átlag fogvatartotti populáció képzettségi adataihoz mérten is meglehetősen rossz arány.⁶

A vizsgált fogvatartotti csoport a foglalkozási kategória tekintetében igen színes, a felszolgálótól kezdve a virágkötőn át az állatgondozóig bezárólag több könnyű fizikai munkát végző nőt találunk köztük, többségüknek azonban még sincs semmilyen polgári foglalkozása⁷ (79,59%). Szakképzettség tekintetében is ugyanez mondható el, jelentős többségük nem rendelkezik semmilyen elismert szakmával (83,67%).

6 Börtönstatisztikai Szemle 2. száma

7 Polgári foglalkozás alatt a fogvatartotti nyilvántartási rendszerből e cím alatt kinyerhető adatokat értjük. Itt azt rögzítik, amit a fogvatartott befogadása előtti foglalkozásának, munkakörének nevezett meg.

Polgári foglalkozás (összevont)		
Van-e foglalkozása?	fő	%
nincs	39	79,59
van	10	20,41
Összesen	49	100,00

6. táblázat

Szakképzettség (összevont)		
Van-e szakképzettsége?	fő	%
nincs	41	83,67
van	8	16,33
Összesen	49	100,0

7. táblázat

A fentebb látható adatok alapján tehát megállapítható, hogy a női szexuális bűnelkövetőket vizsgálva még egy, az átlagos fogvatartotti populációnál is alacsonyabban kvalifikált csoporttal van dolgunk.

Alapvető fogvatartási adatok

Fogvatartási adataik közül elsőként a büntetés-végrehajtási fokozatot tartottuk fontosnak bemutatni. Látható, hogy azon nők között, akik szexuális bűncselekményt is elkövettek, 34,69% jelenleg előzetes fogvatartását tölti, ami éppen annyi, mint az összes szexuális bűnelkövető esetén (~34%), azonban lényegesen magasabb, mint az átlag fogvatartotti populációban, ahol 25,77% körül mozog az előzetesen letartóztatottak aránya. Ez azt támasztja alá, ami vizsgálódásunk elvi alapját is jelenti, miszerint a szexuális bűnelkövetők bizonyos jellemzőik mentén valóban speciális csoportját jelentik a fogvatartottaknak.

Büntetés-végrehajtási fokozat⁸				
Női szexuális bűnelkövetők			Összes szexuális bűnelkövető	Összes fogvatartott
Fokozat	fő	%	%	%
előzetes	17	34,69	33,9	25,77
fogház	3	6,12	3,5	8,18
börtön	23	46,94	26,37	44,14
fegyház	6	12,24	35,46	20,90
kényszergyógykezelt	–	–	0,68	1,03
Összesen	49	100,00	100,00	100,00

8. táblázat

További jelentős eltérés figyelhető meg a fegyház fokozat vonatkozásában is. Az összes fogvatartott között 20% a fegyház fokozatúak aránya, ennél lényegesen alacsonyabb a női szexuális bűnelkövetők esetén, míg ugyanez a férfiaknál épp

⁸ Az összes szexuális bűnelkövetőre és a teljes fogvatartotti populációra vonatkozó adatok a korábbi, témával foglalkozó cikkünkéből származnak. Lásd: Drexler Bernadett – Somogyvári Mihály: *A szexuális bűnt elkövetők hazai vizsgálata büntetés-végrehajtási statisztikák alapján*. Belügyi Szemle, 2015/3. 85. o.

az ellenkezője (másfélszerese az átlag fogvatartotti populáció fegyház fokozatban lévő arányának).

<i>Ítélethossz (kategorizált)</i>			
<i>Ítélet</i>	<i>fő</i>	<i>%</i>	<i>Kumulált gyakoriság</i>
3 évnél rövidebb ítélet	8	22,86	22,86
3-tól 5 évig terjedő ítélet	13	37,14	60,00
5-től 10 évig terjedő ítélet	11	31,43	91,43
10 évnél hosszabb ítélet	3	8,57	100,00
Nincs ítélete	14	-	-
<i>Összesen</i>	<i>49</i>	<i>100,00</i>	<i>100,00</i>

9. táblázat

A fenti táblázat a szexuális bűncselekményt is elkövető nők ítéleti hosszának bontását mutatja be. A kategóriák létrehozása az ítélet súlyosságának logikai elve alapján történt, tehát külön csoportba soroltuk a rövidebbnek ítélt, 1–2 éves szabadságvesztés-büntetést, a közepes időtartamú 3 és 5 év közötti ítéleteket, valamint különválasztottuk a hosszú ítéletesnek számító 5 év feletti büntetéseket és az extrém esetnek tekinthető, 10 évnél hosszabb ítéleti időket.

Az adatok szerint a vizsgált csoport egy jelentős részének (14 főnek, ami 38,7%-ot jelent) nincs ítélete, így őket a százalékos megoszlásban nem tüntettük fel. Látható, hogy a női elkövetők legnagyobb hányada 3–5 éves börtönbüntetést tölt (37,14%), de szintén gyakori az 5 és 10 év közötti időtartam is. A kumulált gyakoriságot ábrázoló oszlopban látható adatok szerint a vizsgált csoport 60%-ának 5 évnél rövidebb börtönbüntetést szabott ki a bíróság, ami nagyjából a fogvatartotti átlagpopuláció értékeihez közelít. Ugyanakkor, ha tekintetbe vesszük, hogy a szexuális bűncselekmények önmagukban – társadalmi veszélyességük alapján – a súlyosabb bűncselekmény-kategóriák közé sorolhatók, akkor a táblázatban láthatónál magasabb büntetési tételeket feltételezhetnénk. Ennek elmaradása több dologból is fakadhat (az elkövetők női mivolta, az esetleges társtettesi elkövetési mód stb.) melynek pontosabb feltárása akár egy önálló kutatás alapját is jelenthetné.

Következő elemként a visszaesési adatokat vizsgáltuk meg, ahol meglehetősen érdekes arányokkal talákoztunk. Alapvetően a szexuális bűnelkövetők esetén is megfigyeltük már korábbi vizsgálataink során, hogy az első büntényesek száma egészen más arányokat mutat az átlag fogvatartotti populációnál tapasztaltaknál.

Több szempontú bontásban is megvizsgáltuk a szexuális bűnelkövetők visszaesési arányait (a cselekmény erőszakos vagy nem erőszakos jellege szerint, az elkövetés iránya – családon belülség vagy ismeretlen sértett elleniség – szerint, illetve kriminális kiterjedtség szerint), s minden tekintetben, bár egymáshoz mérten eltérő arányban azt találtuk, hogy esetenként többszöröse az első büntényesek aránya az átlagos fogvatartotti adatokhoz mérten.⁹

⁹ Drexler Bernadett – Somogyvári Mihály: *A szexuális bűnt elkövetők hazai vizsgálata büntetés-végrehajtási statisztikák alapján*. Belügyi Szemle, 2015/3. 65–96. o.

A szexuális bűnelkövetők csoportját tovább szűkítve, a női elkövetők vizsgálatánál is hasonlókat tapasztaltunk. Az alábbi táblázatban látható, hogy a valamilyen visszaesői (visszaeső, különös és többszörös visszaeső) kategóriába sorolt fogvatartottak aránya mindössze 30,9%, azaz majd 70% azon nők aránya, akik első büntényesek vagy visszaesőnek nem minősülő bűnismétlők.

<i>Visszaesés foka</i>		
	<i>fő</i>	<i>%</i>
első büntényes	27	64,29
visszaesőnek nem minősülő bűnismétlő	2	4,76
visszaeső	9	21,43
különös visszaeső	2	4,76
többszörös visszaeső	2	4,76
N. a.	7	-
<i>Összesen</i>	49	100,00

10. táblázat

Biztonsági szempontú és munkáltatási adatok

Az egyes bűnelkövetői csoportok fogvatartási, illetve biztonsági szempontú kockázatát a különböző, ennek differenciálására létrehozott bv. fogalmi kategóriák mutatják meg, így a biztonsági kockázat alacsony, közepes vagy magas szintje, vagy a biztonsági csoportba sorolás, amelyet az új Bv. törvény alapján felvált a rezsिमkategória.

<i>Biztonsági kockázat</i>		
	<i>fő</i>	<i>%</i>
alacsony	1	2,13
közepes	44	93,62
magas	2	4,26
N. a.	2	-
<i>Összesen</i>	49	100,00

11. táblázat

A biztonsági kockázat tekintetében látható, hogy a szexuális bűncselekményt elkövető nők szinte mindegyikét a közepes biztonsági kockázatba sorolták (93,62%), s alacsony, illetve magas kockázatúnak igen keveseket ítélték (2,13% és 4,26%).

A rezsिमkategóriák esetén még egyértelműbb a helyzet: részben a nemrég életbelépett Bv. törvény szabályozásának, részben pedig a valódi együttműködés-

si hajlandóságnak köszönhetően, de minden szexuális bűnelkövető nő általános rezsimben tölti szabadságvesztés-büntetését. A munkáltatás arányait tekintve elmondható, hogy a női szexuális bűnelkövetők 53%-a nem dolgozik: kisebb részük betegség (7,7%), nagyobb részük munkahelyhiány (26,9%), másik részük pedig befogadás (30,8%) vagy egyéb ok (34,6%) miatt.

Időbeli tendenciák

A jelenleg is fogva tartott személyekre vonatkozó adatok az aktuális, a statisztika készítésének pillanatában érvényes értékeit mutatják, s a fogvatartotti nyilvántartás alapvetően nem is arra van optimalizálva, hogy visszamenőleges időbeni trendeket tudjon felmutatni egyes változókra vonatkozóan. Így, ha időben visszatekintve is össze akarjuk vetni a jellemző fogvatartási, demográfiai jellemzőket, úgy egy olyan viszonyítási pontot volt szükséges találni, mely az adatokból hozzáférhető és elemzési egységként is értelmezhető.

A fogvatartottak jogi státuszuktól, az ítélet jellegétől függően töltenek el különböző mennyiségű időt zárt intézeti viszonyok között. Így a mintában olyan szabadult fogvatartottak adatai is jelen vannak, akik tizenöt éve voltak utoljára intézetben, illetve olyan is van, aki csak nyolc év múlva fog szabadulni. A fogvatartottak egyes időszakokhoz köthető jellemzőit ezért az utolsó, intézetbe való befogadásuk dátuma alapján rendeztük csoportokba azon elméleti feltevésből kiindulva, hogy egy adott időszak – akár szociológiai, akár kriminológiai – jellemzőit akkor tudjuk leginkább megragadni, ha a börtönbe kerülés idejét bontjuk szakaszokra¹⁰. A mintát tehát az utolsó befogadás alapján háromszor öt éves intervallumokra osztottuk, ezen megoszlás látható az alábbi táblázatban.

<i>Fogvatartottak megoszlása befogadás ide alapján</i>		
	<i>fő</i>	<i>%</i>
2011–2015 között befogadott	149	43,82
2006–2010 között befogadott	74	21,76
2001–2005 között befogadott	117	34,41
<i>Összesen</i>	<i>340</i>	<i>100,00</i>

12. táblázat

¹⁰ Ennél pontosabb bontást jelentett volna, ha a bűncselekmények elkövetésének ideje szerint tudjuk létrehozni az egyes kategóriákat, erről azonban nem áll rendelkezésre a nyilvántartás szintjén könnyen elérhető információ. Így az ehhez leginkább közelítő, bv. intézetbe történő befogadási időpontot tekintettük kiindulási alapnak.

A vizsgálat következő elemeként arra voltunk kíváncsiak, hogy az elmúlt tizenöt évben fellelhető-e valamilyen változás, tendencia az adott bűnelkövetői kör sajátosságaiban.

		Utolsó befogadáskori életkor (kategorizált)						
		14-18 év kö- zötti	19-24 év kö- zötti	25-29 év kö- zötti	30-39 év kö- zötti	40-49 év kö- zötti	50 év feletti	Össze- sen
2011-2015 között befo- gadott	fő	5	21	19	50	37	17	149
	%	3,36%	14,09%	12,75%	33,56%	24,83%	11,41%	100%
2006-2010 között befo- gadott	fő	0	5	13	34	16	6	74
	%	0%	6,76%	17,57%	45,95%	21,62%	8,11%	100%
2001-2005 között befo- gadott	fő	3	10	26	54	21	3	117
	%	2,56%	8,55%	22,22%	46,15%	17,95%	2,56%	100%
Összesen	fő	8	36	58	138	74	26	340
	%	2,35%	10,59%	17,06%	40,59%	21,76%	7,65%	100%

13. táblázat

Megfigyelhető, hogy az iskolai végzettség, illetve az intézetbe kerülés előtti polgári foglalkozás tekintetében nincs releváns különbség az elmúlt 15 év fogvatartotti adatai között, s ugyanez mondható el a gyermekek számára és a gyermekes nők arányára egyaránt. Az életkori kategóriák szerinti bontás azonban már némi eltérést mutat.

A fenti táblázatban látható, hogy a különböző időszakokban befogadott női szexuális bűnelkövetők életkora hogyan változott. A kétezres évek elejéig visszamenően elmondható, hogy a 30-39 év közötti életkor a legjellemzőbb. Növekedni látszik továbbá a fiatal felnőttek, azaz a 19-24 évesek aránya, míg a köztes korcsoportba tartozók, a 25-29 évesek száma csökken. Ezen csoportban is megfigyelhető az idősebb fogvatartottak számának jelentős növekedése. Mind a 40-49 éves életkori kategóriába tartozók, mind az annál idősebb női elkövetők aránya – ahogyan az az átlag fogvatartotti populációban is megfigyelhető – egyre nő, különösen az 50 év felettieké, ahol az elmúlt 15 évben befogadott fogvatartottak közötti arány majd az ötszörösére emelkedett.

	<i>Családi állapot</i>						<i>Össze- sen</i>
	<i>Haja- don</i>	<i>Együtt él, de nem házas</i>	<i>Házás</i>	<i>Elvált</i>	<i>Özvegy</i>		
2011–2015 között befogadott	fő	28	42	29	41	7	147
	%	19,05%	28,57%	19,73%	27,89%	4,76%	100%
2006–2010 között befogadott	fő	24	23	11	14	2	74
	%	32,43%	31,08%	14,86%	18,92%	2,70%	100%
2001–2005 kö- zött befogadott	fő	35	24	17	39	2	117
	%	29,91%	20,51%	14,53%	33,33%	1,71%	100%
<i>Összesen</i>	<i>fő</i>	87	89	57	94	11	338
	%	25,74%	26,33%	16,86%	27,81%	3,25%	100%

14. táblázat

A fenti táblázaton a jellemző családi állapotok elmúlt 15 évben látható változásai láthatóak. Időszakonként rendkívül változó, hogy milyen családi állapot a leggyakoribb a szexuális bűncselekményeket is elkövető nők körében: 2001 és 2005 az elváltak voltak többségen, 2006 és 2010 között a hajadon és a tartós kapcsolatban élő női elkövetők alkották a legnagyobb csoportot, míg 2011 és 2015 között az együtt élő, illetve elvált fogvatartottak aránya volt a legmagasabb. A napjainkban a civil társadalomban is gyakran előforduló élettársi kapcsolat, azaz a házasság nélküli együttélés a vizsgált csoportban is meglehetősen nagy arányban jelenik meg, ugyanakkor a 2010 előtti időszakhoz mérten a házasságban tartottak száma is egyre növekszik.

	<i>Büntetés-végrehajtási fokozat</i>					<i>Összesen</i>
	<i>Előzetes</i>	<i>Fogház</i>	<i>Börtön</i>	<i>Fegyház</i>		
2011–2015 között befogadott	fő	59	23	44	9	135
	%	43,70%	17,04%	32,59%	6,67%	100%
2006–2010 között befogadott	fő	20	20	28	3	71
	%	28,17%	28,17%	39,44%	4,23%	100%
2001–2005 között befogadott	fő	37	21	53	6	117
	%	31,62%	17,95%	45,30%	5,13%	100%
<i>Összesen</i>	<i>fő</i>	116	64	125	18	323
	%	35,91%	19,81%	38,70%	5,57%	100%

15. táblázat

A büntetés-végrehajtási fokozat tekintetében elmondható, hogy összességében növekszik az előzetesen fogva tartott, szexuális bűncselekményt elkövető

nők aránya (a 2011 és 2015 között befogadott fogvatartottak között ők jelentik a legnagyobb csoportot). A fegyház fokozat az időbeni visszatekintés során mindvégig a legkevésbé jellemző végrehajtási fokozat. Alapvetően jellemző, ahogy a teljes fogvatartotti populációban, úgy a vizsgált fogvatartotti körben is a börtön a leggyakoribb büntetés-végrehajtási fokozat, azonban az aránya egyre inkább csökken a többi bv. fokozat javára.

Kriminológiai háttér

A korábbi, férfiakra vonatkozó vizsgálatunkban az elkövetői jelleget (erőszakos szexuális, erőszak nélküli szexuális, haszonszerzéshez/prostitúcióhoz köthető bűncselekmény) és az áldozati kört (családon belülség, fiatalkorú) vettük az elemzés alapjául, továbbá vizsgáltuk a kriminális kiterjedtség fokát.

A női és férfi elkövetők adatainak egyik alapvető különbsége az lett, hogy az elkövetői jelleg tekintetében csak két kör rajzolódott ki.

Az egyik kategóriába (mely a férfiaknál is megfigyelhető) azokat soroltuk, akik esetében fellelhető a prostitúcióhoz köthető bűncselekmények köre.

A másik, kisebb kategóriába azokat soroltuk, akiknek „klasszikus” jellegű szexuális bűncselekményei vannak (szexuális erőszak, megrontás), és nem köthetők a prostitúcióhoz.

A férfi elkövetőkre vonatkozó eredményekkel ellentétben a nőkre jellemző adatok egyik érdekessége tehát, hogy csak ez erőszakos szexuális és a prostitúcióhoz köthető jelleg kettőssége jelenik meg, míg az erőszak nélküli szexualitás gyakorlatilag nem. Ezen megoszlás látható az alábbi táblázatban:¹¹

<i>Szexuális elkövetők megoszlása elkövetői jelleg szerint</i>			
	<i>Férfi elkövetők (jellemző bűncselekmény szerint)</i>	<i>Női elkövetők (jellemző bűncselekmény szerint)¹¹</i>	<i>Összes női elkövető</i>
Erőszakos szexuális jelleg	87,63%	26,54%	22,94%
Erőszak nélküli jelleg	3,72%	0%	0%
Prostitúcióhoz köthető	8,58%	73,46%	77,06%

16. táblázat

¹¹ Az általunk vizsgált 340 főből jellemző bűncselekménye szerint 260 fő tartozna a szexuális elkövetői körbe. A „Női elkövetők (jellemző bűncselekmény szerint)” rubrikák adatai erre a 260 főre vonatkoznak, míg a „Összes női elkövető” a teljes 340 főre.

A férfiakra vonatkozó vizsgálatban a jellemző bűncselekményt vettük alapul, így a mintába is csak azok kerültek be, akiknek a jellemző bűncselekménye szexuális jellegű volt. A női elkövetőknél azonban szélesebb mintával dolgoztunk, a fenti táblázatban is csak az összehasonlíthatóság okán jelenítjük meg a nők jellemző bűncselekmény alapján számolt értékeit. A női elkövetőkre vonatkozó adatok egyik sajátossága tehát az erőszak nélküli jelleg, a másik fontos jellemző pedig a prostitúcióhoz köthető elkövetők magas aránya.

Az elemzés további menetében arra voltunk kíváncsiak, hogy a két nagyobb blokk tovább bontható-e a kriminális kiterjedtség szempontjából; azaz mennyire jellemző a profiltiszta elkövetés és mennyire a kiterjedt bűnelkövetői háttér.

A férfiakra vonatkozó vizsgálatunkhoz hasonlóan a kiterjedtséget aszerint vizsgáltuk, hogy az egyes bűnügyi rekordokban a jelenlegi vagy a jelenlegit megelőző bűncselekményekben milyen jellegű esetek szerepeltek. A kategorizálásnál nem az elkövetett bűncselekmények számát vagy súlyossági fokát vettük alapul, kizárólag arra voltunk kíváncsiak, hogy mennyire jellemző a fő profiloktól (szexuális és prostitúció) eltérő társult bűncselekmények megléte. Ez alapján tehát négy fő kategória rajzolódott ki: a klasszikus szexuális és a prostitúcióhoz köthető elkövetői kör profiltiszta, illetve kiterjedt kriminalitású csoportja.

<i>Elkövetői jelleg</i>		
	<i>fő</i>	<i>%</i>
Kizárólag szexuális jellegű bűncselekmény	47	13,82
Szexuális jellegű bűncselekmény kiterjedt kriminalitással	31	9,12
Kizárólag prostitúcióhoz köthető bűncselekmény	148	43,53
Prostitúcióhoz köthető, kiterjedt kriminalitás	114	33,53
<i>Összesen</i>	340	100,00

17. táblázat

Ennek megfelelően azt látjuk, hogy a profiltiszta elkövetői magatartás a teljes minta 57%-ára jellemző. Az értékek további bontásából látható, hogy a prostitúciós elkövetői magatartásra – talán nem meglepő módon – sokkal inkább jellemző a nagyobb bűnözői kiterjedtség.

Érdekesnek találtuk megvizsgálni, hogy a fenti profilok a rendelkezésre álló adatok alapján hogyan alakultak az elmúlt tizenöt évben.

<i>Elkövetői jelleg</i>			
	<i>2001–2005 között befogadott</i>	<i>2006–2010 között befogadott</i>	<i>2011–2015 között befogadott</i>
Kizárólag szexuális jellegű bűncselekmény	11,97%	12,16%	16,11%
Szexuális jellegű bűncselekmény kiterjedt kriminalitással	3,42%	16,22%	10,07%
Kizárólag prostitúcióhoz köthető bűncselekmény	47,01%	40,54%	42,28%
Prostitúcióhoz köthető, kiterjedt kriminalitás	37,61%	31,08%	31,54%

18. táblázat

Az adatok időbeni bontásában a profiltiszta szexuális elkövetők arányának egyértelmű növekedése lehet említésre méltó, de a kétezres évek elejéhez viszonyítva arányaiban szintén növekedik a klasszikus szexuális jellegű bűncselekményért fogvatartott, kiterjedt kriminalitású elkövetők száma is. A prostitúcióval összefüggő szexuális bűncselekményt elkövető, és kiterjedt kriminalitással bíró nők aránya azonban, ha nem is tendenciózusan, de csökkenni látszik.

Az elkövetői jelleg szerinti bontás mentén megvizsgáltuk a csoport demográfiai jellemzőit is. Szignifikáns eltérést a gyermekszám tekintetében találtunk, ami szerint a klasszikus szexuális elkövetők esetében magasabb szám tapasztalható, illetve általában jellemző a stabil együttélési formák nagyobb volumene. Az iskolai végzettségre vonatkozó adatok érdekessége, hogy a prostitúcióval összefüggő elkövetői csoportra jellemzőek inkább szélsőséges értékek; azaz egyszerre jellemző az analfabéták, valamint az érettségizettek és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők magasabb aránya.

A következőkben a kriminális kiterjedtség jellegét és mértékét próbáltuk feltérképezni. A férfiakra vonatkozó vizsgálathoz hasonlóan a női elkövetők rekordjaiban fellelhető egyes bűncselekményeket kategóriákba soroltuk, melyeket – viszonylagos önkényességgel – az alábbiak szerint állítottuk össze¹²:

- *Kizárólag szexuális bűncselekmény*: Az elkövetőnek csak szexuális tartalmú bűncselekménye van, függetlenül azok számától és jellegétől.
- *Erőszakos bűncselekmények*: testi sértés, emberölés, hivatalos személy elleni erőszak.
- *Egyéb súlyosabb, erőszakos jellegű bűncselekmények*: zaklatás, garázdaság, önbíráskodás, zsarolás, magánlaksértés, rongálás, lőfegyverrel való visszaélés, állatkínzás, személyi szabadság megsértése stb.
- *Egyéb enyhébb bűncselekmények*: ittas járművezetés, tartás elmulasztása, kiskorú veszélyeztetése stb.

¹² A kategóriák tartalma megegyezik a férfiakra vonatkozó elemzésben használt csoportosítással.

- *Csalás, hamisítás*: közokirat-hamisítás, magánokirat-hamisítás, csalás, hamis vád, hatóság félrevezetése, készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel való visszaélés, visszaélés okirattal stb.
- *Vagyoni jellegű bűncselekmények*: lopás, jármű önkényes elvétele, rablás stb.
- *Kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények*: kábítószerrel való visszaélés.
- *Prostitúcióval összefüggő bűncselekmények*: kitarthatóság, kerítés, prostitúció elősegítése.

Aszerint, hogy a nyilvántartásokból kiolvasható-e a fenti kategóriákhoz kapcsolható bűncselekmény, egy pontértéket rendeltünk az egyes fogvatartottakhoz. A skálán legfeljebb 8 pontot lehetett kapni, ha valaki minden bűncselekmény-csoportban érintett. A mintában azonban összesen 5 olyan személy volt, aki a lehetséges nyolcból öt bűncselekménycsoportban is szerepelt, ennél magasabb érték nem fordult elő.

Tehát, ha valakinek a bűnügyi rekordjában a testi sértés és rablás is szerepelt, a nemi erőszak (mint szexuális bűncselekmény) mellett, úgy 3 pontot kapott, függetlenül attól, hogy hány rendbeli testi sértésről volt szó. Szintén 3 pontot kapott az, akit kerítés mellett lopásért és hamis tanúzásért ítélték el, habár a cselekményei enyhébb súlyúak.

A férfiakra vonatkozó vizsgálatban a társult bűncselekmények feltérképezésének legfontosabb célja az volt, hogy felmérjük a szexuális motívum domináns jellegét, és amennyire lehetséges, le tudjuk választani azt a járulékos elkövetési módokatól. Jelen vizsgálatban a kitűzött cél inkább a kriminális tevékenység kiterjedtségének mérése volt.

<i>Bűnügyi kiterjedtség értéke</i>				
	<i>Kiterjedtség értéke*</i>	<i>Összes szexuális elkövető (%)</i>	<i>Klasszikus szexuális profil (%)</i>	<i>Prostitúciós profil (%)</i>
<i>Nincs járulékos bűncselekmény</i>	1	57,35	60,26	56,49
<i>* Kiterjedtség értéke</i> <i>/Az adott profilhoz tartozó fogvatartottak hány százaléka érintett és hány további bűncselekménycsoportban/</i>	2	21,76	21,79	21,76
	3	12,94	14,1	12,6
	4	6,47	2,56	7,63
	5	1,47	1,28	1,53
	<i>Átlag:</i>	<i>1,73</i>	<i>1,63</i>	<i>1,63</i>

19. táblázat

A női szexuális bűnelkövetők kriminális kiterjedtsége kapcsán a legáltalánosabb jellemző, hogy jelentős százalékban kizárólag az adott szexuális bűncselek-

ményt követték el, nincsen mellette egyéb járulékos cselekmény. A legmagasabb kiterjedtségi indexszel átlagosan a tisztán prostitúcióval összefüggő cselekmények elkövetői csoportja rendelkezik, de az átlag még ennél a csoportnál sem éri a két bűncselekménytípusban való érintettséget (1,76).

A továbbiakban az egyes bűncselekménycsoportok megoszlásait néztük meg, azaz hogy az egyes bűncselekménytípusokban a női szexuális elkövetők hány százaléka érintett, annak időbeni megoszlásában.

<i>Bűncselekmény kategóriákban való érintettség</i>	<i>Összesen</i>	<i>2001–2005 között befogadott</i>	<i>2006–2010 között befogadott</i>	<i>2011–2015 között befogadott</i>
	<i>%</i>	<i>%</i>	<i>%</i>	<i>%</i>
Szexuális bűncselekmények	24,7	17,95%	28,38%	28,19%
Súlyos erőszakos bűncselekmények	10,3	3,42%	21,62%	10,07%
Egyéb súlyosabb, erőszakos jellegű bűncselekmények	23,8	22,22%	27,03%	23,49%
Egyéb enyhébb bűncselekmények	2,9	2,56%	5,41%	2,01%
Csalás, hamisítás	15,9	14,53%	12,16%	18,79%
Vagyoni jellegű bűncselekmények	16,2	18,80%	16,22%	14,09%
Kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények	2,1	0,85%	1,35%	3,36%
Prostitúcióval összefüggő bűncselekmények	77,1	84,62%	71,62%	73,83%
<i>Bűnügyi kiterjedtség átlag értéke</i>	<i>1,73</i>	<i>1,65</i>	<i>1,84</i>	<i>1,74</i>

20. táblázat

Az egyes bűncselekmények előfordulási aránya eltérően alakul a különböző időszakok alatt. Az értékek alakulását az egyes bűncselekményre vonatkozó jogszabályi változások is befolyásolják, mindazonáltal figyelemre méltó tendencia lehet a klasszikus szexuális, valamint a kábítószerrel összefüggő bűncselekmények arányának növekedése, illetve a vagyoni jellegű bűncselekmények arányának csökkenése.

A férfiakra vonatkozó vizsgálatban az elkövetési módokat között vizsgáltuk a családon belüliséget és a fiatalokróakkal szembeni elkövetési jelleget is. Az említett vizsgálat egyik fontos értelmezési keretét adta a minősítő tényezők megléte, hiszen többek közt az áldozatokra utaló adatokra alapozva próbáltuk

beazonosítani a paraffíliás jelleget, illetve az elkövetői motivációt. Jelen vizsgáltunkban mindenekelőtt azt próbáltuk feltérképezni, hogy mennyire jellemző a releváns minősített tényállások (családon belüliség és a fiatalkorúakkal szembeni elkövetési jelleg) megléte, illetve annak kiterjedtsége, azaz a női elkövetők hány százalékban érintettek az említett minősített esetekben. Első lépésben azt vizsgáltuk, hogy az egyes konkrét minősített tényállások kire irányulnak, és hány százalékban fordulnak elő.

<i>Az elkövetők hány %-a érintett az egyes minősített tényállások típusaiban</i>	
Az áldozat családon belüli	3,24%
Az áldozat fiatalkorú	7,65%
Az áldozat családon belüli fiatalkorú	4,12%

21. táblázat

A fenti táblázat alapján az látható, hogy a szexuális bűncselekményt elkövető nők közül 7,65% követett el fiatalkorú sérelmére, 4,1%-a családon belüli fiatalkorú sérelmére, míg 3,2%-a családon belüli felnőtt korú sérelmére bűncselekményt. Egy elkövető több tényállásban is érintett lehet, így a következő lépésben arra voltunk kíváncsiak, hogy az egyes minősített tényállások tartalmától függetlenül milyen kiterjedtség tapasztalható.

<i>A bűncselekmények minősített tényállásaiban való érintettség</i>		
Szexuális bűncselekmény alapesetében érintett:	87,94%	
A szexuális bűncselekmények valamely minősített tényállásában érintett:	12,06%	
<i>(A minta hány százalékának szerepel a bűncselekményében adott számú minősített tényállás)</i>	Legfeljebb 1 minősített tényállásban érintett	9,71%
	Legfeljebb 2 minősített tényállásban érintett	1,76%
	Mindhárom minősített tényállásban érintett	0,59%

22. táblázat

Ez alapján a minta 9,71%-ának a három tényállás közül egy szerepel a bűncselekményében, 1,76%-ának kettő, míg 0,59% mindhárom tényállásban érintett. Az adatok alapján mind a férfiaknál (69,33 %)¹³, mind a nőknél (87,94%) a szexuális bűncselekmények alapesetei dominálnak, a női elkövetők esetében ez a jelenség még markánsabb értékek mellett mutatkozik.

¹³ Drexler Bernadett – Somogyvári Mihály: *Női szexuális bűnelkövetők I. Elméleti keretek, tipológiák.* Börtönügyi Szemle, 2015/3. 28–41. o.

<i>Az elkövetői profilok és a minősített esetek összevetése</i>			
	<i>Családon belüli</i>	<i>Fiatalkorú</i>	<i>Családon belüli fiatalok</i>
Kizárólag szexuális jellegű bűncselekmény	2,13%	14,89%	0%
Szexuális jellegű bűncselekmény kiterjedt kriminalitással	0%	9,68%	6,45%
Kizárólag prostitúcióhoz köthető bűncselekmény	3,38%	6,76%	4,05%
Prostitúcióhoz köthető, kiterjedt kriminalitás	4,39%	5,26%	5,26%

23. táblázat

Az egyes elkövetői profilok részletesebb bontásaiban szignifikáns eltérést a fiatalok irányuló eseteknél találtunk, melyek felülreprezentáltak a klaszszikus szexuális elkövetői módokban (a kizárólag szexuális jellegű és a kiterjedt kriminalitással bíró szexuális jellegű elkövetéseknél is). A többi minősítő tényező esetében nem találtunk eltérést.

Összegzés

Jelen tanulmány célja a korábbi cikkünkben bemutatott elméleti háttér után a témában elérhető statisztikai adatok feltárása és a vizsgált csoport minél szélesebb körű jellemzése leíró adatok alapján.

Az elemzés során azzal a prekonceptióval közelítettünk a vizsgált csoporthoz, hogy a férfi szexuális bűnelkövetőkhöz hasonlóan a női mintán is visszaköszönnek majd az irodalmakban leírt tipológiák jellemzői. Ahogy azt korábbi tanulmányunkban is írtuk, a férfi profiloktól eltérő, kifejezetten női szexuális bűnelkövetőkre vonatkozó speciális kategóriák más tényezők mentén alakulnak, sokkal kevésbé a kvantitatív, adatbázisszerűen megragadható jellemzők (társtettesi mivolt, dependens és egyéb személyiségjegyek stb.) szerint. Ennek ellenére – az említett kvalitatív adatok híján – a leíró statisztikák mellett megpróbáltunk valamilyen elkövetői kategóriákat és tendenciákat is beazonosítani.

Legszembetűnőbb tapasztalatunk ezzel szemben az volt, hogy a női elkövetőkre irányuló mélyebb, kvalitatív vizsgálatok alapján kidolgozott tipológiákat nem lehet felállítani, s a korábban leírt kategóriák is csak módosításokkal értelmezhetőek.

A szexuális bűnelkövetők az új Bv. törvény által életre hívott Kockázatelemzési és Kezelési Rendszer egyik kiemelt célcsoportját jelentik. Azt kijelenthetjük – akár nemzetközi szinten, akár a hazai területen végzett vizsgálataink, illetve a rendszer keretében működő programok kezdeti tapasztalatai alapján –, hogy a

szexuális bűncselekmények előfordulási jellegéből fakadóan a kezelési rendszerek ezirányú elemei elsősorban a férfi elkövetőkre fókuszálnak.

Ugyanakkor, ha a női szexuális bűnelkövetők demográfiai, fogvatartási és egyéb kriminológiai jellemzőit tekintjük át, akkor egyértelművé válik, hogy akár csak a férfiak esetén, úgy a nőknél is egy speciális fogvatartotti csoportról beszélhetünk bűncselekményük vonatkozásában.

Mindazonáltal az adatbázisokból kinyerhető adatok elemzése reményeink szerint hozzásegíthet a női elkövetők kriminológiai és fogvatartási jellemzőiből fakadó kezelési igényeinek beazonosításához, illetve a már említett, kvalitatív tényezők mentén végzett további vizsgálat lefolytatásához.

Irodalomjegyzék

- Berger, D. Rachel: *Suspect Typology; Profiling the Sex Offender. – Successfully Investigating Acquaintance Sex Assault*. National Center for Women & Policing, 2000.
- Drexler Bernadett – Somogyvári Mihály: *A szexuális bűnt elkövetők hazai vizsgálata büntetés-végrehajtási statisztikák alapján*. Belügyi Szemle, 2015/3. 65–96. o.
- Drexler Bernadett – Somogyvári Mihály: *Női szexuális bűnelkövetők I. Elméleti keretek, tipológiák*. Börtönügyi Szemle, 2015/3. 28–41. o.
- Matthews, Jane Kinder – Matthews, Ruth – Speltz, Kathleen: *Female Sexual Offenders: A typology*. In: Patton, Michael Quinn (szerk.): *Family Sexual Abuse: Frontline Research and Evaluation*. Sage Publications, Newbury Park, CA, 1991. 199–223. o.
- Sandler, Jeffrey C. – Freeman, Naomi: *Typology of Female Sex Offenders: A Test of Vandiver and Kercher*. *Sex Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 2007/június, Vol. 19, No. 2, 73–89. o.
- Vandiver, M. Donna - Kercher, Glen: *Offender and Victim Characteristics of Registered Female Sexual Offenders in Texas: A Proposed Typology of Female Sexual Offenders*. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 2004/április, Vol. 16, No. 2, 122. o.
- Ward, Tony – Beech, Anthony: *An integrated theory of sexual offending*. *Aggression and Violent Behavior*, 2006. Vol. 11 (1), 44–63. o.
- Ward, Tony – Purvis, Mayumi – Devilly, J Grant: *Relapse Prevention: Theory and Practice*. In: Kershall, Hazel – McIvor, Gill (2004): *Managing Sex Offender Risk. Research Highlights in Social Work*. No. 46, 187–209. o.
2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról
- Börtönstatisztikai Szemle, 2015. II. szám* – <http://bv.gov.hu/bortonstatisztikai-szemle>

Somogyi Zsófia Borbála

Szabadság van-e a szabadulás után?¹

Előszó

„A fogvatartottak többszakaszos, társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációja és az intenzív utógondozás modellje” című, TÁMOP-5.6.3-12/1-2012-0001 azonosítószámú kiemelt projekt egyik megvalósítója, a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal munkatársai 2013 májusától 2014. december 31. napjáig az utógondozás projekt keretében pszichológiai kutatást végeztek a szabadulás utáni pszichés krízis jelenségének megismerése érdekében. Mivel a kiemelt projekt célja a fogvatartottak társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációjának elősegítése és az elkövetők bűnismétlési kockázatának csökkentése, ennek érdekében a komplex, egyénre szabott reintegrációs program megvalósítása, a visszafogadó környezet érzékenyítése elképzelhetetlen a pszichés folyamatok ismerete nélkül. A projekt a fogvatartottakon, szabadultakon, illetve kényszergyógykezeltek segítségével feladatának tekinti az elsődleges célcsoporttal foglalkozó szakemberek felkészítését a minőségi szolgáltatások biztosítása érdekében, valamint önkéntesek és sorstárssegítők bevonását a megvalósításba. A projektben való részvétel minden ügyfél számára önkéntes.

Jelen pszichológiai témájú kutatás hiánypótló, tekintettel arra, hogy a szabadulók egy speciális pszichés állapotba kerülnek szabadulásuk után, aminek létezéséről nem tudnak, és nincs senki, aki erre felkészítené őket, vagy elmagyarázná nekik azt, hogy ebben az élethelyzetben krízisekkel kell szembenéznükhöz, miközben a társadalom által támasztott elvárásokhoz való alkalmazkodás rendkívül nehéz. A szorongásról sokan szégyellnek beszélni, többen meg sem tudják fogalmazni azt, ugyanakkor a megszüntetésére mindannyian töreksenek. Ezen krízis azonosítása, kezelése nagy szakértelmet igényel. A felkészülési idő az új életre minden szabadult esetében más és más hosszúságú. Egyszerre rendkívül sok feladat hárul rájuk, szemben azzal a feladatmennyiséggel, amit a büntetés-végrehajtási intézetben megélték. Ahhoz, hogy a társadalom elvárásainak meg tudjanak felelni, többek között árnyaltan kell tudni reagálniuk a környezetükre, megfelelően kell emberi kapcsolataik hálózatába visszatérni, átgondolt és tudatos magatartást kell tanúsítaniuk jövőjüket illetően. Életkorukhoz illő pszichés érettségi szint szükséges ahhoz, hogy megfeleljenek a társadalmi elvárásoknak. A különböző időintervallumban passzivitásra, akarati-érzelmi életük elfojtására, a feltétel nélküli engedelmességre ítélt nehezen váltanak paradigmát, átállásuk a szabad életre komoly mértékű nehézséggel jár. A szabadulók sikeres reintegrációjáról

1 Az eredeti tanulmány a TÁMOP-5.6.3-12/1-2012-0001 azonosítószámú kiemelt projekt keretében, a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal megbízásából készült. Annak szerzői: Somogyi Zsófia Borbála, Rákóczi Balázs, Balasi Margit és Somoskői Dániel. Jelen írás a megbízó és a szerzők szövegi hozzájárulásával készült.

szóló tanulmányok azonban csak említés szintjén foglalkoznak a jelenséggel, részletes vizsgálatára eddig nem került sor.

Az e problémával való foglalkozás nem csak társadalmilag fontos kérdés, de többszörös költségmegtakarításra is alkalmas. A módszer kidolgozása és alkalmazása jelentősen csökkentené a bűnismétlés előfordulását, mintegy preventív jelleggel, ami megjelenik a büntetőeljárás, illetve a büntetés-végrehajtási költségek csökkenésében, emellett a helyes diagnózissal és terápiával csökkenthető a pszichiátriai gyógyszerek fogyasztása, továbbá növeli az eddig meglévő és működő reintegrációs törekvések hatékonyságát.

A szabadulás pillanata időben ugyan egy jól megfogható esemény, azonban fontos szem előtt tartanunk, hogy ez a büntetés-végrehajtás megélése, ennek elhagyása és a társadalomba való újbóli beilleszkedés folyamatának része. Így tehát a probléma kezelése sem pusztán ennek az egyik vagy másik részéhez kapcsolódik, igazi megoldást a teljes folyamat kezelése, tartalommal való megtöltése hozhat. Munkánk nem alkalmas és nem is hivatott a teljes problémafelvetésre és megoldásának ajánlására, pusztán a büntetés-végrehajtási intézet elhagyását követő időszakban megélt pszichés változásokat veszi górcső alá.

Tekintettel a téma súlyára és ennek megfelelő terjedelmére, a Börtönügyi Szemle három részben tervezi a munka megjelentetését. Az első rész egy általános bevezetés a témába a szakirodalmi áttekintésen keresztül, a második magáról a projekt keretei között végzett kutatásról szól, a harmadik pedig a szakemberek részére készített eszköz, a „*Checklist a szabadulók adaptációs szorongásának monitorozására*” bemutatására fókuszál. Ezen a ponton érdemes megjegyezni, hogy jelen kutatás, illetve az ehhez kapcsolódó eredmények és következtetések első lépéseknek tekintendők egy szerteágazó kérdéskör vizsgálatában, annak minden nehézségével és gyermekbetegségeivel együtt. A téma újszerűsége nem vitatható, ugyanakkor ez a munka nem befejezett, a továbbiakban az ismeretek bővítése, újabb kutatások elvégzése, a módszertan kiterjedt és egzakt kialakítása lényeges feladat.

Témafelvetés

Megfigyelhető az a jelenség, hogy a szabadulást követő időszakban az egykori fogvatartottak viselkedése kezdetben levertséggel, motivátlansággal, keserőséggel, kétségbeeséssel, ijedtséggel jellemezhető, az ő esetükben újbóli bűnelkövetés gyakrabban tapasztalható. A jelenséget kevésbé vagy nem mutató szabadultakra ezek az említett viselkedési jegyek nem vagy csak kevésbé jellemzők, alkalmazkodásuk új helyzetükben nehézségektől mentesebb.

Binswanger és szerzőtársai (2011) által írt cikkben olvashatunk a frissen szabadultak egészségügyi élményeiről. Magas értékben tapasztaltak érzelmi levertséget, szorongást az újonnan megjelenő kihívások hatására. A szerzők vizsgálatukat követően következtetést vontak le a szabadulást megelőző felkészítésről, különös tekintettel az átmeneti időszakra, az első hetekre gondolva. Beszámoltak a mentális és fizikai egészséggondozás hiányáról vagy alacsony színvonaláról.

Javaslatukként rögzítik, alaposan kidolgozott szabadon bocsátási terv szükséges, valamint együttműködés a szomatikus, illetve a mentális egészségüggyel foglalkozó szakemberek és a bv. szervek között azért, hogy a frissen szabadultak rossz egészségügyi, pszichés mutatói csökkenhessenek (Binswanger, 2011).

A kutatásunk alapja az a feltételezés volt, hogy a bv. intézetből való szabadulást követően a „kinti világhoz” történő adaptációt egyesek fokozott stresszel élik meg, és ezen élményvilág részét képezheti az is, hogy ha az új helyzettel nem lehet megbirkózni, akkor a korábbi már ismerős fogvatartott állapot is kedvezőbbnek tűnik, mintsem a szabadulás. Ez azt vonja maga után, hogy a kezdeti fokozott szorongásos, akár pánikszzerű állapot a bűnelkövető magatartás ismétléséhez vezethet, amely egyfelől megghiúsítja a szabadulók társadalmi rehabilitációját, másfelől újfent komoly költségeket ró a bv. és/vagy egészségügyi rendszerre, ráadásul emellett számos más egyéb társadalmi kárral is együtt jár.

E mentén merült fel az a gondolat, hogyan tudna segíteni egy pszichológusokból álló szakembergárda a szabadulók stresszes adaptációjának oldásában úgy, hogy a tünetek felismerésében és az azokhoz ajánlható segítségnyújtási formákban tájékoztató adatokkal szolgálna a szabadulókat segítő személyzetnek. Ennek segítségével gyorsabban és hatékonyabban beazonosíthatjuk mindazon szabadulókat, akik esetében a szabadulást követő változások és kihívások keltette szorongás veszélyeztetheti a pszichés stabilitásukat.

A stresszes adaptációs állapot létrejötte

A bv. intézetből való szabadulást követően a bűnelkövetők legtöbbször átéli a stresszes adaptációs állapotot, ám ennek mértéke igen különböző lehet. Az viszont tény, hogy az elítéltek között nagy számban található olyan személyek, akik súlyos alkalmazkodási zavarokkal küzdenek, olyan alapvető szocializációs és nevelési hiányosságokkal rendelkeznek, melyek hozzájárulnak ahhoz, hogy a szabadulásukat követően megküzdési kapacitásuk alacsony színvonalra süllyedjen. Hozzáadódik ehhez a súlyosan személyiségkárosító börtönártalmak hatása, ami a fogvatartottak pszichés labilitását tovább fokozza. A fogvatartás során akkor beszélünk börtönártalomról, ha a bv. intézet diszfunkciói káros befolyással hatnak a fogvatartott személyiségére. Megállapítható, hogy a börtönártalom mindig jelen van (Fliegau, é. n.).

A börtön intézményébe a fogvatartottak kényszerből kerülnek, az odatartás nem önkéntes alapú, ezen túl a társadalom megítélése negatív már magával a börtönépülettel szemben is. Ebből következik az, hogy nem a börtön izolálja magát a szociális közösségtől, hanem az veti ki magából önmaga védelme érdekében (Lukács, 1987). Az intézmény irányítása kívülről és felülről történik, és az életrend szigorúan meghatározott. Érdekes itt elgondolkodnunk egy pillanatra azon, hogy a fentiek értelmében tehát arra van a társadalomnak eszköze és infrastruktúrája, hogy hogyan közösítse ki a nem kívánatos személyeket, de vajon milyen lehetőségek (intézmények, eszközök, források stb.) állnak a rendelkezésére a visszafogadás és beilleszkedés segítéséhez.

A klasszikus és immanens börtönártalmak (ld. Fligeauf, 2011) mellett egyéb károsító hatásokról is szót kell ejteni a tanulmány témájához kapcsolódóan. Sok helyen olvasható, milyen általános képet alakított ki a büntetés-végrehajtásról a társadalom. Mivel a társadalmi problémák megoldását a szaktudományok helyett részben a büntetőjog vette át, számos probléma merült fel. A büntetőeljárás érzéketlen a társadalmi egyenlőtlenségekkel szemben, hiszen a jog előtti egyenlőség (ugyanazon bűnért mindenki ugyanazt a büntetést kapja) védelmében nem is tehet mást, a társadalomban egységesen érvényes normarendszert kell feltételeznie. Emellett a büntetőjog azon az alapelven büntet, hogy az elkövető szabad akaratából vétett a törvények ellen, tudatában volt vagy lehetett cselekménye helytelenségének és következményeinek. *„A társadalomtudományok viszont a determinizmus elvét vallják, vagyishogy az emberi viselkedés mélyen determinált a szocializációs folyamat során kialakuló személyiség által, a szabad akaraton alapuló döntés fikciónak bizonyul a legtöbb bűncselekménynél, emiatt a társadalom védelmét a bűnözők megjavítása szolgálja, amely hasznos, értelmes, a jövőre irányuló tevékenység, ellentétben a büntetéssel, amely visszamutat a múltra és pusztán megtorló jellegű.”* (Boros és Csetneky, 2002, 31. o.)

A következtetés egyszerű, a büntetőjog talán nem hivatott a probléma kezelésére. A hazai gyakorlat pedig, ami jellemzően punitív (büntető) jellegű, párosul a börtöncentrikus büntetőítélkezéssel. Sajnálatos módon ebben a folyamatban nem vagy csak kevés szerepet kap a korrekció, a bűncselekmény ára a büntetés, azaz a szabadságelvonás. Itt is jelezzük saját álláspontunkat és célunkat, mely szerint célcsoportunk problémáinak felismerésében és kezelésében releváns szaktudással rendelkező, segítő foglalkozású szakemberek hivatottak arra, hogy a szabaddaltak új környezethez való alkalmazkodását segítsék.

Az emberi személyiség alakulására, fejlődésére a bebörtönözöttség sokféle hatást gyakorol, elég, ha megemlítjük az énkép mint kognitív struktúra sérülésére gyakorolt hatását, hiszen ennek lerombolása nagy fokban hozzájárul a szabaddaltak pszichés állapotának zavarához. Az énkép az egyén önmagáról alkotott véleményét, attitűdjét tartalmazza. Ha az énkép és az én-ideál között nagy különbséget észlel az egyén, akkor negatív énképről beszélünk. Az énkép lerombolásának, mortifikálódásának természetesen több oka is lehet. A fogvatartottak a bv. intézetben nemigen kapnak pozitív visszajelzést, elismerést, ez emeli a szorongásszintjüket, kompetenciaérzésük csökken, káros érzelmi viszonyulások és – a fizikai mellett – szociális bezártság állapota jöhet létre. Mindeközben az autoagresszivitás kockázata is nő (Boros és Csetneky, 2002).

A károsító tényezők között megemlítjük a *tér- és időélménytől való megfosztottságot*. A fogvatartott számára általában elvész a térélmény, szabadon nem mozoghat, tevékenységeit ellenőrzik, mindez egy túlszűfolt környezetben történik. A kis személyes tér folyamatos feszültségi szintet hoz létre és tart fenn, a neurotikus tünetek jelentkezése gyakori ennek hatására (SH Atlasz, 1994). Negatív korrelációt találtak a kutatók (Boros és Csetneky, 2002) a bebörtönzés hatékonysága és a túlszűfoltosság között: ha csökken a személyes tér, ez a visszaesést növeli. A reszocializációt pedig nehezíti a szűkös helyhez való hozzászokás, hisz torzul a fogvatartott arányérzete, és majd a szabaduláskor szembesül azzal, milyen óriási

sira tágult számára a világ, a közeg félelmetes – kapaszkodó, segítség nélkül bizonytalanná vagy tehetetlenné válik. Hasonló változás tapasztalható a *szubjektív időfelfogással* is (SH Atlasz, 1994). Élményjellegét az idő elveszíti, csak a szabadulás, a büntetés végének időpontja fontos, az addig törtétek elvesztik jelentőségüket, közömbössé válnak. Az ítélet ideje, a bv. intézetben töltött évek borzasztó lassúsággal telnek, mégis gyakori élmény a szabadulás után, hogy egy pillanatnak tűnik, észrevétlenül múlt el. Ennek magyarázata a reminiscencia-effektus elmélete, mely szerint életünknek bizonyos szakaszaira jobban emlékszünk. Ezt a fajta szubjektív változást úgy képzelhetjük el, hogy a bv. intézetben eltöltött időt a szabadulás után egy, az élettörténetben zárójelbe helyezett időszakként éljük meg az elítéltek. Jelen van, de az én-történet, illetve az ehhez kapcsolódó élmények folyamatosságát megtöri ez az időszak (SH Atlasz, 1994). Ezek azok, amelyekből számos időjelző élmény, azaz jelentős emlék áll a rendelkezésünkre. „A börtön uniformizált világában – az azonos ritmusban zajló napok, egyforma ruhák, terek, ételek stb. között, viszonylag kevés mérföldkő jelent kapaszkodót a memória számára.” (Fiáth, 2012, 59. o.) Elgondolkodtató, hogy milyen hatásfokú a fogvatartás, annak elretentő volta akkor, ha az emlékezet torzító képessége elfedi a szenvedést, valamint a hihetetlen lassan telő idő negatív hatását is.

A börtönülethez való alkalmazkodás során a fogvatartott erősen frusztrált helyzetbe kerül, de ahogy szinte minden élethelyzetben, előbb-utóbb a túlélés érdekében kénytelen alkalmazkodni a környezetéhez. Elengedhetetlen és szükségyszerű következmény az, hogy a bv. intézmény kialakult normái mentén alakul a közösség működése. Ebben a következő értékeket kell megemlíteni:

- *Összetartozás és szolidaritás.* Ezek határozzák meg a viselkedést, a felügyelettel való kommunikációt kizárják, hisz a fogvatartottak elképzelése szerint fontos cél az, hogy a fogvatartók ne szerezzenek ismereteket a csoport életéről.
- *Hatalom és függetlenség.* A bv. intézeten belüli különböző kedvezményekhez való hozzájutás, melyben az erőszak szerepe kiemelkedő, akkor lehetséges, ha az egyén rabtársaival alá/fölérendeltségi viszonyba kerül. Az alá/fölérendeltségi viszony segít továbbá a fogvatartottaknak abban, hogy saját szelfjüket másoktól különállóként, és ebben az értelemben viszonyítási pontként éljék meg, melyre a mindennapi életünkben is szükségünk van.
- *Nyugalom.* Erre azért van szükség, hogy a konfliktushelyzeteket elkerüljék az örökkel szemben, ne legyenek erőszakosak és ne veszítsék el a fejüket, „ne adjanak okot beavatkozásra”.
- *Férfiasság.* A börtönben csak az „igazi férfit” becsülik, aki szívós és kemény.
- *Lojalitás.* Segítése azoknak a rabtársaknak, akiket arra érdemesnek tartanak.
- *Individualitás és személyiség.* Ez szükséges ahhoz, hogy az *önbizalom, önértékelés* fenntartható legyen (Boros és Csetneky, 2002).

A klasszikus, hozott és immanens börtönártalmak egyaránt befolyásolják a „sikerese” börtönadaptációt. Ez függ a börtönszocializációtól, valamint attól, hogy milyen a fogvatartott coping-repertoárja és ezt megfelelő mértékben tudja-e alkalmazni. Azoknak a bebörtönzötteknek, akik kevés, alacsony színvonalú coping módszert használnak, a börtönadaptációja sikertelen lesz. A jobb értékeket mutató coping stratégiát használók jobban tudnak alkalmazkodni.

Feltételezzük, hogy a visszaesők rosszabb coping technikát alkalmaznak börtönéletük során, kudarcuk a kinti világba való visszailleszkedésüket is nehezíti, akadályozza.

Merev szabályozó rendszer

A fogvatartottak egyéniségére, viselkedésére káros hatással lehet a túlzott szigorúság is. A túl erős kontroll eredményeképpen az elítéltek *feladják belső kontrolljukat, szélsőséges esetben akár személyiségüket is*, ezt követően pedig olyan magatartást tanúsítanak, ami a külső körülmények, szabályok által irányítottan működik. Ha ez rögzül, a társadalomba való visszailleszkedést – szinte - lehetetlenné teszi. Más esetben *lázadnak* a szabályok ellen, védekezni próbálnak a hatásokkal szemben. Ennek következménye a sajátos szubkultúrába való tömörülés a bv. intézet falai között. Ez erős kötelék, ami életben tartó, viszont a „kinti világban” nem biztos, hogy életképes. Sajnálatos módon hazánkban az alacsony létszámú büntetés-végrehajtásban dolgozó személyzet – saját tehetetlenségük okán – kedvez ezeknek a folyamatoknak a kialakulásában. További nehézséget jelent, hogy a büntetés-végrehajtás szereplőinek a fogvatartottak reintegrációjával kapcsolatos ismerete sok esetben nem aktuális, a reintegrációs ismeretekkel kapcsolatos továbbképzések megvalósítására a bv. intézetek állományának fluktuációja és leterheltsége miatt, továbbá a megfelelő források hiányában nincs lehetőség, valamint az egy reintegrációs tisztre jutó magas létszám miatt kevés idő marad a fogvatartottal való egyéni foglalkozásra, a bv. intézeten belül ható negatív folyamatok kezelésére.

Ha figyelemmel vagyunk a börtönszocializáció jellegzetességeire, akkor négy alkalmazkodási módban összegezhethetjük a következményeket:

- *Helyzeti visszavonulás.* Ebben az esetben a kommunikáció a társakkal megszűnik, eredménye a teljes elszemélytelenedés.
- *Meg nem alkuvás.* Teljes elutasítása az együttműködésnek, olyan szembenállás, ami hajlíthatatlan és általános. A megfigyelések szerint ez a viselkedésmód csak időleges.
- *Meghonosulás.* Ez az alkalmazkodási mód megbékélést jelent a börtönkörülmenyekkel.
- *Megtérés.* Azzal a céllal működik ez a megtévesztő magatartás, hogy a lehető legnagyobb előnyökhöz és kiváltságokhoz juthasson a fogvatartott. A tökéletes rabként viselkedő fogvatartott nem interiorizálja a szabályokat, csak úgy tesz, mintha annak elfogadása mentén cselekedne (Boros és Csetneky, 2002, 152. o.).

Az elkerülhetetlen idomulás, az alárendelődés, az önbecsülés folyamatos rombolása együtt jár az egyéniség feladásával. A kreativitás, az önálló gondolkodás egyes vélemények szerint veszélyezteti a bv. intézet személyzetét (felügyelők, őrök, reintegrációs tisztek, munkavezetők), ezért azokat igyekeznek letörni (Fliegerauf, 2007).

Ahogy az egyéniség eliminálódik (megszűnik), elvész az ágencia szubjektív érzése és az érdeklődés. Háttérbe szorulnak vagy láthatatlanná válnak a pozitív motiváló tényezők. Könnyen elhiszik a fogvatartottak értéktelenségüket, hisz önbizalmuk folyamatosan aláásódik. Szorongásuk, bizonytalanságuk csökkentése, valamint pozitív énképük, ezzel együtt személyiségük stabilizálása érdekében keresniük kell olyan közeget, ahol énképük nem sérül tovább. Így a kocka el van vetve, az antiszociális fejlődési irány garanciája, az agresszív és autoagresszív viselkedésformák széles repertoárja megjelenik, paradox módon a személyiség énvédő mechanizmusainak eredményeképp. Erre a helyzetre alkalmazza Donald Clemmer a prizonizáció, börtönösödés fogalmát. Definíciója szerint: *„...a fegyintézet gyakorlatainak, erkölcsének, szokásainak és általános kultúrájának átvételeként értelmezhető folyamat”* (Clemmer 1940/1965).

A legtöbb vizsgálat, ami e témában született, alátámasztja, hogy a *„zárt intézetben való huzamosabb elszigeteltség meggyengíti a fogvatartottak önértékelését, önbecsülését, önálló életvitelre való képességét, kommunikatív és egyéb szociális készségeit”*. (Gönczöl és mtsai., 1996, 352. o.) Ezt nem nehéz belátnunk, ha figyelembe vesszük, hogy a bv. intézetben jelentősen lecsökken – már az eseménytelenségből adódóan is – a kommunikációs témák és eszközök száma.

Gyakori, hogy a fogvatartottak külső kapcsolatai meglazulnak vagy felbomlanak a szabadságvesztés végrehajtásának ideje alatt. A kapcsolattartás sokszor nehézkes, akár anyagi (nincs pénz telefonra, útiköltségre), akár földrajzi okok (a lakóhelytől távoli elhelyezés) miatt, ami tovább mélyíti a problémát. A börtönlakók kétszeresen is kitaszítottá válnak, ha a fogvatartotti közösségbe nem tudnak beilleszkedni, vagy az kivetni magából őket. Ezt a folyamatot nagymértékben felerősíti, ha a kiközösített személy fizikai, lelki vagy akár szexuális abúzus (vagy bullying) áldozatává válik, különösen akkor, ha ez a szerep állandósul. A bv. intézetben használatos „csicskázás”, „csicskáztatás” szavak tovább erősítik a saját közegből érkező stigmatizálást. Ekkor elszigetelődésük végleges. Egyéni védelmet csak a szubkultúrához való csatlakozás nyújthat. Ebben a pszichés állapotban nem reményt keltő a szabadulás, inkább szorongással teli. Szorongásnövelő tényező szabadulást követően a már említett stigmatizáció is, hisz önmagukról gyakran azt gondolják, hogy börtönmúltjuk véglegesen megbélyegezte őket.

A tudomány hozzájárulása a szabadultak stresszes adaptációjának megszüntetéséhez, a probléma kezeléséhez, gyermekcipőben jár. Tapasztalatunk szerint, ahogy ez a későbbiekben kifejtésre kerül, a szembetűnő tüneteken kívül sok rejtett, ki nem mondott, szégyellt vagy nem is tudatosult tünetcsokorral találkozhatunk a szabadultakkal felvett interjúk során.

A szabadulókkal foglalkozó hivatalos (akár hivatásos) és segítő személyeknek egyaránt segítséget kell kapniuk ahhoz, hogy ezeknek a mélyen munkáló, elzárt

módon tárolt, fel nem ismert tüneteknek a létezésére is felfigyeljenek. A támogatás szükségességét abban látjuk, hogy csak ily módon jutunk el ahhoz az állapothoz, hogy a stresszes adaptáció kialakulását meg tudjuk állítani. Kutatásunk eredményeinek elemzése során tapasztalatokra tettünk szert ahhoz, hogy olyan megoldásokat, instrukciókat, segítséget tudjunk adni a szabadulókkal foglalkozóknak, ami segíti őket abban, hogy gyorsan és hatékonyan beazonosíthassák azokat a tüneteket, amelyek a szabadultak pszichés stabilitásának akadályát képezik. Ez esetben járhatnak el csak szakszerűen a szabadulókkal foglalkozó szakemberek, hogy a megfelelő szakellátást megtalálhassák az akadályok elhárításához. A folyamat sikerességét segíti elő az, ha a szabadultat el tudja juttatni szabadulókkal foglalkozó szakember arra a felismerésre, hogy problémája kezeléséhez esetleg már pszichológus vagy más segítő szakember közreműködésére van szüksége.

Különböző kutatások eredményeként megalkotásra került a kriminálpszichológia mint alkalmazott lélektani ágazat összefoglalója az úgynevezett kriminális személyiségzavarról, amelyről azonban a szakma véleménye nem egységes. Ez röviden a következőképpen írható le: az egyén hiányosan vagy egyáltalán nem tud alkalmazkodni a társadalmi együttélés követelményeihez, az emberi viselkedést szabályozó, társadalmi normarendszerhez. Ez a személyiségzavar összetett, komplex jelenség, nem visszavezethető egyik vagy másik személyiségfaktor vagy pszichikus folyamat sérülésére, torzulására. Popper Péter (2012) feltételezése alapján *„az ontogenetikus fejlődésükben megzavart kriminálisok az átlagosnál lazább személyiségstruktúrával és főleg határokkal rendelkeznek, másként kifejezve: személyiségfejlődésük retardáltak tekinthető, és ez az állapot magában véve fokozhatja a társadalmi környezetükkel szembeni oppozíciós tendenciájukat, agresszivitásukat.”* (Popper, 2012, 374. o.) Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a visszaeső fogvatartottak a börtönviszonyokhoz látszólag jobban alkalmazkodnak, mert a helyük és szerepük, valamint az életmódjuk előre megszabott és pontosan körvonalazott. Igazából ez az alkalmazkodás alacsonyabb szintjének felel meg, nem nevezhetjük adaptációnak, hisz a börtönélet legfőbb sajátossága az, hogy a fogvatartottak életvitelét a fölrendelt személyek határozzák meg, ami analóg a kisgyermekkorban átélt élményeikkel. Eközben az egyéni felelősség szerepe teljesen megszűnik, a fogvatartott sorsa a bv. intézet személyzete kezében van. Ennek a helyzetnek valóságos tolerálására csak olyan egyén képes, aki személyiségfejlődésében éretlen.

Az éretlen szinten rögzült, laza struktúrájú személyiség létrejöttében szerepet játszanak a generalizált oppozíciós reakciók, amelyek elfogadhatóak a gyermek- és kamasz korban. Ha felnőtt korban is megmaradnak ezek, ennek hatására több kimenet is lehetséges, a személyiség fejlődése például pszichés betegségekbe, különböző deviáns magatartásformákba, esetlegesen bűnöző életmódba is torkolthat.

A bűnisméltés meghatározó tényezői

A nemzetközi szakirodalom áttekintése során láthatjuk, hogy a szabadulást követő időszak kiemelt témája és központi kérdése az intenzív utógondozás, amely-

nek elsődleges célja a visszailleszkedés segítése révén a bebörtönzöttek számának csökkentése. Az 1960-as évek óta beszélhetünk erre irányuló programokról. Olyan alkotóelemeket vesz figyelembe az intenzív utógondozás, mint a bűnözés okaira vonatkozó pszichológiai és szociológiai magyarázatok, az egyéni és a környezeti faktorok, valamint integrálja a társadalmi kontroll, feszültség és a szociális tanulási elméletek releváns elemeit (Törzs, 2010). Noha könnyen belátható, hogy az irány jó, mégis a reintegrációt (elő)segítő programok hatékonyságvizsgálatai vegyes eredményekkel szolgálnak (Törzs, 2010; Velez, 2010).

A nemzetközi kitekintésben azonban nem találtunk az intenzív utógondozás témakörében említést arra vonatkozóan, hogy a frissen szabadultak pszichés egyensúlyának felismert hiánya mennyiben befolyásolja a „desistance”, azaz a bűnelkövetés csökkentésének komplex folyamatát, ezért elmondhatjuk, hogy a témához kapcsolódó – későbbiekben bemutatandó – munkánk újszerű és egyedülálló. Mindezt megerősíti az is, hogy a nemzetközi szakanyagokat áttekintve csak angol nyelvű irodalmat találtunk, francia és német nyelvűt nem.

A történeti előzmények bemutatásánál fontos megemlítenünk, hogy a fogvatartottakkal való bánásmód minimum követelményeivel hangsúlyozottan foglalkozott az 1955-ös ENSZ ajánlás, ami témánk szempontjából is jelentős, hisz a szabadulásra való felkészítés összetett munkáját már a bv. intézetben szükséges megkezdeni. Az ajánlásban megfogalmazott feladatok megvalósíthatóságához szükséges a külső támogatók, szakemberek bevonása a bv. szervezeten túl (Törzs, 2010).

Nem férhet kétség ahhoz, hogy az ENSZ szabályzatai minimumszabályok, hiszen keletkezési ideje (2005. év) óta a fejlődés tagadhatatlan, valamint az Európai Unió is megfogalmazott magasabb szintű elvárásokat.

Témánk szempontjából fontos a visszaesés tényezőiről is említést tenni, aminek meghatározásához legtöbbször Gendreau és munkatársai metaelemzésének eredményeit idézi a szakirodalom (Borbíró és Szabó, 2012). A kutatók 8 faktort azonosítottak be, melyek szorosan kapcsolatban állnak a bűnismétléssel, melyek sorrendben a következők:

- „1. Kriminogén szükségletek: antiszociális személyiség és attitűdök, kriminális ismerősök, személyközi konfliktusok, szer abúzus.
2. Bűnelkövetői előélet: serdülő és fiatalkori bűnelkövetés, intézeti fegyelemsértések.
3. Gyenge társadalmi előmenetel: családi állapot, iskolai végzettség, foglalkoztatás, jövedelem, lakhatás.
4. Demográfiai tényezők: életkor, nem, etnikai hovatartozás.
5. Családi tényezők: család kriminalitása, rossz szülői-nevelői háttér, szeparáció.
6. Alacsony intellektus.
7. Alacsony szocioökonómiai státusz: származás.
8. Személyes distressz: szorongás, depresszió, szuicid késztetések.” [A szerző kiemelése.]

Munkánk szempontjából különösen érdekes a 8. faktor, mivel a metaanalízis eredményeként megjelenik a belső, pszichés állapot fontossága, ennek ellenére a többi faktorhoz képest igen kevés szó esik erről a szakirodalomban, és sokkal kevesebb figyelmet fordítanak rá általánosságban a kutatók is.

Kutatás keretében foglalkoztak azzal, hogyan alakul a frissen szabadultak körében a depresszió tüneteinek megjelenése és az öngyilkosságok száma. Megfigyelték, hogy a szabadulást követő első 2 hét halálozási száma meghaladja a börtönben elkövetett öngyilkosságok, valamint a börtönben droghoz köthető elhalálozások számát. A szerzők (Møller et al., 2010) leírják, hogy elfogadhatatlanul magas a frissen szabadult fogvatartottak körében a droghoz kapcsolódó elhalálozás, melynek okai lehetnek például a több típusú drog együttes használata, vagy a bebörtönzés alatti relatív absztinencia során lecsökkenő drog-toleranciaszint, vagy a túladagolás. Az egyéb tényezők között szerepel a szabadulás előtti tanácsadás hiánya, a szabadulás utáni „követés” (follow-up), valamint az ilyen kockázatok felismerésének elmulasztása. A halálesetek megelőzhetőek olyan programmal, beavatkozással, amely figyelembe veszi azt a tényt, hogy a droghasználók bebörtönzésüket követően sem tudnak felelősséget vállalni magukért. Ilyen intervenció például a „drog-helyettesítéssel” (kezelés), ami csökkenti a függők körében szabadulásuk után bekövetkező halálesetek számát.

A különböző érintett szakterületek között szoros együttműködés kialakítására van szükség, vagyis átfogó gondozást kell kapniuk a drogfüggő elítélteknek a fogvatartás ideje alatt, majd a szabadulást követő reintegrációs szakaszban is. Kiemelt szerepe van annak, hogy a szabadulás előtti szolgáltatásokat össze kell egyeztetni a szabadulás utáni gondoskodással, így csökkenthető a megemelkedett halálozási szám a drogfüggő, depresszió tüneteit mutató szabadultak körében.

Visher és O'Connell 2012-ben publikált tanulmányának következtetése az, hogy a börtön-élmény önmagában nem elégséges a szabadulás utáni sikeres vagy sikertelen külső környezethez való adaptációhoz. A bebörtönzés az ismételt bűnelkövetésre gyakorolt hatásának vizsgálata alapján kimondják a szerzők, hogy azokra az egyéni mechanizmusokra kell összpontosítani, amelyek kihatással vannak arra, hogyan látja, érzékeli a fogvatartott a szabadulása utáni életet, negatív vagy pozitív-e az életszemlélete.

A szabaduló optimista világszemlélete, perspektívája csak akkor jöhet létre, ha a fogvatartott megtapasztalja családja támogatását. Ennek létrejöttéhez elengedhetetlenek azok a börtönprogramok, melyek megkísérlik a családi kötelekeket fenntartani, javítani, valamint a szabadulónak gyermekeihez való kötődését kialakítani.

Liem és Kunst 2013-ban közölt írásában az olvasható, hogy a szabadult fogvatartottakat egy olyan mentális-egészségügyi tünetegyüttes jellemzi, mely a poszttraumás stressz rendellenességén túlmutat. 25 mélyinterjút készítettek, átlagosan 19 évet letöltött, életfogytiglani szabadságvesztésre ítélt fogvatartottal. Arra figyeltek, hogy a résztvevők által leírt tünetek milyen mértékben egyeztek más mentális rendellenességgel, főként a poszttraumás stresszbetegséggel (PTSD). Szerették volna tudni, hogy van-e olyan szabadságvesztést követő tünetegyüttes, amely leírja a fogvatartottságból származó mentális egészségre gyakorolt hatást.

A beszámolóból kiderül, hogy a PTSD tüneteinek kívül létezik a „bezárt személyiségvonások” tünete, szociális-érzékelési zavarodottság, elidegenedés jelensége is. Eredményeik arra utalnak, hogy a bebörtönzést követő tünetegyüttes a PTSD egyik altípusát alkotja, amely a hosszú fogvatartás eredménye. A tünetegyüttes felismerése az egykori fogvatartottak kezeléseinek, bebörtönözöttségük kihatásainak alaposabb megismerését teheti lehetővé, és ez által hozzájárulhat a társadalomba való sikeres visszatérésükhöz.

A bezártságból, bebörtönözöttségéből eredő „bezárt személyiségvonásokra” példákat hoznak az interjúkból. Az összes interjút adó megemlítette, hogy a börtön mélységesen megváltoztatta őket: *„Még mindig úgy viselkedek, mintha börtönben lennék. Nem egy vízcsap, vagy villanykapcsoló vagyok. Nem lehet csak úgy kikapcsolni valamit. Ha valamit sok ideig csináltál, a részeddé válik.”* (42 éves férfi)

A bezártságból eredő leggyakoribb személyiségjegy a paranoia volt, a fogvatartott nehezen bízik másokban, sebezhetőnek érzi magát támadással szemben: *„Egyszerűen senkiben nem bízhatok [...]. Gondom van a bizalommal; nem bízom senkiben.”* (52 éves férfi)

A kapcsolódásra való képtelenséget a fogvatartottak is leírták: *„A börtönben távollátságot kell tartanod, tehát mindig falakat és gátakat kell felépítened minden egyes nap. Egy kagylót építesz magad köré, hogy védjen a környezetedtől. [...] Ha ezt sokáig csinálod, akkor, amikor kikerülsz, elég nehéz ledönteni ezeket, mivel belédívódtak/bevésődtek. Az egyik dolog, amivel a barátnőmnek problémája van, az hogy érzéketlen vagyok. Azt mondom neki, hogy én most defektes vagyok, egy csódtömög.”* (37 éves férfi)

Kutatásunkban a fentiekkel szemben nem volt kritérium a hosszú ítélet, de feltételezhető, hogy a börtönbüntetés hossza mellett a börtönkörülmények – és sok más tényező – is jelentős szerepet töltenek be abban, hogy a személyiségnek mely aspektusai változnak. Mint később bemutatjuk, Liem és Kunst (2013) eredményeihez hasonló és azoktól eltérő jegyeket is azonosítottunk.

Jelen kutatás szempontjából a szindróma tüneteinek felismerése és kezelése mindenképp figyelmet érdemel, mert a hosszú ideig fogva tartottak szabadlára helyezésüket követően egyedül nem tudnak „betegségükkel” megküzdeni.

Pratt és munkatársai (2006) tanulmányukban megdöbbentő eredményre jutnak. 244 988 szabadultból a szabadulást követő első évben 382 személy követett el öngyilkosságot (a vizsgálat ideje 2000 és 2002 közötti időszak). Minden korcsoportban magasabb volt a frissen szabadultak öngyilkossági mutatószáma, mint az átlag lakosságé. Az átlag lakossághoz képest a frissen szabadult fogva tartott személyek esetében nagyobb az öngyilkossági kockázati tényező, különös tekintettel a szabadulást követő 1–2 hét során. A szabadultak öngyilkossági kockázata megközelíti a pszichiátriai kezelésről elbocsájtottak öngyilkossági kockázatát. A felelősség ezekben az esetekben megoszlik a bv. intézet, az egészségügyi és szociális szervek között, írják a szerzők. Figyelmeztető üzenetet hordoz kutatásuk eredménye arra vonatkozóan, hogy a társadalomnak figyelemmel kell kísérnie a szabadultak reintegrációjában részt vevő csoportok, szervek és intézmények együttműködő gyakorlatát, a közös munka színvonal-emelését ennél a magas kockázatú csoportnál.

Bebörtönzést követő tünetegyüttes

Fontosnak tarjuk külön fejezetben megtárgyalni Terence T. Gorski (2001) elméletét és eredményeit, mivel gyakorlatilag ő az egyetlen olyan elérhető kutató, akinek munkássága annak a jelenségnek a megismeréséről és kezeléséről szól, ami a mi témánk alapját is képezi. A szerző megfigyelése szerint bizonyos tünetek csoportos megjelenése esetén nagyobb eséllyel fordul elő a szabadultaknál bűnismétlés, visszaesés. Kutatási eredmény, hogy a fogvatartottak 60%-a korábban már volt börtönben. Gorski fogvatartottakkal és szabadult bűnelkövetőkkel foglalkozott, összegyűjtötte és leírta azokat a leggyakoribb tüneteket, amelyeket a bebörtönzést követően tapasztalt szabadultak esetében. Olyan tünetek ezek, melyek jelen vannak számos büntetését töltő, vagy nemrégiben szabadult elítéltnél. A tünetek súlyossága összefügg a bebörtönzést megelőző megküzdési, coping készséggel, a börtönben töltött idő hosszával, azzal, hogy mennyire, milyen mértékben volt korlátozó a büntetés, érte-e a személyt a bv. intézetben abúzus, hányszor és milyen súlyosan, hányszor és mennyi időt töltött fogdában, volt-e lehetőség tanulásra, akár szakmatanulásra, milyen mértékű és fokú rehabilitációs folyamatban vett részt az elítélt. A tünetegyüttes a következő nevet kapta: *Bebörtönözöttség szindróma (Post Incarceration Syndrome and Relapse, PICS Syndrome, „bebörtönzést követő tünetegyüttes (és visszaesés)“*.

A szindróma egy olyan mentális rendellenesség, amelyben megfigyelhető a „bezárt személyiség” tünet Gorski értelmezésében. Megállapítja, hogy az elnyomó környezetben élés okozza, mely elvárja a passzív megfelelést a fennhatósággal bíró személyekkel, követelményekkel szemben. Ezen túl súlyosan korlátozzák az egyén működését, egy merev rendszerhez kell igazítani az életét, szükségtelenné válik a kritikus gondolkodás, az egyéni döntéshozatal, ugyanakkor az őszinte önkifejezés, az érzések és gondolatok korlátozásának elfogadása válik szükségessé. A PTSD szintén részét képezi a tünetegyüttesnek.

Az antiszociális viselkedés, ami vagy már korábban létező tünetekből alakul ki, vagy a bebörtönzést követően kialakult megküzdési stratégia, melynek célja az, hogy a fogvatartott túlélje a börtönbüntetést. Gorski megfigyelése szerint az elsődleges antiszociális jegyek között szerepel a fennhatóság megkérdőjelezése, mások bántalmazása.

A PICS szindrómákban szenvedők viselkedése passzív-agresszív színezetű, részévé válik a bebörtönzött személyiségnek. Az ilyen páciensek általában a terapeutákkal és a fennhatósággal szemben beleegyező és/vagy passzív-agresszív módon viselkednek, míg a fennhatósággal bíró személyek, illetve a kontroll hiányában társaikkal közvetlen fenyegető és agresszív viselkedésre képesek.

Ez közvetlen eredménye a coping viselkedésnek, amely ahhoz szükséges, hogy túl tudja élni a fogvatartott a durván büntető bv. intézeti tartózkodást, melynek két túlélési szabálya van: passzív agresszió az örökkel, aktívan agresszív a támadó bebörtönzöttekkel szemben. Ha egyikre sincs lehetőség, vagy a személyben megfelelő kapacitás, akkor helyet kap az autoagresszió, ami falcolás és öngyilkosság formájában jelenik meg leggyakrabban.

Megfontolásra érdemes, hogy ezen megnyilvánulások fegyelmi eljárást vonnak maguk után, de nem tudjuk, hogy az újabb büntető intézkedés hogyan hat a személyiség védekező mechanizmusaira, erősíti vagy lerombolja-e azokat.

Társadalmi-Érzékelési Megfosztottság szindróma:

A szindróma tünetei akkor jelentkeznek, ha a fogvatartott hosszú időt tölt magánzárásban. Ezen a helyen elszigetelődik, megfosztják a környező ingerektől, a környezet érzékelésének lehetőségétől. A tünetek közt szerepelhet súlyos krónikus fejfájás, fejlődési regresszió, gyengült ösztön-kontroll, elszigetelődés, koncentrációs képtelenség, elfojtott düh, primitív ösztönök kontrollálási képességének elvesztése, képtelenség a jövő tervezésére – mert csak a pillanat számít –, a viselkedés hatásának, következményeinek belátására való képtelenség, kontrollvesztett rögeszmés gondolkodás, valamint borderline személyiségjegyek.

Reaktív Szerhasználati Rendellenesség:

Számos fogvatartott, aki megtapasztalja a bebörtönzést követő tünetegyüttest, szenved a szerhasználat rendellenességének tüneteitől. Sokan közülük bebörtönzésüket megelőzően függők voltak, nem kaptak kezelést fogvatartásuk ideje alatt, valamint be tudták szerezni a drogot a börtönben. Mások függőségüket azért alakították ki, hogy megbirkózzanak a bebörtönzést követő tünetegyüttestel, illetve az azt kiváltó okokkal. Megint mások drogabúzus állapotába esnek vissza, vagy droghasználati rendellenességek alakulnak ki náluk annak eredményeképp, hogy fogvatartásuk lezárulásával így szabaduljanak meg tüneteiktől.

A tünetegyüttes azoknál az elítélteknél a legsúlyosabb, akik egy évnél hosszabb időt töltenek büntetésorientált környezetben, akik többszörös intézményi, fogvatartói abúzust éltek át, akik kevés – vagy semennyi – lehetőséget nem kaptak oktatásra, szakmatanulásra vagy rehabilitációra, akiket 30 napi (vagy ennél hosszabb) fogdára ítélték, valamint azoknál, akik az intézményi abúzus eredményeként, gyakori és súlyos traumát/traumákat éltek át.

A tünetegyüttes azon börtönlakóknál a legenyhébb, akik részt vettek – ha csak rövidebb ideig is – rehabilitáció-orientált programban, akiknek lehetőségük volt oktatási, szakmaszerzési képzéseken részt venni, valamint akiket nem ítélték fogdára és nem tapasztaltak gyakori vagy súlyos intézményi abúzust.

A bebörtönzést követő tünetegyüttesben szenvedők körében nagyobb a drogfüggőség kialakulásának kockázata, ha korábban függők voltak, az aktív mentális betegségbe való visszaesés kockázata, ha korábban ilyenben szenvedtek, valamint az agresszióhoz, erőszakhoz, bűnözéshez kötődő élethez való visszatérés kockázata. Szintén nagy a krónikus munkanélküliség és otthontalanság, hajléktalanság kockázata. A szerző kutatása alapján a tünetegyüttes kialakulása egy többszakaszos folyamat, aminek végkifejlete az, hogy a szabadultat gyötrik a megjelenő emlékképei, rémálmai, alvászavarban szenved, környezetétől eltávolodik, elkülönül, aminek következtében viselkedése agresszív válik, erőszakba, bűnténybe torkollik, ismételten elítélik és bv. intézetbe kerül.

A következő lapszámban a projekt keretében megvalósult kutatást és annak eredményeit mutatjuk be.

Felhasznált irodalom

- BINSWANGER, I. A. ET AL. (2011). „From the prison door right to the sidewalk, everything went downhill”, a qualitative study of the health experiences of recently released inmates. *International Journal of Law and Psychiatry*, vol. 34
- BORBÍRÓ A., SZABÓ J. (2012). *Dezisztencia és a bűnisméltés megelőzése: Harmadlagos megelőzés a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben*. Kutatási beszámoló. Kézirat
- BOROS J., CSETNEKY L. (2002). *Börtönpszichológia*. Budapest, Rejtjel
- CLEMMER, D. (1940/1965). *The Prison Community*. New York: Holt, Rinehart and Winston
- FIÁTH T. (2012). *Börtönkönyv*. Budapest, Háttér K.
- FLIEGAUF G. (2007). *Prizonizáció*. (Letöltve: http://bvpszichologiahirek.blogspot.hu/2007_02_01_archive.html)
- FLIEGAUF G. (é. n.) *Börtönártalmak*. (Letöltve: <http://hu.scribd.com/doc/11523046/Bortonartalmak-prison-harms>)
- FLIEGAUF G. (2011). Mivel foglalkozik a börtöntudomány? David Gordon Scott pönológiai alaptémái és néhány kritikái, illetve elméleti megfontolás. *Börtönügyi Szemle*, 2011. 4. szám.
- GORSKI, T. T. (2001). *Post Incarceration Syndrome and Relapse*. (Letöltve: http://www.tgorski.com/criminal_justice/cjs_pics_&_relapse.htm)
- GÖNCZÖL K., KORINEK L., LÉVAI M. (1996). *Kriminológiai ismeretek, Bűnözés, Bűnözés kontroll*. Budapest, Corvina K.
- LIEM, M., KUNST, M. (2013). Is there a recognizable post-incarceration syndrome among released “lifers”? *International Journal of Law and Psychiatry*, vol. 36
- LUKÁCS T. (1987). *Szerozett dilemmánk: A börtön*. Budapest, Magvető K.
- MÖLLER, L. F. ET AL. (2010). Acute drug-related mortality of people recently released from prisons. *Public Health*, vol. 124
- POPPER P. (2012). *A rejtőzködő lélek keresése*. Saxum K.
- PRATT, D. ET AL. (2006). Suicide in recently released prisoners: a population-based cohort study. *The Lancet*, vol. 368
- SH Atlasz – *Pszichológia* (1994). Budapest, Springer
- TÖRZS E. (2010). *A hosszú tartamú szabadságvesztésből szabadulók reintegrációja*. Készült az „Útközben” című TÁMOP 1.4.3 projekt keretében.
- VELEZ E. (2010). „Útközben”. TÁMOP 1.4.3-08/2-2009-0026 kódjelű projekt keretében.
- VISHER, C. A., O’CONNELL, D. J. (2012). Incarceration and inmates’ self perceptions about returning home. *Journal of Criminal Justice*, vol. 40.

Hamula János – Uzonyi Adél¹

Az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet csoportterápiás rendszerének bemutatása

Bevezetés

Az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet (IMEI) 170–180 kóros elmeállapotú, súlyos bűncselekményt elkövető pszichiátriai beteget lát el. Az ideiglenes kényszergyógykezelés, a kényszergyógykezelés olyan szabadságelvonás, amelyet a bíróság rendel el és a szükségesség idejéig tart (átlag 4 és fél év). A többéves pszichiátriai kezelés hosszú csoportterápiás folyamat megtervezésére ad lehetőséget. A beteg rehabilitációja, reintegrációja a személyzet valamennyi tagjának feladata. A csapatmunka részese a biztonsági felügyelő, az ápoló, a reintegrációs tiszttel, a pszichológussal, a pszichiáterrel és természetesen a főigazgató főorvos is. Az egyéni, a csoportterápia a teammunka részeként elsődlegesen a Klinikai Pszichológiai Osztály feladata.

2006-tól folyamatosan építjük az intézet csoportterápiás rendszerét, amely betegeinket intézeti tartózkodásuk minden fázisában végigkíséri, és reményeink szerint hozzájárul az elbocsátásra való felkészülésükhöz.

Tanulmányunkban 9 éve zajló munkánk alakulását ismertetjük, ugyanakkor hangsúlyozzuk, hogy csak érintőlegesen foglalkozunk az előzetes letartóztatottak és elítéltek pszichológiai ellátásával.

Történelem – a jelenben

Az IMEI 129 éve, 1896. november 1-én a Királyi Országos Gyűjtőfogház (ma Budapesti Fegyház és Börtön) területén kezdte meg működését. A 140 ágyas intézet lehetővé tette az elmebaj jeleit mutató fogvatartottak elkülönítését a többiekétől, valamint a kétes elmeállapotúak megfigyelését. A „téboldyák” háttérbe szorulásával a társadalom védelmében szükségessé vált a bűnelkövető elmebetegek zárt intézeti kezelésének megoldása, így létrejött a kényszergyógykezelés jogintézménye, amelynek végrehajtója az IMEI.

Az intézet zárt jellegénél fogva a külvilág számára és a büntetés-végrehajtáson belül is sokáig szinte teljesen rejtve maradt az IMEI-ben folyó munka. Bár az intézmény az elmúlt másfél-két évtizedben egyre nyitottabbá vált, napjainkban is sok a tévhit tevékenységét illetően.

1 A tanulmány további szerzői: Deli Éva c. bv. alezredes, mb. főosztályvezető-helyettes, BVOP Egészségügyi Főosztály; Gyollai Ágoston bv. főhadnagy, klinikaiszakpszichológus-jelölt, IMEI; Halmai Tamás, klinikai szakpszichológus, SE Kútvölgyi Klinikai és Kutatási Mentálhigiénés Osztály; Lehoczki Ágnes bv. őrnagy, klinikai szakpszichológus, NKE RTK Bv. Tanszék; Lukács-Miszler Katalin, klinikai szakpszichológus, IMEI; Magyar Judit bv. százados, klinikai szakpszichológus, IMEI; Székely Mária, klinikai szakpszichológus, IMEI; Tóthné Kiss Klaudia, klinikaiszakpszichológus-jelölt, IMEI.

Jelenleg is sajátosan ötvöződik a pszichiátriai gyógykezelés a büntetés-végrehajtási tevékenységgel. Az intézet munkáját az egészségügyi előírások mellett büntetőjogi és büntetés-végrehajtási jogszabályok határozzák meg, a személyzet kettős szakmai szerepben van. A dolgozók egy része közalkalmazott, másik része hivatásos szolgálati viszonyban áll, az ápolók, illetve a pszichológusok egy része fehér köpenyt időnként egyenruhára cseréli. Ez már önmagában sajátos helyzetet teremt a terápiás kapcsolatban. A pavilonrendszerű épületek a XIX. században épültek, ebből adódóan struktúrájuk nem felel meg a modern pszichiátriai intézetekkel szemben támasztott építészeti elvárásoknak (Karlin, Zeiss 2006). A környezet barátságossá, kényelmessé alakítása, az intim szféra biztosítása, a közösségi rendezvények, csoportterápiás foglalkozások megszervezése jelentős erőfeszítések árán oldható meg.

A kényszergyógykezelés

A kényszergyógykezelt beteg esetében a bűncselekmény nem a jogkövető² magatartás tudatos elutasításából, hanem a pszichiátriai betegségből fakadó kóros elmeállapotból ered. Éppen ezért munkánk fókuszában a betegség kezelése áll.

A rehabilitáció célja az újabb kényszergyógykezelést megalapozó cselekmény elkövetési valószínűségének a lehető legalacsonyabb szintre szorítása, ez az intézetből való elbocsátás feltétele. A kényszergyógykezelés felülvizsgálatára félévente kerül sor. Az elbocsátásról a bíróság dönt az intézeti kezelőorvos, illetve két független szakértő által készített pszichiátriai szakvélemény alapján. Álláspontunk szerint a kényszergyógykezelés megszüntetése akkor lehetséges, ha a beteg tartósan kompenzált állapotban van, megfelelő betegségbelátással rendelkezik és ebből következően a további gyógykezeléssel tartós együttműködésre képes önkéntesen.

A célok elérése hosszú előkészítést igényel, amelyet már a bekerüléskor meg kell kezdeni. A pszichiátriai kezelés mellett fontos cél a beteget elfogadó biztonságos környezet megtalálása. A betegek egy része pszichiátriai betegek otthonában kerül elhelyezésre, más részüket a család fogadja vissza. A kényszergyógykezeltek adaptációs szabadsága elősegíti a rehabilitációs célok megvalósulását.

A kényszergyógykezelés gyakorlata

A pszichiátriai osztályokhoz képest intézetünkben szinte kizárólag pszichotikus állapottal járó kórképek fordulnak elő. Betegeink zöme szkizofréniában, hasadásos elmezavarban, szenved. A pszichotikus betegek esetében a gyógyszeres keze-

2 Személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó büntetendő cselekmény elkövetőjének kényszergyógykezelését kell elrendelni, ha elmeműködésének kóros állapota miatt nem büntethető, és tartani kell attól, hogy hasonló cselekményt fog elkövetni, feltéve, hogy büntethetősége esetén egyévi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetést kellene kiszabni." (A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 78. §. (1) és (2) bekezdés).

lés és a pszichoterápia megfelelő kombinációja a leginkább hatékony és elfogadott kezelési mód, mely szocioterápiás foglalkozásokkal is kiegészül.

A pszichotikus beteg a gyógyszer hatására válik elérhetővé a pszichoterápia számára. A korszerű gyógyszer a tüneteket úgy szünteti meg, hogy a beteg aktivitása, teljesítőképessége megmarad, vagy javul, nincsenek az együttműködést rontó mellékhatások (aluszékonyság, izommerevség, nyálfolyás stb.)

Az IMEI-ben az egyes kórképek gyógykezelésére kiadott szakmai protokollnak megfelelően folyik a gyógyszeres kezelés, ugyanakkor számos egyéb körülményt (előzetesen szedett készítmények, egyéb betegségek stb.) is mérlegelve alakítják ki, illetve szükség esetén módosítják a beállított terápiát.

A reintegrációs szakemberek által vezetett intézeti csoportos foglalkozások szocioterápiás kezelésnek tekinthetők, ami a társadalmi jelenségek (munka, művészet, közösség) gyógyító célú felhasználását jelenti, és a munkaterápia, foglalkozás- és közösségi terápiák formájában kerülnek alkalmazásra (Irinyi 2000). Ennek hangsúlyos része betegeink egyéni ösztönzése annak érdekében, hogy elkerüljük beszűkülésüket, befelé fordulásukat, strukturáljuk, tartalommal töltjük meg szabadidejüket. A motiváltság felkeltése és fenntartása, valamint a közös tevékenység az együttműködési készségre is hat, mely a betegek állapotjavulásának fontos összetevője.

A pszichoterápiás tevékenységről később részletesen beszámolunk.

A teammunka

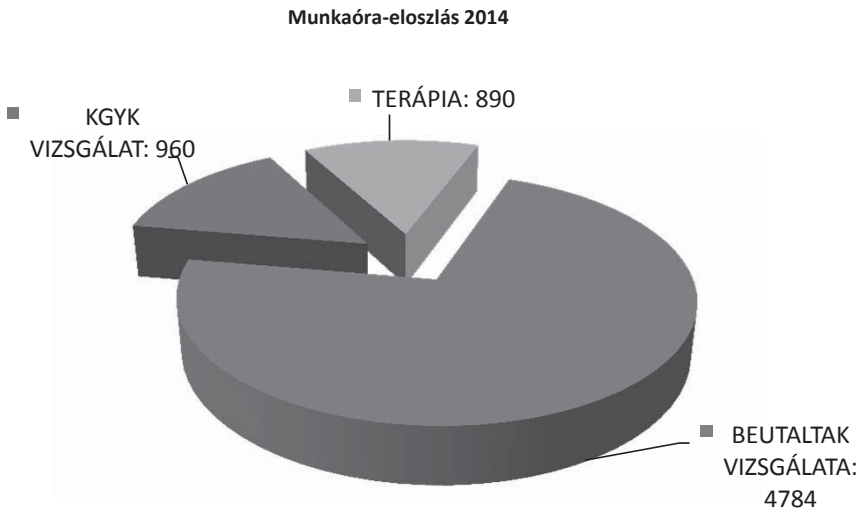
A gyakorlatban a fenti követelményeknek megfelelő, korszerű kezelés a személyzet összehangolt munkája (teammunka) révén kell, hogy megvalósuljon. Az orvosi, pszichológiai, pszicho-pedagógiai (reintegrációs), ápolói és szociális gondozói tevékenység egyaránt arra irányul, hogy a betegek rehabilitációja minél hatékonyabb legyen és az elbocsájtást követően a társadalmi visszailleszkedésük (reintegráció) sikeresen menjen végbe.

A teammunka vezetője az osztályvezető főorvos, aki az intézet főigazgató főorvosa által jóváhagyott szakmai koncepciónak megfelelően irányítja, összefogja a betegekkel kapcsolatos terápiás munkát. A teammunka összehangolása érdekében az utóbbi egy évben új kezdeményezésként a főigazgató főorvos vezetésével ún. "Esetkonferencia" megbeszélések kerültek bevezetésre.

Ez a fórum a lehetőséget teremt a betegek egyéni kezelési tervének megvitatására. A fent említett különböző szakterületek képviselőinek – az adott betegre irányuló – feladatait egy táblázatba foglalva áttekinthetővé válik, hogy a kezelés folyamatában kinek milyen szerepe, tennivalója van. A pszichológiai terület például véleményezi a beteg intelligenciaszintje, személyiségképe alapján a pszichoterápiára való alkalmasságát, annak javasolt formáját (egyéni, csoport), a családi terápiás konzultáció szükségességét, a reintegrációs szakterület rögzíti a beteg kapcsolattartását, szocioterápiás aktivitását stb.

A Klinikai Pszichológiai Osztály tevékenysége

A teammunka egyik résztvevője a Klinikai Pszichológiai Osztály (KPO), amely 3 főállású, 5 részmunkaidős pszichológus tevékenységét koordinálja. Az osztály „beszövi” az egész intézetet, a munkatársaink nem egy betegellátó osztályon dolgoznak. Az egyéni – és csoportterápiás munkában minden kolléga részt vesz. Jelentős teher a kiemelten kezelt szuicid prevencióhoz kapcsolódó diagnosztikai tevékenység, amely bizonyos mértékig korlátozza a pszichoterápiás tevékenységre fordítható időt. A statisztikai mutatók szerint az látszik, hogy 2009. óta az ilyen irányú pszichodiagnosztikai tevékenység megkétszereződött. A börtönpszichiátriai és a kényszergyógykezelt populációra irányuló pszichológiai tevékenységekre fordított munkaórák megoszlását a 1. ábra mutatja.

1. ábra

Az ábrán látható, hogy a rendelkezésre álló munkaidő 72%-át a börtönpszichiátriai tevékenység teszi ki, a kényszergyógykezelték diagnosztikájára 14%, a pszichoterápiára 13% marad, ami az átlag 180 fő beteget tekintve nem ideális.

A pszichoterápiás munka kiindulópontja

A terápiás folyamat megtervezésének első lépései közé tartozik annak szám-bavétele, hogy milyen motivációs bázisra építhetünk. A személyes motiváció a pszichoterápiában való részvételre alapvető a terápiás kapcsolat kialakításában, és meghatározó szerepet játszik annak hatékonyságában is. A hiányos realitás-funkció, az önkép töredezettsége, az önvezéreltség és a betegségbelátás jelentős hiányosságai miatt pszichotikus betegeknél gyakran különösen nehéz a pszichoterápiára irányuló személyes motivációra építeni.

Kényszergyógykezelés esetén a pszichotikus állapot jellegzetességein túl további speciális tényezőkkel kell számolnunk: a kezelésre a beteg nem önszántából jelentkezik, a terapeuta gyógyító szándéka mellett is legtöbbször büntetésként éli meg kezelését.

Fontosnak tartottuk azt a kérdést, hogy milyen egyéni motivációval bírnak a betegek és hogyan alakul ez a kezelés során. Kérdőíves vizsgálatot végeztünk (Halmai és mtsai 2010), amelynek az volt eredménye, hogy a kezelésüket csak nemrég megkezdett páciensek kisebb arányban tartották magukat pszichiátriai szempontból betegnek, mint a hosszabb ideje kezelték. Nyilvánvaló, hogy betegségbelátás hiányában a motivációra náluk nem építhetünk, ezért első lépésként a betegségbelátás kialakítását kell megcéloznunk. A régebbi betegek viszont a betegségbelátás erősödésével párhuzamosan kevesebb egyéni motivációt fogalmaztak meg, mint az újak. A beteg mintha átvinné a kezelőorvosától és a személyzettől hallott elvárt célokat.

A pszichiátriai gyakorlatban a motiváció a gyógyulásra, a kompenzált állapot elérésére, fenntartására irányul. A kényszergyógykezelteknél a helyzet összetettebb. Erőszakos bűncselekményt követett el, ennek felelőssége alól a betegségére való tekintettel a bíróság (az „állam”, a „világ”) jogilag felmentette. Gyakorlatilag azonban a betegek a bűnösség-betegség, illetve a büntetés-gyógyítás kettősségében viszik tovább az életüket. Betegeink egy része a büntetés kérdéséhez úgy viszonyul, hogy cselekményét kizárólag a betegségből eredezteti, és mivel azt én-idegennek éli meg, nehezen készíthető saját szerepének feldolgozására. Más részüket pedig épp a súlyos büntetés akadályozza meg a cselekmény megértésében. Fontos megjegyeznünk, hogy bár a visszaesési rizikó csökkentésében lényegesnek tartjuk a cselekmény megértését, a terápia során ez a téma próbára teszi a kezelők lélektani teherbíró képességét is, így nem minden esetben sikerül megközelíteni ezt a problémát.

További ellentmondás feszül a büntetés-gyógyítás kettősségében. Alapvetően nehéz a szabadság elvonását nem büntetésként megélni. Ameddig azonban a beteg a kényszergyógykezelést csupán büntetésnek éli meg, nem lehet a motivációját a gyógyulásban való aktív részvételére felkelteni.

A gyógyítás-büntetés kettőssége a mi szerepünkre is rávetül, hiszen a pszichológus a beteget „fogva tartó” rezsim része. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy sokszor nem kerülhető el, hogy az elbocsátást befolyásoló vizsgálatokat és a terápiás munkát ugyanaz a személy végezze. Mindez ellenállást, bizalmatlanságot és rejtőzködést szül, miközben a szkizofrén betegek patológiájából adódóan eleve problémás terület a bizalom (Smith 1999). Míg a diagnosztikai munkában objektív attitűdünkkel a beteg állapotáról, tüneteiről, potenciális veszélyességéről igyekszünk a lehető legpontosabb képet nyerni, a terápiás munkában a bizalmon alapuló, megértő, elfogadó és támogató hozzáállásra van szükség. A pszichotikus betegekkel végzett forenzikus (csoport)terápiás munka egyébként is több szempontból nehéz, sokszor a kohezív csoport létrehozása is túl magas cél lehet. Számos destruktív folyamat zajlik a közösségben, és igen erősek lehetnek a viszontátvételi érzések (Smith 1999; Gordon és mtsai 2005). A feladat tehát a beteg megnyerése a terápiás kapcsolatnak és munkának a pszichológus szerepkonfliktusai mellett.

A pszichoterápiás tevékenység célja

A kényszergyógykezelés célja a kriminális rizikó csökkentése. A pszichoterápiás munka két fő pillérét a pszichoedukáció és az önismereti munka jelenti. A pszichoedukációs foglalkozások célja, hogy a beteg lássa be a betegségét, ismerje meg annak tüneteit, belső meggyőződésből működjön együtt a kezeléssel annak érdekében, hogy az elbocsátást követően a terápia melletti kitartás (adherencia) megnyugtatóan fenntartható legyen.

A másik fő pillér az önismereti munka. Ebben egyrészt fontosnak tartjuk, hogy a beteg ismerje meg a személyiségében rejlő okokat, melyek a cselekmény elkövetéséhez hozzájárulhattak, illetve mérlegelje hogyan lehetett volna, illetve lehet a jövőben azt elkerülni. Azt gondoljuk, ha a cselekmény és a kényszergyógykezelés időszaka integrálódni tud az élettörténetbe, az szintén hozzájárul a visszaesési kockázat csökkentéséhez.

A saját személyiség működésére való rálátás és megértés fokozásával, a tudatosság növelésével a beteg számára a különböző nehéz életesemények kevésbé lesznek megterhelőek, a pszichés egyensúly könnyebben megőrizhető. Ha felismeri és tudatosítja a beteg az érzéseit, szándékait, gondolatait, akkor egyrészt azokkal könnyebb megbirkóznia, másrészt a beteg a viselkedését is jobban tudja kontrollálni. Nagyobb fokú tudatosság esetén a lelki tartalmak könnyebben szavakba önthetőek lesznek, egy másik személlyel megoszthatóvá is válhatnak. Ez azért is fontos, mert magát a cselekményt tekinthetjük egy kommunikációs aktusnak is, a beteg szavak helyett cselekedettel mondott el valamit. A tudattalan tudatosításával, a verbalizálás erősítésével a cselekedetek helyett a szavakban való kommunikálást erősítjük.

A fent megfogalmazott célokat csoportos terápiák egymásra épülő folyamatában törekszünk elérni, amit szükség és kapacitás szerint egyéni terápiás ülésekkel egészítünk ki. Az intézeti csoportterápiás rendszerünket az intézetben bejárt betegkarrier köré szerveztük, követjük a különböző stációkban felmerülő szükségleteket (2. ábra). Ezek közül néhányat az alábbiakban ismertetünk.

2. ábra

Az IMEI Csoportterápiás Rendszere

A beilleszkedést segítő csoport - az ideiglenes kényszergyógykezelés (IKGYK)³ terápiás sajátosságai

Az ideiglenes kényszergyógykezelés az első fázis, ahol elkezdődik az a terápiás folyamat, ami a betegséget és a betegnek ahhoz való személyes viszonyulását célozza. Az intézetbe kerülés körülményei jelentősen befolyásolják a terápiás hozzáférhetőséget. Aki már hosszabb időt töltött az IMEI-ben mint előzetes letartóztatott, annak az ott megélt bezártság után felszabadítóbb az IKGYK nyitottabb légköre. Emellett az intézeti napirendhez is könnyebben alkalmazkodik, valamint – jó esetben – a betegségelátása is kialakulófélben van. Ezzel szemben azt, aki közvetlenül kerül az osztályra, jobban megterheli a zárt intézet speciális szabályaihoz, a betegtársakhoz, valamint az orvosi kezeléshez való alkalmazkodás.

Erre a kezdeti nehéz fázisra nagy figyelmet fordítunk, a beilleszkedést segítő csoport tematikája mindig a betegek aktuális problémáit célozza meg. A csoportba az kerülhet be, akinek az állapota annyira kompenzált, hogy képes a közös munka kereteit tartani. Elsőként azokat a kérdéseket érintjük, amik a betegek számára a legsürgetőbbek, vagyis a bekerüléssel, a betegséggel és a lehetséges elbocsátáshoz vezető úttal kapcsolatosak. A feszítő kérdések megbeszélése az első lépés afelé, hogy a betegek érezzék, helyzetüket megértjük és az azzal kapcsolatos szorongásaikat komolyan vesszük. A csoportban szóba kerülnek továbbá azok a nehézségek is, amik a napirenddel, a személyzettel, a gyógyszerekkel és a nehezen viselhető betegtársakkal kapcsolatosak, valamint felmerül az egyik legnehezebb kérdés is: „Beteg vagyok-e vagy bűnöző?”.

A betegtársakhoz való ambivalens viszonyulás külön figyelmet igényel. A beteg számára egyrészt megkönnyebbülést okoz, hogy más is hasonló helyzetben van, mint ő. Másrészt azonban a többiek jobban megismerve előfordulhat, hogy azok bűncselekménye vagy esetleges pszichotikus dekompenzálódása félelemmel tölti el, esetleg úgy érzi, mindenki más beteg, csak ő nem. Ilyenkor személyes beszélgetéseken keresztül is lehetőséget adunk a félelmek oldására, a kérdések tisztázására.

Mivel a betegek hetente fogadhatnak látogatókat, a csoportban vagy az egyéni terápiákban gyakran szóba kerül a családdal való kapcsolat. A bűncselekmény és a betegség okozta szégyennél általában erősebb a vágy a hozzátartozók elfogadó, megbocsátó támogatása iránt, ennek kialakulása azonban sokszor hosszú és fájdalmas folyamat. A családi kapcsolatok helyreállításában a legkisebb siker (pl. a levelezés) is sorsfordító lehet a beteg számára, ezért fontos már a kezelés kezdetén ennek facilitálása.

³ Az ideiglenes kényszergyógykezelés a kóros elmeállapotú terhelt személyi szabadságának bírói elvonása jogerős ítélet nélkül. Ideiglenes kényszergyógykezelésnek akkor van helye, ha megalapozottan lehet következtetni arra, hogy a terhelt kényszergyógykezelését kell elrendelni. Az ideiglenes kényszergyógykezelés elrendelésére az előzetes letartóztatás elrendelésére vonatkozó szabályok irányadók.” (1998. évi törvény a büntető eljárásról 107. §)

A kényszergyógykezelték és hozzátartozóik pszichoedukációs csoportja

Az intézetben először 2011-ben indult ilyen csoport. Utólag nagy fegyvertényként tekintünk erre a vállalkozásra, mivel korábban a hozzátartozók szerepe a kezelésben háttérbe szorult, csak a heti látogatáskor nyertek bebocsájtást az intézetbe és havonta egy alkalommal beszélhettek a kezelőorvossal. Célunk a reintegráció elősegítése volt azáltal, hogy a résztvevők jobban megértik a pszichiátriai betegség jellemzőit és annak hatását az életminőségükre.

Hat hónapon át zárt csoport formában a betegekkel hetente, a hozzátartozókkal havonta találkoztunk, voltak közös alkalmak is. Az edukáció során a meglévő ismeretek, attitűdök, kérdőíves felmérésének eredményeire építettük az ismeretek átadását pedagógiai módszerek alkalmazásával, de interaktív módon. Ezt a maximum 20 fős létszám lehetővé is tette. A csoport zárásakor ismét mértük az eredményeket.

Kezdetben a hozzátartozók motivációja arra irányult, hogy a beteg minél hamarabb kerüljön ki az IMEI-ből, ezért minden téren törekedtek a személyzettel való együttműködésre és „lelkesen” vágta bele a pszichoedukációs foglalkozásokba is. Egyik fél sem rendelkezett releváns információkkal a pszichiátriai körképekről és arról, hogy a betegségükkel egy egész életen át együtt kell majd élni. A betegek valódi betegségbelátása nem alakult még ki, az sokkal inkább sablonokból épült fel. Azt gondolták, hogy a kényszergyógykezelés megszűnésével a betegség is elmúlik, és élhetik tovább korábbi megszokott életüket. Kezdetben ambivalens módon vagy ellenséges attitűddel tekintettek a gyógyszeres kezelésre is, főként a kellemetlen mellékhatások miatt. Legtöbbször felkészületlenül, „villámcsapásszerűen” érte őket a betegség és a bűncselekmény megvalósulása (a cselekmények többségét az első shub alatt követték el). A csoportülések során fontos felismerésekhez jutottak a résztvevők pl. a betegség öröklődésével kapcsolatban. A hozzátartozókban az eleinte jellemző magabiztosságot a jövőtől való reális szorongás váltotta fel, amikor megértették a betegség krónikus jellegét. A korábban felszínre került büntudatuk enyhült, gondolataik a múltból a jövő felé irányultak. A családtagok közötti kapcsolat saját elmondásuk szerint elmélyült, a hozzátartozók korábbi overprotektív attitűdjét felváltotta a valós nehézségek megbeszélése. Megfogalmazódtak fontos alapelvek, minthogy a betegség tüneteit időben jelezni kell. Ezt erősítették meg korábban elbocsájtásra került betegek is, akik meghívott vendégként számoltak be az otthoni környezetbe való visszailleszkedésről és a pszichoedukáció megtapasztalt hasznosságáról.

Tematikus csoportok bemutatása – Bennünk élő istennők-istenek

A mítoszok az emberi fejlődés, a jungi értelemben vett individuáció szimbolikus ábrázolásai. Kapcsolódnak a konkrét individuális fejlődés jelentős eseményeihez, élményeihez, ezáltal kompenzatorikus személyiség- vagy interakciós modellként szolgálhatnak (Süle 1996).

Mivel a szkizofrén betegek számára a nemi szerep kimunkálása gyakran problémás, illetve betegeink életútjában, cselekményében fellelhetők a családi kapcsolatok alakulásának zavarai, a csoportmunka ezeknek a nehézségeknek a megértésére, rendezésére tett kísérletet a mitológiai történetek felhasználásával.

A csoportok két szakaszban (istennők-istenek) 12-12 ülésben zajlottak, koedukált és nem koedukált összetételű zárt formában.

A tematika Jean Shinoda Bolen könyvei nyomán (Bolen 2007, Bolen 2008) közélítette meg, hogyan működnek a görög istennők, istenek által megformált férfi-női archetípusok a pszichotikus betegek belső világában. Módszerünk az volt, hogy az isten/istennő képi ábrázolását, attribútumait szemlélve – kapcsolódó mitológiai történetek megbeszélésével – azok jelentését kibontottuk. Megfogalmaztuk az archetípus jellemzőit a gyerekkor, a felnőttkor, a párkapcsolat, az anyaság, a foglalkozásválasztás vonatkozásában. Ezt követte a pszichés veszélyek, egyoldalúságok kiemelése majd a kapcsolódó személyes asszociációk, felismerések.

Szóba került a nőies, férfias tulajdonságok ötvöződése, a saját nemükhöz való viszony, beszéltünk a vágyott és elutasított törekvésekről.

Eredményként értékeltük, hogy a csoporttagok lehetőséget kaptak arra, hogy új szempontok mentén gondolkodjanak magukról. Személyiségük alakulását a különböző életszakaszokban aktíváló archetípusokban felismerni vélték, a belső ellentmondások elfogadhatóbbá váltak számukra és előtérbe került azok integrálásának igénye.

Bizonyos archetípusok (Árész, Hádész) elutasítása kapcsán az agresszió, a meg nem értettség és a kirekesztettség témája felszínre kerülhetett, ezáltal szimbolikus és személyes szinten átélhetővé, átdolgozhatóvá vált.

Fontosnak tartottuk azt, hogy megfogalmazódott: az IMEI lehet „a változás helye” is, a korábbi egyoldalú „Hádész, az alvilág, ahonnan szabadulni kell” gondolat helyett. A Hádész mint hely összetett szimbolikája (ide kerülni sorsszerűség, a tudattalan birodalma, izolál a külvilágtól, félnek tőle még az istenek is), az elmebetegséggel kapcsolatos párhuzamok lehetőséget adtak arra, hogy szóba kerüljön a kényszergyógykezelés „értelme”, valamint a külvilághoz való viszony.

Készségfejlesztő csoportok

A kommunikációs készségeket és az asszertivitást fejlesztő tréning illeszkedik azokhoz a csoportfoglalkozásokhoz, amelyek intézetünk terápiás rendszerében működnek. A kommunikációs tréning célja, hogy a betegeknek olyan alapvető eszköztárat nyújtson, amely elősegíti az intézeten belül és szabadulás után, a civil életben a kapcsolatok hatékony kezelését, a megfelelő alkalmazkodást és a beilleszkedő, normakövető magatartásformákat. A szervezés során figyelembe vettük, hogy a csoporttagok – betegségükből adódóan – markáns kommunikációs deficittel rendelkeznek. A tematika azon törekvésünket tükrözi, hogy a kommunikáció alapjaitól indulva építkezzünk az egyre összetettebb kommunikációs helyzetek irányába. Az asszertivitás fejlesztése az önérvényesítő magatartás kialakítását célozza, segíti betegeinket abban, hogy oly módon érvényesíthessék

jogaikat és érthessék el céljaikat, hogy saját érzéseik, gondolatait kifejezése mellett figyelembe tudják venni mások szükségleteit, érzéseit és jogait is. Az asszertív kommunikáció módszerének megismerésével lehetővé válik, hogy a korábbi, kevésbé adaptív konfliktuskezelési stratégiákat az önmaguk és mások érdekeit egyaránt szem előtt tartó megoldási módok váltsák fel, hozzájárulva a szociális hatékonyság eléréséhez.

Az intézeti kereteknek köszönhetően koedukált csoportokat tudtunk kialakítani, ami igen szerencsésnek bizonyult, mert lehetőséget teremtett a férfi-női kommunikációs folyamatok eltéréseinek megvitatására, szemléltetésére.

A csoportokat két fő vezette, egyenlő arányban megosztva egymás között a vezetési feladatokat. A speciális intézményi keretek megkívánták a csoport egyedi működési szabályainak szigorú lefektetését és következetes betartatását. Az egyes ülések tartalma előre kidolgozott, tematikus forgatókönyv alapján épült fel, de a csoport igényeinek, érdeklődésének teret biztosítva lehetőség volt az attól való eltérésre, bizonyos témakörök mélyebb megvitatására. Az ülések során elhangzó rövid, fókuszált ismeretközlés után minden alkalommal szituációs és önismereti játékok formájában gyakoroltuk az aktuális tudásanyagot, elsajátítandó készségeket. A játékok során törekedtünk minden csoporttag azonos mértékű bevonására és motiválására. A játékok lezárása során csoportos és egyéni visszajelzéseket kaptak a résztvevők, illetve lehetőséget biztosítottunk arra is, hogy a tagok megfogalmazzák saját reflexióikat is. Az egyes ülések végén házi feladatokat adtunk; ennek célja az üléseken elhangzottak további elmélyítése volt. Az utolsó ülésen egy olyan lezáró játékot választottunk, amely tartalmazta az összes elsajátított készséget. A játékot követően a csoporttagoknak lehetőségük volt az egész, 10 hetes csoportfolyamattal kapcsolatos gondolataikat, érzéseiket átgondolni és közölni. A tagok egybehangzóan megfogalmazták, hogy a jövőben is olyan foglalkozást igényelnének, ami lehetővé teszi az interaktív készségfejlesztést, a játékos tanulási formákat és az egyéni visszajelzéseket.

A tréning hatásának értékelése céljából a csoportmunka kezdete és lezárása során a kommunikációs tréning esetében a Szociális Kogníció Kérdőívet (Wells 1997 In: Perczel-Forintos, Kiss, Ajtay 2005) alkalmaztuk, amely a társas helyzetben mutatkozó negatív elvárások felmérését teszi lehetővé. Az asszertivitást fejlesztő foglalkozások hatékonyságának mérését a Rathaus-féle Asszertivitás Kérdőívvel (Rathaus 1973 In: Perczel-Forintos, Kiss, Ajtay 2005) végeztük, mely az interperszonális helyzetekben mutatott asszertív viselkedésformák és szociális készségek mérésére szolgál. A részletes statisztikai elemzést nem mutatjuk be, de az eredmények javuló tendenciát jeleztek.

Az intézeti rehabilitációs csoport

Az intézeti rehabilitációs csoport a terápiás rendszer utolsó állomásának tekinthető. Feltételezzük, hogy ha a kényszergyógykezelés integrálódik a beteg élettörténetébe – ami által maga az élettörténet is komplexebb lesz, a személyiség érik, differenciálódik –, az hozzájárul a bűnelkövetési rizikó csökkentéséhez, segíti a

viSSza- vagy beilleszkedést a szabadulás utáni környezetbe. Ezért célul az élettörténet és a fontos kapcsolatok történetének árnyalását, a kényszergyógykezelésnek az élettörténet szövedékébe való részletgazdagabb beillesztését, valamint a jövőre vonatkozó gyakran idealizált és sematikus elképzelések megdolgozását jelöltük meg.

Ebben a hosszú, zárt, strukturált csoportban tartósan jó állapotban lévő betegek vesznek részt. A tagok kiválasztásában fő szempont a többé-kevésbé megfelelő realitásérzék és a motivált részvétel. A munkamódra jellemző, hogy verbális és nonverbális feladatokkal és ezek megbeszélésével közelítjük meg, dolgozzuk fel a csoportvezetők által felkínált témákat, illetve illeszkedünk a csoportülések során felmerült tartalmakhoz.

Eddigi tapasztalataink szerint jellemzően differenciálatlanul jó, idealizált képet jelenítenek meg a betegek a múltjukról, a kapcsolataikról. Törekedtünk arra, hogy ez a kép árnyalódjon, hogy a pozitív élmények mellett a nehezebb, fájdalmasabb emlékek is helyet kaphassanak az elbeszélhető történetekben. A csoportfolyamat előrehaladtával megoszthatóvá váltak emlékek a mentálisan beteg vagy éppen elhanyagoló, esetleg szuicidáló szülőről. Egy volt betegtársuk öngyilkosságáról érkező hír kapcsán megjelentek a szabadulással kapcsolatos félelmek, kétségek is. A csoportülések során több érzelm kifejezéssel és felismeréssel kapcsolatos, valamint mentalizációs gyakorlatot csináltunk, melyek a csoportvezetők és a csoporttagok számára egyaránt szolgáltak meglepő tapasztalatokkal.

A csoportmunka eredményességére vonatkozó méréseket nem végeztünk. Pozitívumnak tartjuk, hogy a megvalósult 31 ülés alatt sikerült egy kohezív csoportot létrehozni, a betegek motivált és aktív részvételével. Az első csoport 12 résztvevőjéből a csoport utáni évben 9 fő kényszergyógykezelése megszüntethetővé vált. Kérdésként merül fel, hogy miként lehet fókuszáltabban, a csoporttagok és csoportvezetők ellenállását is leküzdve dolgozni csoportban a cselekménnyel.

Adaptációs szabadság, a kényszergyógykezelés vége

A kényszergyógykezelt beteg az intézetből az otthonába történő végleges elbocsátása előtt a vonatkozó jogszabályban leírt feltételek fennállása esetén adaptációs szabadságra bocsátható⁴. Erről a főigazgató főorvos az intézeti Adaptációs Bizottság szakmai álláspontját figyelembe véve dönt. Az adaptációs szabadság 30 napra szól, és amennyiben a feltételei fennállnak, újabb 30 nappal meghosszabbítható. A gyakorlat az, hogy több hónapnyi sikeres adaptációs szabadság esetén a kényszergyógykezelés megszüntethető.

Az adaptációs szabadság egyik feltétele, hogy egy természetes személy vállalja a beteg 24 órás felügyeletét, tehát csak az ő kíséretében közlekedhet, jelenhet meg bárhol a beteg. Részben ezért is az adaptáció sajátos lélektani körülménye-

⁴ A kényszergyógykezelés és az ideiglenes kényszergyógykezelés végrehajtásáról, valamint az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet feladatairól szóló 13/2014. (XII. 16.) IM rendelet 10–11. §.

ket teremt a beteg és családja számára, tulajdonképpen egy „mintha szabadság” állapotát jelenti. Kontrollvizsgálatra érkező betegeink gyakran megfogalmazzák pozitív élményeik mellett a kiszolgáltatottság és a nem várt autonómiavesztés érzését is, valamint annak szorongató élményét, hogy egy esetleges állapotrosszabbodás esetén az adaptációs szabadságuk véget ér, és kezelésük az intézetben folyik tovább. Mindemellett a „kvázi próbaidő” alatt lehetővé válik a beteg fokozatos alkalmazkodása az otthoni szűkebb-tágabb környezethez, és a hozzátartozó is reálisan felmérheti, hogy valóban képes-e biztosítani a beteg folyamatos gondozását.

Az adaptáció alatt a beteg szűkebb környezetének (szomszédok, barátok, ismerősök) reakciója is detektálható, ugyanis előfordulhat, hogy a végleges elbocsátásra készülő beteg körül ellenséges légkör alakul ki már az elbocsátás tervének hírére vagy akár az adaptációs szabadság alatt. Amennyiben család a beteggel együtt nem képes-e ezt a szituációt rendezni, akkor többnyire lakóhely-változtatásra kényszerülnek.

A családi terápiás konzultáció

A hozzátartozóknak szervezett pszichoedukációs csoport munkájának során tapasztalatuk az igényt a családtagokat feszítő kérdések, kétségek és félelmek feloldására, valamint az ebből fakadó extrém ventilációs igény kanalizálására. Ezért szükségét láttuk olyan alkalmak megteremtésnek is, ahol a családtagok egymást közt, a két csoportvezető pszichológus támogatásával megfogalmazhatják a betegség és a cselekmény történetét és kifejezhetik az azokból fakadó frusztrációjukat, feszültségeiket. Így az utóbbi egy évben családi terápiás konzultációkat vezettünk be, mely főigazgató főorvosi utasításként az adaptációra bocsájtás feltételei közé is bekerült.

Eddigi tapasztalataink alapján a konzultációk tartalma és lezajlása minden betegnél egyéni volt a különböző élethelyzetek és betegségstörténetek miatt, de olykor kirajzolódtak hasonlóságok is. A legmarkánsabb közös nevező a hozzátartozókban felhalmozódott frusztrációk és feszültségek hosszú ventilálása volt. A családtagjuk betegsége miatti zavarodottság, szégyen és gyakran félelem, a bűntudat, hogy nem vették észre, hogy valami baj van, valamint a jövőt illető tanácstalanság kerültek elsősorban előtérbe. Ezek az első konzultációk a felfokozott érzelmek miatt mind a betegeket, mind a hozzátartozókat megviselték, azonban az, hogy ezekről szabadon beszélhettek és hogy a kérdéseikre, kétségeikre válaszokat kaptak, belső feszültségeiket nagyban csökkentette. Ezek további feldolgozásának érdekében javasoltuk a hozzátartozóknak, hogy külső szakemberek segítségét is vegyék igénybe.

A hozzátartozók gyakran panaszoik, hogy a betegek sokszor már jóval a bűncselekmény előtt felkeresték a lakóhelyükhöz közeli pszichiátriát, azonban vagy túl késői időpontot kaptak, vagy nem jól állították be a gyógyszereiket, vagy nem ismerték fel pszichotikus állapotukat. A beszélgetésekben megpróbáltunk rávilágítani arra, hogy a probléma mennyire függ össze az ő együttműködésük

kel, hogyan próbálták meg kommunikálni a tüneteket, és milyen utakat jártak be ahhoz, hogy megfelelő segítséget kapjanak.

Szintén gyakran felmerülő téma volt a betegségbelátás kérdése. A családtagok szüntelen keresték azokat az okokat, amik szerintük a hozzátartozójuknál a betegséget kiválthatták, és emellett a reményüknek is hangot adtak, hogy ha a kiváltó ok megszűnik, akkor a betegség ténye is megkérdőjeleződik. Az is előfordult, hogy inkább a szekunder betegség került előtérbe, mert úgy érezték, hogy könnyebb elfogadni pl. az alkoholizmust, mint a szkizofréniát. Ezek a reménykedő, újra és újra a kiváltó okokat és felelősöket kereső gondolatmenetek, időnként a beteget is jelentősen befolyásolták a már kialakulóban lévő betegségbelátásukban.

További közös nevező volt a szabadulás utáni élet témája, kiemelten a félelem a tágabb környezet esetleges megbélyegző, kirekesztő reakciója miatt. A hozzátartozókban a szégyen és a stigmatizáció miatti aggodalom komoly feszültséget okozott. Úgy érezték, hogy mások rosszindulatával szemben védtelenek és a betegség is újra fellángolhat egy-egy ilyen stresszhelyzet után. Ezeket a szituációkat részletesen átbeszéltük, azzal a tudattal, hogy minden frusztráló élethelyzettel szemben nem lehet felkészíteni sem a beteget, sem a családot.

Az első családterápiás konzultációt követően igény szerint lehetőséget adtunk további konzultációkra. A második találkozók lényeges különbséget mutatottak az első ülésekhez képest. A hozzátartozók jóval kiegyensúlyozottabban kommunikáltak, a betegek befogadóbbak voltak. Kevesebb kimondatlan dolog maradt, ami az egymáshoz való viszonyukat jelentősen javította. Így a második, esetenként a harmadik családterápiás konzultációban inkább a család diszfunkcionális működésének kiemelése, régebbi sérelmek tisztázása, a kapcsolatok erősítése került előtérbe, gyakran a jövő közös tervezése mellett.

Összegzés

A bemutatott terápiás munkánkat folyamatosan építkező jellegűnek éljük meg. A 2010-ben kialakított csoportterápiás rendszer hatékonynak bizonyul arra vonatkozóan, hogy a kényszergyógykezelés során a betegek aktuális állapotához igazodóan nyújtson terápiás támogatást. Palettánk azonban még korántsem teljes, jelenleg hiányként mutatkozik a például művészetterápiás megközelítés. A terápiás munkánk további fejlesztési lehetősége tehát a csoportterápiás rendszer nonverbális módszerekkel történő kibővítése.

A pszichoterápia hatékonyságának igazi mércéje, hogy a betegek állapota milyen hosszú ideig kompenzált, illetve milyen gyakoriak a visszaesések, az ún. shubok. A büntetés-végrehajtási pszichológiai munka azonban e szempontból is sajátos, mivel az intézetből elbocsátott betegek utánkövetésére a személyiségi jogok miatt nincs lehetőség. A további gondozás és gyógykezelés a polgári pszichiátriai intézmények, gondozók vagy szociális otthonok feladata. Így csak szórványosan értesülhetünk néhány volt betegünk hogylétéről szakmai berkekből, vagy ha ők keresik meg intézetünket, kollegáinkat, illetve felveszik a kapcsolatot betegtársaikkal látogatás, levelezés útján.

Hivatkozott irodalom

1998. évi XIX. törvény a büntető eljárásról 107. §.
- A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény
- A büntető törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 78. §. (1) és (2) bekezdés
- A kényszergyógykezelés és az ideiglenes kényszergyógykezelés végrehajtásáról, valamint az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet feladatairól szóló 13/2014. (XII. 16.) IM rendelet
- Bolen, J. S. (2007): *Bennünk élő istenek*. Budapest, Pilis-Print Kiadó.
- Bolen, J. S. (2008): *Bennünk élő istennők*. Budapest, Pilis-Print Kiadó.
- Bódog Gy., Blága G., Szentesi P., Zalka Zs. (2000): Pszichotikusok terápiája. In: Szőnyi G., Füredi J. (szerk.): *A pszichoterápia tankönyve*. Budapest, Medicina Könyvkiadó Rt., 471–486. o.
- Goffman, E. (1961): *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental patients and Other Inmates*.
- Gordon, J., Harding, S., Miller, C., Xenitidis, K. (2005): X-treme group analysis: On the countertransference edge in inpatient work with forensic patients. *Group Analysis*, 38 (3): 409–426.
- Halmi T., Miszler K., Székely M., Uzonyi A.: *Motiváció és kényszergyógykezelés*. Előadás a Magyar Pszichiátriai Társaság VII. Nemzeti Kongresszusán, Budapest, 2010. január 27–30.
- Herold, R. (2004): *Mentalizációs deficit szkizofréniában*. Doktori (PhD) értekezés. Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Kar, Pécs.
- Herold, R. (2006): Kognitív megközelítés a szkizofréniaterápiájában. In: Trixler M., Tényi T. (szerk.): *A szkizofréniaterápiája*. Budapest, Medicina Könyvkiadó Zrt. 183–221. o.
- Hoffmann, K., Kluttig, T. (2006): *Group Analysis*. The Group Analytic Society (London), Vol. 39 (1): 9–23.
- Irinly T. (2000): *Pszichiátriai szakápolástan*. Budapest, Medicina Könyvkiadó Rt.
- Karlin, B. E., Zeiss, R. A. (2006): Environmental and therapeutic issues in psychiatric hospital design: Toward best practices. *Psychiatric Services*, 57 (10): 1376–1378.
- McGlashan, T., Levy, S., Carpenter, W. Jr. (1975): Integration and sealing over. Clinically distinct recovery styles from schizophrenia. *Archives of General Psychiatry*, 32 (10): 1269–1272.
- Rathaus, A. A. (1973): Assertiveness Questionnaire. In: Perczel-Forintos, Kiss, Ajtay (szerk.): *Kérdőívek, becslőskálák a klinikai pszichológiában*. Budapest, Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet. 33–35. o.
- Smith, J. (1999): Five questions about group therapy in long-term schizophrenia. *Group Analysis*, 32 (4): 515–524.
- Süle F. (1996): *A jungi mélylélektan napjainkban*. Szokolya, Gyúró Technik Kiadó.
- Tényi T., Trixler M. (2006): A pszichodinamikus pszichoterápia helye a szkizofrén pszichózisok kezelésében. In: Trixler M., Tényi T. (szerk.): *A szkizofréniaterápiája*. Budapest, Medicina Könyvkiadó Zrt, 51–97. o.
- Yakele, J., Adshead, G. (2013): Lock, Keys, and Security of Mind: Psychodynamic Approaches to Forensic Psychiatry. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, (41): 38–45.
- Wells, A. (1997): Social Cognitions Questionnaire. In: Perczel-Forintos, Kiss, Ajtay (szerk.): *Kérdőívek, becslőskálák a klinikai pszichológiában*. Budapest, Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet. 27–29. o.

Szilágyi Éva - Kasik László

Fogvatartottak szociálisprobléma-megoldó gondolkodása és agresszivitása

Közel 50 éve vizsgálják a szociális kompetencia – a társas viselkedést meghatározó pszichikus rendszer – szerveződését, működését, az összetevők életkor szerinti változását, a változásban szerepet játszó környezeti tényezőket, valamint a szociális kompetencia fejlesztési lehetőségeit különböző életkorú gyerekek és felnőttek körében (a szociális kompetenciáról bővebben: *Kasik, 2007; Zsolnai, 2013*). Számos kutató (pl. *Chang, D'Zurilla és Sanna, 2004*) szerint a szociális kompetencián belül központi helyet foglal el a problémamegoldó gondolkodás, ami az életkor előrehaladtával egyre szorosabb kapcsolatban áll más pszichikus összetevőkkel, például az agresszióval, az együttműködéssel, az érzelmek szabályozásával és a versengéssel (pl. *Kasik, 2015*). Ez is oka annak, hogy a leggyakrabban alkalmazott külföldi – gyermekek és felnőttek számára kidolgozott – segítő-fejlesztő programok nagy hangsúlyt fektetnek a problémamegoldó gondolkodás és viselkedés fejlesztésére.

A serdülőkkel és felnőttekkel végzett külföldi empirikus vizsgálatok alapján (pl. *McMurrán és McGuire, 2005*) a személyközi problémák nem megfelelő feldolgozása, az egyén és/vagy a környezete számára nem adekvát problémamegoldás jelentős szerepet játszik egyrészt abban, hogy valaki normaszegő viselkedést mutat vagy bűnt követ el, másrészt fogvatartottként társaival agresszívan viselkedik, illetve nehezen viseli és kevésbé hatékonyan kezeli a börtönélet frusztrált helyzeteit. A problémák elemzése, értelmezése, a problémamegoldás fejlesztése fogvatartottak körében az egyik legfontosabb része a reszocializációs tevékenységeknek.

Magyarországon az elmúlt 20 évben egyre több pedagógiai és pszichológiai vizsgálat foglalkozik a szociális kompetencia, elsősorban gyermek- és serdülőkorú jellemzőivel (pl. *Zsolnai és Józsa, 2003; Zsolnai, Lesznák és Kasik, 2008*), és csak néhány éve folynak vizsgálatok a szociálisprobléma-megoldás jellemzőivel kapcsolatban (*Guti és Kasik, 2015; Kasik, 2010, 2015*). A kutatásokat elsősorban gyermekek, serdülőkorúak és fiatal felnőttek (egyetemisták) körében végzik.

Hazánkban elítéltek körében – tudomásunk szerint – még nem történt szociálisprobléma-megoldó gondolkodást vizsgáló felmérés. Adaptáció- és agressziókutatást többen végeztek már (*Huszár, 1995; Boros, 1979*), azonban összefüggések feltárására nem került sor. A most bemutatott kutatás célja a szociálisprobléma-megoldás és az agresszió jellemzőinek, valamint kapcsolatuk sajátosságainak feltárása volt fogvatartottak körében. A vizsgálat eredményei új információkkal gazdagítják az elítéltek társas viselkedéséről eddig megszerzett ismereteinket, illetve az adatok hasznosak lehetnek a számukra kidolgozott, a problémamegoldást segítő, az agresszív viselkedést csökkentő programok kidolgozásakor.

Elméleti háttér

Deviancia, bűnözés, bebörtönzés, adaptáció

A szociológiában különböző elméleti modelleket fogalmaztak meg a deviancia lehetséges okairól. Más tudományterületek is foglalkoztak ezzel, így a devianciának léteznek biológiai, pszichológiai, közgazdaságtani és szociológiai elméletei (pl. kötődélmélet: *Bowlby*, 1965; szociális tanulás elmélete: *Bandura*, 1963; anómiaelmélet: *Durkheim*, 1967 és *Merton*, 1980; elidegenedési elmélet: *Seeman*, 1959 és *Cohen*, 1955; minősítési vagy címkézési elmélet: *Goffman*, 1963).

Deviánsnak azokat a viselkedéseket tekintjük, amelyek eltérnek az adott társadalomban elfogadott normáktól. A normák társadalmanként eltérőek lehetnek és korszakonként változhatnak. A deviancia nem feltétlenül káros a társadalom egésze számára, de felvetődik néhány kérdés, például, hogy milyen súlyosságú normaszegést tekintünk deviánsnak. Problémát okoz az is, hogy egyes normaszegéseket a társadalom erkölcsileg nem ítél el. Eltérő lehet egy-egy társadalom különböző etnikai, vallási csoportjainak a felfogása is a követendő normákról (*Andorka*, 1997). Társadalmi szinten fontos tényező a normaszegő viselkedés gyakorisága is. Ameddig a társadalom tagjai nem érzik magukat érintettnek, személyükben is veszélyeztetettnek egy normaszegő magatartás által, addig azt nem tekintik deviánsnak, legfeljebb nonkonform magatartásnak. Azonban ha egy deviáns magatartási forma kezd tömegessé válni, elveszíti deviancia jellegét. Természetesen nem csupán a gyakoriság lényeges, hanem elsősorban annak a kérdése, hogy a társadalom tagjai mennyiben érzik érdekeiket veszélyben egy magatartási forma által. Ennek tudható be, hogy az egyénnek kárt okozó magatartást szigorúbban ítélik meg, mintha valaki az államnak okoz lényegesen nagyobb kárt, veszteséget (*Béres*, 1997).

A bűnözés társadalmi jelenség, ami önálló mozgástörvényekkel bír, és a bűnözés társadalmiságának több bizonyítéka létezik. Egyrészt a bűnözés tilalmazott viselkedésmód, hiszen törvényt sért, másrészt az adott létfeltételekhez normálisan kapcsolódik, értelmes és racionális, mert problémamegoldó és szükségletkielégítő funkciót lát el, az egyén és a környezete közötti kölcsönhatás egyik lehetséges változata, vagyis eszközcselekmény (*Andorka*, 1997). A bűnözőt nem a bosszúvágy juttatja börtönbe, hanem az állam törvényekkel meghatározott azon reménye, hogy az ottani tapasztalatok visszatartják majd az elítéltet attól, hogy a jövőben bünt kövessen el, illetve az, hogy sikeresen beilleszkedjen a társadalomba. A börtön olyan társas rendszert képvisel, amelyben arra tesznek kísérletet, hogy szinte teljes társadalmi kontrollt hozzanak létre és tartsanak fenn. A kontroll, a szigor és a korlátozás a büntetés nagy jelentőségű tényezői (*Sykes*, 1958).

Minden rab a saját igényeivel, hátterével érkezik a fegyintézetbe és onnan saját értelmezésével távozik. Mégis nagyfokú egyetértés mutatkozik a fogvatartottak körében a szabadságvesztés természetével kapcsolatban. Jelentős hányaduk úgy véli, hogy a fegyházélet a lehető legfrusztrálóbb. *Sykes* (1958) a börtönélet deprivációit és frusztrációit olyan büntetéseknek tekinti, amelyeket a társadalom

ró ki a törvénysértés fejében, másrészt tervezetlen (elkerülhetetlen) jelenségeknek tekinthetők, melyek a bebörtönzéssel járnak együtt. A szabadságvesztés, a javaktól és szolgáltatásoktól való megfosztottság, a heteroszexuális kielégítetlenség állapota a modern börtön deprivációi és frusztrációi, a börtönélet elkerülhetetlen következményei, és nem kétséges, hogy lehetnek olyan fájdalmasak, mint azok a fizikai megpróbáltatások, amelyek helyébe léptek (Sykes, 1958). Richards (1978) és Flanagan (1980) későbbi vizsgálatai árnyalták ezt a megállapítást: a hosszúidős elítéltek esetében a legkínzóbb érzést a szociális kapcsolatok elvesztése okozza. Ezzel összhangban Huszár (1997) vizsgálati eredményei azt mutatták, hogy a magyar elítéltek deprivációs listájának élén a család hiánya áll, megelőzve a szabadság elvesztését. Nemcsak a társ hiánya frusztráló, hanem problémás a szabadulás utáni, kinti életbe történő beilleszkedés is, az aggodás azért, hogyan fog megküzdeni a problémákkal szabadulása után (Boros és Csetneky, 2000).

A börtönök szubkultúráját alkotó informális csoportok sajátos érték- és normarendszerrel, státusz- és szerephierarchiával rendelkeznek (Boros és Csetneky, 2000; Fiáth, 2012). A formális, ám elsősorban az informális értékek, normák elsajátításának legfőbb színterét alkotják, maga az elsajátítás folyamata a börtön-szocializáció. A folyamat végére átalakul a fogvatartottak értékrendje, megváltozik az értékek tartalma, jelentése. Ez a szubkulturális értéktanulás legkésőbb a negyedik-ötödik büntetés letöltése során befejeződik, beépül az elítéltek értékrendjébe. A szubkultúra felépülésében jelentős szerepe van a fizikai és a verbális erőszaknak, ami azt jelenti, hogy nagyon sok esetben verekedéssel dől el az egyes emberek helye a hierarchiában. Az erősebb elítéltek a hierarchia magasabb fokára kerülnek, ahol több lehetőségük van szükségleteik kielégítésére, mint a gyengébbeknek (Boros és Csetneky, 2000; Fiáth, 2012).

A börtönviszonyokhoz való sikeres alkalmazkodás (adaptáció) számos személyiségbeli (a rab jellemzőitől) és környezeti (a börtön és a többi rab jellemzőitől) függ. Nem biztos, hogy a társadalomban sikeresnek számító viselkedési stratégiák a büntetés-végrehajtási intézetben is hatékonyak. Clemmer (1940) azt a folyamatot, amikor a bekerülő elítélt fokozatosan magáévá teszi a börtön formális és főképp informális törvényeit, szokásait, kultúráját, prizonizációnak (börtönösödésnek) nevezi (Huszár, 1995). A börtönadaptáció szempontjából lényeges lehet a rezsimmel szembeni konfrontáció gyakorisága, ami legkönnyebben a fegyelmi fenytések számával mérhető. A vizsgálatok (pl. Flanagan, 1980; Huszár, 1995) azt mutatják, hogy a hosszúidősök kevesebb fegyelmi vétséget követnek el, különösen igaz ez az életfogytos rabokra, ugyanis a folytonos konfrontáció hosszú időn keresztül olyan pszichés énerőt kíván, ami csak kevesekre jellemző. A fenti tény az is magyarázza, hogy az életfogytosok között kevesebb a karrierbűnöző és több az egyszeri, sokszor hirtelen, negatív érzelmeik által motivált életellenes cselekményt elkövető. Ugyanakkor tény az is, hogy a börtönökbe eleve alkalmazkodni nehezen képes emberek kerülnek, a börtönviszonyokhoz történő kényszerű idomulásuk következtében sajátos megoldások születnek, sok kudarc kíséretében. Az alkalmazkodó viselkedés mögött fontos személyiségjellemzők állnak, melyek sérülhetnek a kényszerű alkalmazkodás során (Boros és Csetneky, 2000). A sikeres

alkalmazkodás nagy énerőt kíván, ezért köthető az alacsony énerőhöz a rossz alkalmazkodás.

Toch, Adams és Grant (1989) a börtönben rosszul alkalmazkodó egyének maladaptív viselkedési mintái alapján megállapították, hogy a börtönévek alatt a maladaptív viselkedés gyakorisága csökken, tehát a börtönélet nem antiszociális egyéneket alakít ki, hanem ellenkezőleg, szociális érettséghez vezet. A vizsgálatok másik része (pl. *Sluga, 1977*) ezzel ellenkező tendenciáról számol be: a hosszuidősöknél tapasztalható egy növekvő tendencia, ami apátiában, érzelmi elszívárosodásban, motivációcsökkenésben, jövőkép-beszűkülésben érhető tetten. A 4–6 évig tartó izoláció után jelentkező tünetcsoportot pszichoszindrómának *Sluga (1977)* nevezte el, amit kényszeres gondolkodás, regresszív viselkedés, bizonytalanság és érzelemzavarok jellemeznek (*Huszár, 1995*).

Az elítélteket két csoportra lehet osztani az alapján, hogy töltöttek-e már szabadságvesztés-büntetést: elsőbűntényesek és visszaesők. Az elsőbűntényesek a magyarországi elítéltek egyharmadát képezik (*Boros és Csetneky, 2000*). Rendszerint nem izoláltan helyezik el őket, hanem együtt a visszaesőkkel. Nagy részükre jellemző a rövid büntetési idő, és majdnem mindegyikük rendelkezik a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségével, ami kellő motivációt ad ahhoz, hogy büntetési idejük alatt alkalmazkodóan viselkedjenek. *Vókó (1999)* kriminológiai vizsgálata szerint közülük sokan válnak visszaesőkké, jelentős részük szabadulásukat követően rövid idő elteltével. Azok az elsőbűntényesek, akik súlyos (életellenes) bűncselekményt követtek el és ezért hosszú (sok esetben életfogytig tartó) szabadságvesztést kapnak, jellemzőik megegyeznek a hosszuidős elítéltek jellemzőivel (*Boros és Csetneky, 2000*).

A visszaesők a magyar elítéltek kétharmad részét képezik (*Boros és Csetneky, 2000*). *Boros (1984)* vizsgálata alapján a visszaesők kedvezőtlen családi körülmények között nevelkedtek, intelligenciájuk, iskolázottságuk jóval alacsonyabb az átlagnépességnél, háromnegyed részük szakképzetlen, börtönbe kerülésük előtt nem volt állandó munkahelyük, foglalkozásuk. Személyiségük a szabadságvesztés-büntetések hatására változóan megy keresztül: a kezdeti impulzivitást, extroverziót, az indulatok kontrollálatlanságát, az alkalmazkodásképtelenséget felváltja az introvertálódás, szorongás, túlkontrolláltság, ami a börtön formális rendszere működésének és a szubkultúra alkalmazkodásra kényszerítő hatásának a következménye. Értérendjük átalakul, a kezdeti önérvényesítést felváltja a decentralálásra, a társakkal való szolidaritásra való törekvés. Masszív bűnözői énképpel rendelkeznek, szociális orientációjukban a vezérlőelv a bűnöző-nem bűnöző megkülönböztetés, nagy részük jó börtönlakó, betartják a formális és az informális szabályokat.

Boros (2000) szerint a hosszú időtartamú szabadságvesztésre ítétekkel kapcsolatban sokféle hiedelem létezett a laikus emberek között, például az intelligencia leépülése, érzelmi elszívárosodás, elmagányosodás, depresszió, motiváció csökkenése, agresszió és autoagresszió. A durhami egyetem kutatócsoportja által végzett longitudinális vizsgálat (*Banister és munkatársai, 1973*) alapján a kognitív képességekben nem volt különbség a különböző időtartamú büntetéseket töltők

csoportjai között, nem következett be az intelligencia hanyatlása sem. A hosszabb büntetés az ellenségesség redukciójához és az érzelmi érettség javulásához vezetett. *Sapsford* (1978) vizsgálata azt mutatta ki, hogy a hosszú büntetést töltők nem veszítik el érdeklődésüket a külső, szabad világ iránt, nem mutatnak apátiát és jelentős motivációcsökkenést. Introvertálódásuk inkább azt jelenti, hogy csökken a szociális aktivitásuk, feladataikat rutinból végzik, nehezen hoznak döntéseket önmagukkal kapcsolatban. Felhívta a figyelmet az institucionalizálódás jelenségére, ami hasonló a hospitalizációhoz: a napi rutinba való belesüllyedés, dependencia, döntésképtelenség jellemzi. Nagy probléma külső kapcsolataik lazulása vagy megszakadása, mert ez segít fenntartani a lelki egyensúlyt és esélyt jelent számukra a szabadulás utáni normális életre. Mindezt igazolta *Flanagan* (1980) korábban említett vizsgálata is (*Boros és Csetneky*, 2000).

Agresszió

Agressziónak tekinthető minden olyan cselekedet, aminek az indítéka, hogy nyílt vagy szimbolikus formában valakinek vagy valaminek sérelmet, kárt okozunk szándékosan. Az agresszió tárgyra is vonatkozhat (*Kerezsi*, 1996). *Münich és Szakács* (1979) az agressziót olyan társas jelenségnek tekintik, amely akár külső, akár belső pszichikus konfliktusok megoldási eszközeként valósul meg. Tanult, célirányos tevékenységnek tartják, ami a másik személynek fizikai vagy lelki sérülést okoz, és megvan annak a lehetősége, hogy a támadó elérje a célját. Az erőszakot az egyéni viselkedés sajátosságaival magyarázó elméletek egy csoportja az agressziót biológiai (pl. *Lorenz*, 1994), pszichológiai (pl. *Freud*, 1990) jellemzőkkel magyarázza. A frusztráció-agresszió elmélet szerint a frusztráció mindig agresszív magatartáshoz vezet (*Dollard*, 1939), a szociális tanulás elmélete alapján az agresszív viselkedés erre megfelelő minta, személy megléte esetén tanulható (*Bandura*, 1963).

Boros (1998) szerint az agresszió fogalmához sok negatív értékítélet társul. Amikor azt mondjuk, hogy valaki agresszív, akkor elsősorban olyan viselkedésformákra gondolunk, amelyeknek az a lényegük, hogy az erősebb leigázza, megveri, esetleg megöli a gyengébbet. Ugyanakkor léteznek olyan erőszakos szubkultúrák, például a börtönökben, ahol az erőszaknak igen komoly értéke van, státusz szerezhető vele. A köznapi felfogás az erőszak és a súlyos agresszív viselkedés között párhuzamot von. Az agresszív viselkedéssel foglalkozó hazai börtönkutatás (*Boros*, 1979) során az erőszakos elítéltek két típusát azonosították. Az egyik csoportot azok a személyek alkották, akiket nem erőszakos jellegű cselekményért ítélték el, de a börtönben rendszeresen verekedésért vonták őket fegyelmi úton felelősségre. Ők a neurotikus, magas stresszaktivitású, szorongó elítéltek, akiket könnyű provokálni, hamar elvesztik a fejüket, sokszor alulmaradnak és még büntetést is kapnak érte. A másik csoportot alkotó személyek már eleve erőszakos bűncselekményekért lettek elítélve és bent sem tartózkodnak az agressziótól, azonban nagyobb az énjük és kontrolljuk, így nem provokálhatók, jól megválasztják az időt és a teret az agresszív tevékenység lebonyolításához. Nem veszítik

el a fejüket és leggyakrabban győztesen kerülnek ki a harcból. Az agresszió áldozatait leggyakrabban az informátorok és a bűncselekményük jellege miatt megvert vagy megerőszkolt elítéltek (Boros és Csetneky, 2000).

Szociális probléma, szociálisprobléma-megoldás

Szociális (személyközi, interperszonális) problémának tekinthető minden olyan társas feladat, helyzet és viszony (jelenben zajló, múltban történt vagy a jövőben bekövetkező), amelynek megoldásához nem áll rendelkezésre az egyén számára megfelelő mennyiségű és/vagy minőségű információ, esetleg az információk tévesek. Ebben az esetben az egyén akadályba ütközik (nem képes a megszokott módon megoldania a helyzetet), aminek eredménye az, hogy konfrontálódik önmagával, a másikkal vagy a helyzettel (Chang, D'Zurilla és Sanna, 2004).

Chang és munkatársai (2004) szerint a szociálisprobléma-megoldás bonyolult kognitív-viselkedéses folyamat, ami alapján elkülöníthető a problémamegoldás mint gondolkodási és mint viselkedéses folyamat. A gondolkodási szakasz első alszakasza a problémátájékozódás (orientálódás, orientációs alszakasz), második a megoldási, ami további alszakaszokra osztható: (1) a probléma azonosítása és definiálása, (2) alternatív megoldási módok keresése, (3) a legalkalmasabb kiválasztása és döntés valamelyik mellett, illetve (4) a megoldási mód végső értékelése.

Maydeu-Olivares és D'Zurilla (1996) szerint a problémával és a megoldással kapcsolatban orientációnk lehet pozitív és negatív. A pozitív dimenzióan belül öt kategóriát különítettek el: a probléma kihívásként való értelmezése; a problémamegoldás optimista megközelítését kifejező gondolatok (sikeres megoldásba vetett hit); rövid és hosszú távú énhatékonyság és a megoldás közötti kapcsolat pozitív minősítése; a megoldásra fordított idővel és a befektetett energiával kapcsolatos pozitív gondolatok; az énbé vetett hit arra vonatkozóan, hogy szükség van a megoldásra és nem lehet azt elkerülni. A negatív dimenzió kategóriái: a problémamegoldás pesszimista megközelítését kifejező gondolatok; a rövid és hosszú távú énhatékonyság és a megoldás közötti kapcsolat negatív minősítése; a problémamegoldással járó frusztráció nem megfelelő kezelése.

Chang és munkatársai (2004) e folyamat és részfolyamatainak kapcsolata alapján megkülönböztettek három általános problémamegoldói stílust: racionális, impulzív és elkerülő. A racionális elsősorban a tényekre, információkra helyezi a hangsúlyt, kevésbé az érzelmekre, ami az impulzív problémamegoldóra jellemző, és főként negatív érzelmei dominálnak egy-egy probléma megoldása esetén. Az elkerülő nem akarja megoldani a problémát, hamarabb kilép a helyzetből. Egyik stílus sem tekinthető jónak vagy rossznak (konstruktívnak, eredményesnek, diszfunkcionálisnak, sikertelennek) azt mindig az adott kontextusban szükséges értelmezni. E stílusok nagyon különböző viselkedési formákban jelenhetnek meg.

A szociálisprobléma-megoldás működésében számos eltérés tapasztalható életkor és nem alapján. Az eddigi nemzetközi és hazai – kérdőíves – vizsgálatokból (pl. D'Zurilla, Maydeu-Olivares és Kant, 1998; Kasik, 2014) az látható, hogy serdülőkortól nő a negatív orientáció mértéke, csökken a pozitív orientációé, ám

ebben igen jelentős szerepe van a kulturális tényezőknek. A magyar serdülők negatív orientáción elért értéke magasabb német és spanyol, hasonló életkorú társaik értékénél (Kasik, 2015). A problémához és a megoldásához való viszonyulás pozitívabb a serdülőkorban a fiatal felnőttekhez képest, ugyanakkor a racionalitás magasabb a felnőttek körében. Az elkerülés gyakorisága és az impulzivitás, a negatív érzelmek kifejezése a serdülőkortól fokozatosan nő, magyarországi diákok körében a nemzetközi adatokhoz képest gyorsabban. Egyetemisták (20–23 évesek) körében ugyancsak magas az elkerülés és a negatív orientáció (Kasik, 2015). A hazai és más nemzeti vizsgálatok alapján 13–14 évesek kortól a fiúkra jellemzőbb a racionalitás, a lányokra az impulzivitás és az elkerülés (főként azokra, akiknek szülei alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, ami a nevelési stílus, gyakorlat egyik fontos meghatározója). Szignifikánsan több pozitív gondolat jellemzi a lányok problémamegoldását serdülőkorban, ám fiatal felnőttkorban nem, a férfiakéval ez a jellemző hasonló (D'Zurilla, Maydeu-Olivares és Kant, 1998).

Az empirikus vizsgálat céljai és hipotézisei

Célok

Az empirikus vizsgálat egyik célja fogvatartottak körében a szociálisprobléma-megoldó gondolkodás életkor, ítéleti idő, iskolai végzettség, ítéletből letöltött idő (börtönviszonyokhoz történő adaptáció) mértéke, valamint a visszaesés foka (töltött-e már korábban szabadságvesztés-büntetést) szerinti jellemzőinek feltárása volt külső (családi, rokon, baráti) kapcsolatokra és börtönhelyzet adta kényszerközösségben, a benti létre vonatkoztatva. Hazai empirikus kutatás során a szociálisprobléma-megoldást ily módon és fogvatartottak körében még nem vizsgálták.

A szociálisprobléma-megoldó gondolkodás a szociális kompetencia egyik központi komponense, jelentős kapcsolatban áll más pszichikus összetevőkkel, például az agresszióval (Kasik, 2010). A vizsgálatban olyanok vettek részt, akiknek jelentős része erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt tölti büntetését; közel 80%-uk cselekménye személy, dolog és vagyon elleni erőszak volt (a Szegedi Fegyház és Börtön *intézeti statisztikája*, 2014. 04. 03.). Az agresszió sajátosságainak és a problémamegoldás agresszióval való kapcsolatának vizsgálata ezért indokolt. Ilyen összefüggésben agressziókutatást nem végeztek még magyarországi börtönökben.

Hipotézisek

Korábbi empirikus munkák alapján feltételeztük, hogy a problémamegoldás mért faktorain elért értékek legtöbbje eltér az életkor, a visszaesés és a börtönben eltöltött idő szerint képzett részminták között, vagyis ezeknek meghatározó a szerepe a faktorok által mért területek alakulásában (pl. D'Zurilla, Maydeu-Olivares és

Kant, 1998). Feltételeztük, hogy a külső, civil kapcsolataik és a belső, börtönben kialakított kapcsolataikkal összefüggő problémamegoldó gondolkodásuk között elsősorban az orientációt tekintve lesz különbség.

Az agresszió mért területeit tekintve a visszaesés és az életkor alapján képzett alminták között feltételeztünk jelentős eltéréseket (Boros, 1979; McMurran és McGuire, 2005). A szociálisprobléma-megoldó gondolkodás és az agresszió területei között összefüggést vártunk, legerősebben a negatív orientáció és az impulzivitás függ össze az agresszióval. A háttérváltozók közül a fegyelmi fenyítések száma szerint képzett csoportok között feltételeztünk jelentős különbséget az impulzivitásban, valamint a fizikai és a verbális agresszióban (Boros, 1979).

A minta jellemzői

A 2014-ben, a Szegedi Fegyház és Börtönben végzett vizsgálatban a válaszadók (N=191) mindegyike férfi volt, átlagéletkoruk 35 év (szórás: 8,8 év). A legfiatalabb 18 éves, a legidősebb 61 éves volt. A minta 30%-a 30 év alatti, a 30–40 éves korosztályba a válaszadók 43%-a tartozik, és közel 27%-uk idősebb ennél. Iskolai végzettségüket tekintve a megkérdezettek harmadának (33,5%) maximum általános iskolai végzettsége volt, ezen belül 4,6%-uk nem tudta befejezni a nyolc osztályt, ők írni, olvasni nem vagy csak nehezen, segítséggel tudnak. A mintába tartozók 36%-a végzett szakmunkásképzőben és 27,2%-uk rendelkezik érettségivel, ebből 6,8%-uk tanult gimnáziumban. Felsőfokú végzettsége (főiskola vagy egyetem) a megkérdezettek 3,1%-ának van.

A minta 78%-át fegyház fokozattal bíró elítéltek alkotják, ami pontosan megegyezik az intézetben levő fegyházias fogvatartottak arányával. Az intézet lakóinak (697 fő a lekérdezés időpontjában) közel 80%-át erőszakos bűnelkövetők alkotják, ami a mintában is leképeződik. Az átlagos 14 éves ítéleti idő is arra enged következtetni, hogy a tesztek kitöltőinek jelentős részét szintén erőszakkal elkövetett bűncselekmények elkövetői alkotják. A Szegedi Fegyház és Börtönben az életfogytiglani szabadságvesztést töltők a teljes fogvatartotti állomány 21%-át alkotják. Ezen belül 30 év feletti ítéleti idővel az elítéltek 6%-a, 20–30 év közötti ítélettel 15%-uk, 15–20 év közötti ítéleti idővel 3%-uk rendelkezik. Ehhez az életfogytos kategóriához tartozik még az a 23 fő tényleges életfogytiglanig tartó szabadságvesztésre (TÉSZ) ítélt fogvatartott is (3%), akik esetében a bíróság kizárta a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét, ők életük végéig börtönben maradnak. A többiek 15 év alatti ítélettel rendelkeznek, a börtönpopuláció 73%-át alkotják.

A megkérdezettek átlagban 14 év ítéleti idővel rendelkeznek, ami alig tér el az intézeti átlag ítéleti idejét jelentő 15 évtől. A minta 45,5%-át a visszaeső bűnelkövetők teszik ki, ami azt jelenti, hogy ők már korábban is töltöttek szabadságvesztés-büntetést. A visszaesők 59%-a már két vagy ennél több alkalommal követett el olyan súlyú bűncselekményt, amiért szabadságmegvonást rótt ki rájuk a bíróság. A minta tagjainak átlagban 13 jutalma és egy fenyítése van, ami szabálykövető magatartásra utal.

Mérőeszközök

Szociálisprobléma-megoldás kérdőív

A kutatás során egy adaptált kérdőívet használtunk (Szociálisprobléma-megoldás kérdőív – *Kasik, Nagy és Fűzy, 2010*), ezt 25 év felettiekkel még nem használták Magyarországon. A kérdőív a *D'Zurilla, Nezu és Maydeu-Olivares (2002)* által kifejlesztett, angol mérőeszköz (*Social Problem Solving Inventory-Revised*) magyar változata. A kérdőívvel a szociálisprobléma-megoldó képesség fődimenziói (pozitív és negatív orientáció, racionalitás, impulzivitás, elkerülés) és ezek aldimenziói mérhetőek. A pozitív orientációhoz 5 állítás, a negatív orientációhoz 10, a racionalitáshoz 20 item tartozik (problémadefiniálás – megoldási lehetőségek azonosítása – döntéshozatal – megoldás kivitelezése és értelmezése, mindegyikhez 5–5 állítás). Az impulzivitáshoz 10, az elkerüléshez 7 kijelentés. A kérdőív összesen 52 kijelentést tartalmaz, ezekről kell eldönteni egy ötfokú skálán (0: egyáltalán nem igaz rám; 1: kicsit igaz rám; 2: közepesen igaz rám; 3: nagyon igaz rám; 4: teljes mértékben igaz rám), hogy az mennyire igaz a kitöltőre.

A pozitív orientáció tételei tartalmazzák a problémákhoz való pozitív viszonyulás aspektusait és azok gyakoriságát mérik. A pozitív dimenzió szabályozó-kategóriái között szerepel a probléma tartalmára vonatkozó becslés, a sikeres megoldásba vetett hit, az énhatékonyság és a megoldás közötti pozitív kapcsolat, a megoldásba fektetett idővel és energiával kapcsolatos pozitív gondolatok és az énbe vetett hit, mely szerint szükség van megoldásra és azt nem célszerű elkerülni (*Maydeu-Olivares és D'Zurilla, 1996*). A negatív dimenzió a problémamegoldás pesszimista megközelítését kifejező gondolatokat, az énhatékonyság és a megoldás közötti negatív kapcsolatot és a problémamegoldás közben fellépő frusztráció nem megfelelő kezelését jelentő kijelentéseket tartalmaz (*Maydeu-Olivares és D'Zurilla, 1996*). A racionalitás faktor állításai a megoldáshoz kapcsolódó döntéssel, a helyzet felmérésével, a lehetőségek végiggondolásának a gyakoriságával kapcsolatosak, a döntésben szerepet játszó információkezelés módjáról szólnak. Az impulzivitás a problémával és a problémamegoldással járó negatív érzelmek kezelésével kapcsolatos állításokat tartalmaz. E kijelentések a racionalitást mérő tételekkel állnak szemben. Az elkerülés faktor kijelentései a döntés és a megoldás elkerülésével – abbahagyásával, a helyzetből való kilépéssel, a halogatással – kapcsolatosak.

Az adaptált kérdőív kijelentésein semmit nem változtattunk, ám ebben a kutatásban minden kijelentést kétszer kellett értékelniük az elítélteknek: először a külső, civil kapcsolataikra (pl. családra, rokonokra, barátokra, ismerősökre, munkatársakra) kellett gondolniuk kitöltés közben, másodszer a börtönbeli (pl. rabtárs, cellatárs, felügyelet tagjai) viszonyaikra. A két kitöltés előtt közel egy hónap telt el annak érdekében, hogy minél kevésbé emlékezzenek a kijelentésekre a válszadók. A kérdőív mindkét esetben – a teljes mintán – jó megbízhatóságú (teljes kérdőív, Cronbach- α : első mérés: 0,80, második mérés: 0,91).

Agresszió kérdőív

Az agresszió mérésére a *Bryant-Smith* (2001) kérdőívet használtuk. Ennek első változatát *Buss* és *Durkee* (1957) publikálta, az önjellemzéses kérdőív 53 itemet tartalmazott. A kérdőív módosított változata a *Buss-Perry* (1992) által létrehozott 29 itemes kérdőív. A violens magatartást mint személyiségvonást értelmezi, amit az adott szituáció jellemzői és a körülmények is befolyásolnak. A kérdőív négy alskálára tagolódik: fizikai agresszió, verbális agresszió, düh, hosztilitás (ellenességesség). A kérdőív hossza miatt *Bryant-Smith* (2001) kidolgozta ennek egy rövidített formáját, az eredetiből mindössze 12 állítást tartottak meg, alskálánként hármat-hármat. A válaszokat ötfokú Likert-skálán kell megadni (1: egyáltalán nem jellemző rám, 2: kicsit jellemző rám, 3: közepesen jellemző rám, 4: nagyon jellemző rám, 5: teljes mértékben jellemző rám).

Buss és *Durkee* (1957) a fizikai agresszió alatt tettelegességet ért, ami személyre irányuló, testi károsodást eredményező fizikai erőszak. Kiterjesztett értelmezése magába foglalja az anyagi javak, tárgyak rombolását is (*Münnich*, 1988). A verbális agresszió kategóriájába tartozik a beszéd stílusában (kiabálás, üvöltés, káromkodás) és tartalmában (fenyegetés, vitatkozás, kritizálás) kifejezett negatív érzelmek (*Münnich*, 1988). A düh alskálának az eredeti, *Buss-Durkee* (1957) által kidolgozott kérdőív több kategóriája is megfeleltethető, a szerzők szerint a düh mérésére az ingerlékenység alskála szolgált eszközzel, melyen készenlélet értettek arra nézve, hogy a személy kis provokációra is negatív érzelmeket fejezzen ki, dühvel, durvasággal reagáljon, indulatosan, gorombán viselkedjen (*Münnich*, 1988). A hosztilitást eredetileg *Buss-Durkee* (1957) kérdőívén a sértődöttség és a gyanakvás alskálák mérték. Ez tartalmazza a gyűlöletet és a féltékenységet, általában a humán környezet utálatát vélt vagy valós sérelmek miatt, valamint a bizalmatlanságot, az ellenségesség projekcióját, annak a feltételezését, hogy mások lenéznek, megsértik, kárára terveznek valamit (*Münnich*, 1988). E kérdőív is igen jó megbízhatósági mutatókkal bír, a teljes kérdőív Cronbach- α értéke 0,83, és e körüliek (0,80–0,85) az egyes alskálák értékei is a teljes mintán.

Háttérkérdőív

A háttérkérdőívet mi dolgoztuk ki (*Szilágyi*, 2014), ami két részre tagolódik. Az első részben általános szociológiai-demográfiai tényezőkre (pl. lakóhelye, életkora, iskolai végzettsége stb.) kérdeztünk rá, a második blokkban speciális büntetés-végrehajtási adatokat kértünk (pl. ítélete, végrehajtási fokozata, fenyítéseinak a száma, töltött-e már ezt megelőzően szabadságvesztést).

Adatfelvételi eljárás

A vizsgálatot a Szegedi Fegyház és Börtön jogerős szabadságvesztés-büntetésüket töltő elítéltek között végeztük 2014-ben. A bv. intézet majdnem teljes rabállományát lekérdeztük, aki vállalta nevének titokban tartása mellett az önkéntes válaszadást. A 191 válaszadó 15–20 fős csoportokban dolgozott úgy, hogy e ta-

nulmány első szerzője mindvégig jelen volt, válaszolt az esetlegesen felmerülő kérdésekre, ám ügyelt arra, hogy ne befolyásolja a válaszadást. Az írni, olvasni nem tudó fogvatartottaknak felolvasta a kérdést és bejelölte, leírta a válaszokat. A kitöltés 40–45 percet vett igénybe minden csoportnál. A vizsgálatot a Szegedi Fegyház és Börtön parancsnoka írásban engedélyezte, minden infrastrukturális támogatást megkaptunk a vezetőségtől.

A kutatás eredményei

A teljes mintát öt szempont mentén bontottuk almintákra, az ezen csoportok közötti különbségeket tártuk fel: (1) életkori csoportok, (2) ítéleti idő, (3) iskolai végzettség, (4) bent eltöltött idő, (5) visszaesés foka. Az életkori csoportok a következők voltak: 29 éves korig, 30–39 és a 40 év feletti. Az ítéletek csoportjai: 10 év alatt, 11–19 év és a 20 év feletti büntetéssel rendelkezők, ebbe belevettük a TÉSZ-eseket is. Az iskolai végzettség szerint képzett kategóriák: maximum 8 általánossal, legfeljebb szakmunkás végzettséggel, érettségivel és e fölötti végzettséggel rendelkezők. A visszaesés esetén két csoportot alakítottunk ki: volt már büntetve (visszaeső), még nem volt büntetve (elsőbüntényes).

A szociálisprobléma-megoldó gondolkodás különbségei a visszaesés, a bent eltöltött idő és az életkor szerinti csoportok között

A külső kapcsolatokat tekintve szignifikáns a különbség a visszaesők és az első büntényesek csoportja között a *pozitív orientáció faktoron* (kétmintás t-próba: $t=2,76$; $p<0,05$): a szociális problémák pozitív megítélése a visszaesőkre jellemzőbb. A belső kapcsolatokat tekintve nincs számottevő eltérés a visszaesők és az első büntényesek között. A börtönön belüli társas helyzetekben értelmezett problémamegoldás a bent eltöltött idő szerint képzett csoportokban mutat jelentős különbséget. A *pozitív orientáció* azokra jellemző leginkább, akik ítéletükből 5–10 év közötti időt már letöltöttek, átlaguk szignifikánsan eltér azoktól a fogvatartottakétól, akik több mint 10 éve élnek zárt intézeti viszonyok között (ANOVA: $F=3,23$; $p<0,05$). Ez a különbség a külső kapcsolatokat tekintve nem jelentős.

Az életkor szerint képzett csoportok között nincs szignifikáns különbség sem a külső, sem a belső kapcsolatok dimenzióiban. A *negatív orientáció* alapján nincs különbség a különböző vizsgálati szempontok szerint kialakított csoportok által elért eredmények között sem a külső, sem a belső kapcsolatokat tekintve. A racionalitás esetében az életkor szerint képzett csoportokban találtunk jelentős eltéréseket. A *racionális* döntéshozatal, a tények alapján történő problémamegoldás a fiatalabbakra (30 év alatt) kevésbé jellemző, mint az idősebb korosztályra (ANOVA: $F=3,46$; $p<0,05$) a külső kapcsolatok esetében. Mindez a különbség a börtönbeli viszonyok között értelmezett problémáknál már nem jellemző, itt nincs lényeges különbség az életkori csoportok között. A bent eltöltött idő és a visszaesés szerint alkotott csoportokban nem találtunk szignifikáns különbséget sem a külső, sem a belső kapcsolatokat tekintve.

Az *impulzivitás* esetén mindkét vizsgált dimenzióban eltérést találtunk az életkorok szerint képzett csoportok eredményei között. A külső kapcsolatokat illetően az impulzivitás a 40 év felettiekre jellemző a legkevésbé, ez leginkább a 30 év alattiak sajátja (ANOVA: $F=3,83$; $p<0,05$). Azonban a börtönbeli viszonyok vonatkozásában a 30–40 év közöttiek hoznak leginkább érzelmi alapú döntést, mely jelentősen eltér a 40 év felettiektől (ANOVA: $F=4,89$; $p<0,05$). Az *elkerülésben* egyáltalán nincs különbség a különböző vizsgálati szempontok szerint kialakított csoportok között, hasonló jellemzővel bírnak az idősebbek és a fiatalabbak, a visszaesők és az első büntényesek, valamint a különböző ideje börtönben élők.

Az agresszió vizsgálatának eredményei az életkor, az ítélet nagysága és a visszaesés szerint

Az életkorok szerint képzett korcsoportok között az agresszió alskálán belül a *fizikai* és a *verbális* agresszió megnyilvánulásaiban, valamint az agresszió összevont mutatója mentén azonosítottunk szignifikáns különbségeket. Az idősebb (40 éven felüli) korosztályba tartozók jelentősen alacsonyabb átlagot értek el mindkét skálán (ANOVA, fizikai agresszió: $F=6,97$; $p<0,05$; verbális agresszió: $F=4,01$; $p<0,05$), mint a fiatalabb korosztály.

Az ítéleti idő nagysága szerint képzett csoportok közül a környezetükkel szemben tanúsított *düh*, indulat a hosszuidős elítéltekre jellemzőbb (ANOVA: $F=3,04$; $p<0,05$). Az *ellenségesség* a visszaesőkre inkább jellemző (kétmintás t-próba: $t=3,27$; $p<0,05$), mint az első büntényesekre. Az agresszió (összevont mutató) az életkor (ANOVA: $F=4,01$; $p<0,05$) és a visszaesés (kétmintás t-próba: $t=2,55$; $p<0,05$) szerint képzett csoportokban mutat jelentős különbséget: a legidősebb korosztályra jellemző legkevésbé, valamint az első büntényesek kevésbé agresszívek, mint a több alkalommal elítéltek.

A problémamegoldás és az agresszió kapcsolata

Tekintettel arra, hogy a válaszadók jelentős része erőszakos bűncselekmények elkövetése miatt tölti büntetését, arra is választ kerestünk, hogy a problémamegoldás faktorai, valamint az agresszió mért formái között van-e összefüggés (Pearson r). Itt is a külső és a belső kapcsolatokra külön értelmezve adtuk meg a problémamegoldás és az agresszió (összevont mutató) közötti összefüggéseket. Az eredményeket az 1. táblázat tartalmazza a teljes mintára vonatkoztatva.

1. táblázat. Az agresszió és a szociálisprobléma-megoldás kapcsolata a teljes mintán (Pearson r)

Probléma-megoldás faktorai	PO	NO	PD	MLA	DH	MKE	I	E
Külső kapcsolat	n. s.	0,23**	-0,15*	n. s.	-0,14*	n. s.	0,25**	0,15*
Belső kapcsolat	n. s.	0,34**	n. s.	n. s.	n. s.	n. s.	0,34**	0,16*

Megjegyzés: PO=Pozitív orientáció; NO=Negatív orientáció; PD=Problémadefiniálás; MLA=Megoldási lehetőségek azonosítása; DH=Döntéshozatal; MKE=Megoldás kivitelezése és értelmezése; I=Impulzivitás; E=Elkerülés; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; n. s.: nem szignifikáns

A külső kapcsolatoknál értelmezett problémamegoldás esetén az agresszióval a negatív orientáció és az impulzivitás mutat erős összefüggést, és gyenge a kapcsolata az elkerüléssel. Gyenge, ellentétes a kapcsolata a problémadefiniálással és a döntéshozattal, melyek a racionalitás kategóriájához tartoznak és közreműködnek a hatékony problémamegoldásban. Az impulzivitás és az elkerülés ugyancsak összefüggést mutat az agresszióval.

A belső kapcsolatokra (börtönbeli viszonyokra) vonatkoztatott állítások és az agresszió között kevesebb az összefüggés. A racionalitás kategóriái (problémadefiniálás, megoldási lehetőségek azonosítása, döntéshozatal, megoldás kivitelezése és értelmezése) és az agresszió között egyáltalán nincs kapcsolat és a pozitív orientációval sem korrelál. Ugyanakkor erős összefüggést mutat a negatív orientációval, az impulzivitással és valamivel gyengébb a korreláció erőssége az elkerülésnél. Ezek a kategóriák szintén a nem hatékony problémamegoldás összetevői.

Mindkét dimenzióban (külső és belső kapcsolatok) a negatív orientációval és az impulzivitással áll a legszorosabb kapcsolatban az agresszió. Ez azt mutatja, hogy a diszfunkcionális problémamegoldásban jelentős szerepet játszik és meghatározza a megoldás stílusát is.

A szociálisprobléma-megoldás és az agresszió vizsgálata a fegyelmi felelősségre vonások vonatkozásában

A minta közel felét (46%) visszaeső bűnelkövetők alkotják és megközelítően 80%-uk erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt van börtönben. Arra kerestük a választ, hogy fenyítések számának függvényében mi jellemzi problémamegoldásukat és agressziójukat. A fenyítések száma szerint három alcsoportot hoztunk létre: (1) nincs fenyítése, (2) 1-3, (3) négy vagy több fenyítéssel rendelkezik. A külső és a belső kapcsolatok vonatkozásában is az *impulzivitás* dimenzió jelentős a különbség (2. táblázat). A második csoport tagjai (akik elenyésző számú fenyítéssel rendelkeznek) értek el legmagasabb átlagot az impulzivitás faktoron. Ők azok, akik problémamegoldásaik során leginkább döntenek negatív érzelmeik alapján.

2. táblázat. Impulzivitásbeli eltérés a fenyítések száma szerint képzett csoportok között

Szociálisprobléma- megoldás faktora	Jellemző	Fenyítések száma			ANOVA	
		nincs	1–3	4 vagy több	F	p
Impulzivitás külső (Ik)	átlag	8,41	13,02	10,46	5,58	0,004
	szórás	7,67	10,18	7,67		
Impulzivitás belső (Ib)	átlag	7,78	11,89	7,69	5,73	0,004
	szórás	7,22	9,31	6,68		

Az agresszió mindegyik alskáláján – az ellenségesség kivételével – jelentősek a különbségek (3. táblázat). Az előzőekhez hasonlóan itt is az egy-három fenyítéssel rendelkezők értek el a legmagasabb átlagot, ők bizonyultak a fizikai és a verbális agresszió, a düh, valamint az összevont mutató vonatkozásában is a leginkább agresszívnek.

3. táblázat. Az agresszivitás eltérése a fenyítések száma szerint képzett csoportok alapján

Agresszió alskálái	Jellemző	Fenyítések száma			ANOVA	
		nincs	1–3	4 vagy több	F	p
Fizikai agresszió (PA)	átlag	5,70	7,71	7,46	7,76	0,01
	szórás	3,06	3,94	3,23		
Verbális agresszió (VA)	átlag	5,50	6,71	6,85	7,61	0,01
	szórás	1,83	2,59	2,63		
Düh (A)	átlag	4,98	6,25	5,53	4,50	0,01
	szórás	2,20	3,32	2,38		
Összevont mutató	átlag	22,28	27,10	25,96	8,74	0,01
	szórás	7,21	9,84	8,04		

Az összefüggés-vizsgálat az agresszivitás (összevont mutató) és a fenyítések száma között mutatott erős pozitív irányú kapcsolatot ($r=0,23$; $p<0,01$), ami igaz a fizikai ($r=0,24$; $p<0,01$) és a verbális alskála ($r=0,25$; $p<0,01$) esetében is. Valamivel gyengébb az összefüggés a külső kapcsolatok viszonylatában értelmezett problémamegoldás impulzivitás faktoránál ($r=0,16$; $p=0,03$).

Összegzés és következtetések

Az elmúlt évtizedekben Magyarországon is egyre több kutatás foglalkozik a szociálisprobléma-megoldó gondolkodás és viselkedés jellemzőivel és fejlesztésük lehetőségeivel, azonban ily módon (két kapcsolati rendszert nézve) és fogvatartottak

körében még nem vizsgálták. Elsődleges célunk volt különböző háttérváltozók alapján képzett szempontok szerint a szociálisprobléma-megoldás működési jellemzőinek a feltárása a külső (családi, rokon, baráti) kapcsolatokra és a börtönhelyzet adta kényszerközösségben, a benti létre vonatkoztatva. A vizsgálat elvégzésének másik célja az volt, hogy olyan adatok birtokába kerüljünk, amelyek segítségével lehetőség nyílik gyakorlati fejlesztő programok kidolgozására e területen, kifejezetten erre a populációra (felnőtt bűnelkövető) vonatkoztatva, akik e – és egyéb más – jellemzőik deficitjének köszönhetően kerültek mostani helyzetükbe. A vizsgálat során adatokat gyűjtöttünk a szociálisprobléma-megoldás és az agresszió jellemzőinek háttérváltozókkal való kapcsolatáról is.

A *szociálisprobléma-megoldás* faktorain mért értékek az életkor, a visszaesés és a börtönben eltöltött idő szerint képzett részminták között térnek el jelentősen. *Flanagan* (1980) szerint a börtönben a külső kapcsolatoknak, főként a családi, baráti szálaknak kiemelt jelentősége van, hiszen egyrészt korlátozott a találkozások, érintkezések lehetősége, másrészt fontos a személyes kapcsolat a külvilággal, sok esetben záloga a sikeres újrakezdésnek, reintegrációnak, valamint segít fenntartani a lelki egyensúlyt (*Boros és Csetneky*, 2000). A szociálisprobléma-megoldás pozitív megítélése (*pozitív orientáció*) a külső kapcsolatok (család, rokon, baráti kapcsolatok) dimenziójában aszerint mutatott különbséget, hogy a válaszadó volt-e már ezt megelőzően börtönben. A visszaesőkre ez inkább jellemző, mint azokra, akik még nem töltöttek büntetést. Problémaértelmezésük és a megoldás előtti tájékozódás (mit tudok tenni, milyen lehetőségeim vannak) inkább pozitív, ami önmagukra, a helyzetre és másik személyre is vonatkozik.

Ugyanez a börtönviszonylatban értelmezett problémák, konfliktusok vonatkozásában másként alakult, itt a börtönben eltöltött idő szerint számottevőek az eltérések. A pozitív beállítódás azokra jellemző leginkább, akik ítéletükből 5–10 év közötti időt már letöltöttek, átlaguk elkülönül azoktól a fogvatartottaktól, akik több mint 10 éve zárt intézeti viszonyok között élnek. Ez azért meglepő eredmény, mert *Sluga* (1977) kutatásai szerint 4–6 évnyi izoláció után jelentkezik az elsivárosodás, motivációcsökkenés, a jövőkép beszűkülése, amihez a kényszeres gondolkodás, regresszív viselkedés, bizonytalanság is kapcsolódik. Ugyanakkor az eltelt majdnem 40 év alatt a börtönviszonyok jelentős pozitív változáson mentek keresztül, jobb körülmények, több információ, számtalan lehetőség és kényelmi funkció áll a fogvatartottak rendelkezésére, mely csökkenti a fent felsorolt tüneteket, ez lehet az egyik oka a kapott eredménynek. A különbség a külső és a belső kapcsolatokat illetően azzal is magyarázható, hogy a családi, baráti szálak a büntetés töltésének elején és a végén, a szabadulást megelőzően kapnak hangsúlyos szerepet, a kapcsolattartás ekkor a legintenzívebb és a külső szféra irányába mutatnak. Az ítéleti idő közepén a benti kapcsolatok, az adott élettér lakói (dolgozói) kerülnek szükségszerűen előtérbe, egyidejűleg a külső kapcsolatok háttérbe szorulásával.

A *racionalitás*, a megoldást megelőző átgondolt döntések meghozatala a családi, baráti viszonyokra jellemzőbb, és az idősebb, 40 éven felüli korosztályba tartozókra. Az érzelmek által irányított döntés és kivitelezés (*impulzivitás*) területén a családi, baráti (külső) kapcsolatokat tekintve az életkorok szerint kaptunk szig-

nifikáns különbségeket, az idősebb korosztályra (40 éven felüliek) jellemző a legkevesbé és leginkább a 30 év alattiakra. Azonban a börtönbeli (belső) viszonyok vonatkozásában a 30–40 év közöttiek hoznak leginkább érzelmi alapú döntést, ami legkevesbé a 40 év felettiekre jellemző. Ez a különbség teljesen megegyezik a nem elítélt felnőttekkel végzett vizsgálatok eredményeivel (pl. *Chang, D'Zurilla és Sanna*, 2004). Az impulzivitás faktor mindkét dimenzióban erős kapcsolatban áll az agresszióval, ami azt jelenti, hogy az érzelmi alapú problémamegoldásaik erősen agresszív színezetűek. A 30–40 éves korosztály 46%-a töltött már szabadságvesztést korábban (ebben a korosztályban a legmagasabb a visszaesők aránya), ami azzal jár együtt, hogy ők már adaptálódtak a börtön szubkultúrájához, ami kevésbé racionális alapon szerveződik, nagyobb hangsúlyt kapnak az érzelmek és a szükségletek. Ez összecseng az 1950-es évek importelméleteivel is, melyek azt hangsúlyozzák, hogy az egyén adaptációja során a börtönkarrier különböző szakaszaiban más-más mintát követhet (*Huszár*, 1995). Egy 30–40 éves korosztálybeli embernél, aki ereje teljében van és rendelkezik börtönrutinnal is, az érzelmi telítettségű, agresszív problémamegoldás dominál.

A problémás helyzetek megoldásának negatív megítélésében (*negatív orientáció*) a kialakított csoportok között nem találtunk lényeges különbséget sem a külső, sem a belső kapcsolatok vonatkozásában, és ugyanezt az eredményt kaptuk a probléma elkerülésével, halogatásával (*elkerülés*) kapcsolatban is.

Ugyanígy nincs jelentős különbség a problémamegoldás mért faktorai mentén az iskolai végzettség és az ítélet nagysága szerint képzett csoportok között. A szociálisprobléma-megoldó gondolkodás a szociális kompetencia nagyrészt kognitív összetevője, az értelmi képességekkel összefüggésben áll, ez alapján várható, hogy az iskolai végzettség alapján meghatározott csoportok között számottevő a különbség. Hogy mégsem, az magyarázható azzal, hogy a börtönben elvész az iskolázottság, összemosódnak a csoportok. A kevesebb iskolát végzettek tanulnak a képzetebbektől, a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők veszítenek tudásukból. Kivételt ez alól a főiskolai, egyetemi végzettségű elítéltek képeznek, ám ők elhanyagolható arányban szerepeltek a mintában. Mindez alapján úgy tűnik, hogy a végzettség és az ítélet nagysága nem játszik meghatározó szerepet a problémamegoldásban, sokkal inkább az, hogy volt-e már szabadságvesztésen, illetve hogy mennyi ideje él zárt viszonyok között az elítélt.

Az *agresszió* fontos szerepet tölt be a börtönökben, hiszen a szubkultúra érték- és normarendszere bizonyos esetekben el is várja az agresszió különböző formáit. A szubkultúra szerveződésében jelentős szerepe van az erőszaknak. *Boross* (1995) vizsgálatai is azt mutatták, hogy a fiatalabbak (fiatalkorúak, fiatal felnőttek) agresszivitásuk révén könnyen beilleszkednek a börtönön belüli társdalomba, mely működésének egyik fontos vezérelve az erőszak, sikeres vagy sikertelen használata határozza meg az egyén helyét a hierarchiában. Vizsgálatunk alapján a *fizikai* és a *verbális agresszió* tér el az életkori csoportokban. A tettelegességben és a beszéd tartalmában, stílusában megmutatkozó agresszió a 30 év alatti korosztályra jellemzőbb. A *düh*, a negatív érzelem a környezetükkel szemben a hosszúidős, 20 év feletti ítéleti idővel rendelkező elítéltekre jellemző leginkább. Ők azok, akiknek

a börtönlétből fakadó deprivációs helyzetet hosszú időn keresztül el kell viselniük, ami már önmagában is megemeli az emocionális feszültséget és az agresszív készletetést (Boros és Csetneky, 2000). Ehhez még hozzájárul, hogy nincsenek elkülönítve a kisebb ítélettel rendelkező társaiktól, így nap mint nap szembesülniük kell azzal a ténnyel, hogy társaik hamarabb kikerülnek az intézetből, mint ők. Az *ellenségesség* azokra az elítéltekre jellemző inkább, akik voltak már korábban is börtönben. Nekik többször (minden egyes börtönbe kerülésük alkalmával) át kellett élniük és meggarcolniuk a hierarchiába történő beilleszkedés folyamatát, ők már nagyon jól ismerik a börtön informális rendszerét, illetve tudják, hogy alkalomadtán a kiharcolt pozícióikat meg kell védeniük (Boros és Csetneky, 2000), ami magyarázza azt, hogy az ellenséges, negatív beállítódás jellemzőbb rájuk.

A szociálisprobléma-megoldó gondolkodás és az agresszió között a legszorosabb pozitív összefüggéseket – mind a külső, mind a börtönön belüli kapcsolatok vonatkozásában – az *impulzivitás*nál és a *negatív orientációnál* kaptuk, gyengébb az agresszió összefüggése az *elkerüléssel*. Az impulzivitás és az elkerülés a problémamegoldás azon kategóriái, amelyek mögött tanult összetevők állnak (D'Zurilla és mtsai, 2004). Jelen esetben ez erősen agresszív színezetű. A börtönön belül a nem megengedett viselkedést, a szabályok megsértését az intézet formális rendszere fegyelmi úton történő felelősségre vonással, fenytéssel sújtja. A válaszadók azonban átlagban kevesebb, mint két fenytéssel rendelkeznek, ami normakövető magatartást tükröz. Az, hogy a fogvatartottak nagy része kontrollált körülmények között nem tér el a szabályoktól, nem jelenti azt, hogy kikerülve az állandó ellenőrzés és felügyelet alól, őket továbbra is az önkéntes normakövetés fogja jellemezni.

Boros (1979) kutatása szerint létezik egy olyan elítéltpopuláció, akik kint és bent is agresszíven viselkednek, erőszakos bűncselekmények elkövetése miatt kerülnek be. Ez a szubkulturális réteg masszív bűnözői énképpel, nagy éneróvel és kontrolláltsággal rendelkezik, agressziójuk kiélésre gondosan megválasztják az időt és a teret, agresszivitásuk és szabályszegő magatartásuk ezért sokszor rejtve marad, így viszonylag kevés fenytéssel rendelkeznek. Ők kerülnek ki győztesen a helyzetből, a „balhét” impulzívabb, magasabb stresszaktivitású, kevesebb önkontrollal rendelkező társaik viszik el. Az előbbi csoport viszonylag nagy arányban szerepel a mintában. Az érzelmek által meghatározott döntések azokra a fogvatartottakra jellemző leginkább, akiknek az átlaghoz képest több fenytésük van (1-3) a külső és belső problémáikat illetően is, és ők azok, akik a legmagasabb értéket érték el az agresszió skálán, és az ellenségesség kivételével annak mindegyik alszkáláján. E csoport tagjai a vizsgálat alapján impulzívabbak, érzelmeik, indulataik irányítják őket problémáik, konfliktusaik megoldásában, a provokációkra negatív érzelmekkel, reagálnak, esetükben egyaránt dominál a fizikai és a verbális agresszió. Rájuk jellemző leginkább a tettegesség és kiabálásban, káromkodásban, kritizálásban kifejezett negatív érzelmek kifejezése a környezetük felé. Igazolódott az a hipotézis, miszerint erős az összefüggés az agresszió és a fenytések számának alakulása között, különösen igaz ez a verbális és a fizikai agresszióra.

A fentiek ismeretében várható lenne, hogy a legtöbb fegyelmivel rendelkezőkre még inkább jellemzőek ezek, illetve az impulzív, érzelem irányította problémamegoldás a szociális helyzetekben. Azonban az is tény, hogy az informális struktúrába való betagozódással, amikor megtalálta az egyén a helyét a hierarchiában, csökken az agresszivitás szintje (Boros és Csetneky, 2000). Ezért elképzelhető, hogy a viszonylag sok fegyelmivel rendelkező elítéltek már megharcolták a maguk státuszát, nekik már nem kell bizonyítaniuk, kivívták helyüket a hierarchiában, ezért kevésbé jellemző rájuk az agresszió. Őket készenléti állapot jellemzi, innen eredeztethető az előzőekben részletezett ellenséges, negatív beállítódás.

A továbblépést – az eredmények tükrében – az jelentené, ha olyan programok kidolgozására kerülne sor, melyek hatékonyan csökkentenék a problémákhoz való negatív viszonyulást. Az énhatékonyság negatív megítélésének csökkentése egy-egy probléma megoldásakor, valamint a problémamegoldás során jelentkező frusztráció megfelelő kezelésének elsajátítása jelentősen csökkentené a diszfunkcionális, impulzív, sok esetben agresszív stílusú problémamegoldások arányát.

Irodalom

- Andorka Rudolf (1997): *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Banister, P.A., Smith, F.V., Heskin, K.J., Bolton, N. (1973): Psychological Correlates of Long-term Imprisonment I. Cognitive Variables, II. Personality Variables. *British Journal of Criminology*, 13.
- Bandura, A., Walters, R. H. (1963): *Social learning and personality development*. New York, Holt, Rinehart, Winston.
- Béres Csaba (1997): *Bevezetés a szociológiába*. Kézirat. Egyetemi jegyzet, Debrecen.
- Boros János (1979): *Agresszivitás a börtönben*. ELTE, Bölcsészdoktori disszertáció.
- Boros János és Csetneky László (2000): *Börtönpszichológia*. Rejtjel Kiadó – Rendőrtiszti Főiskola, Budapest.
- Boros János és Münnich Iván (1983): Kísérlet a visszaesés bejósolására. In: Gödöny József (szerk., 1983): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok* (20. kötet) Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest.
- Buss, A. H., & Durkee, A. (1957). An inventory for assessing different kinds of hostility. *Journal of Consulting Psychology*, 21, 343-349.
- Buss, A. H., & Perry, M. P. (1992). The aggression questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 452-459.
- Chang, E. C., D’Zurilla, T. J. és Sanna, L. J. (2004): Social problem solving. *Theory, research, and training*. American Psychological Association, Washington, DC.
- Cox, R. D. és Gunn, W. B. (1980): Interpersonal Skills in the School: Assessment and Curriculum Development. *Interventions for Children and Adults*. Pergamon Press, New York.
- Dahrendorf, R. (1957): *Soziale Klassen und Klassenkonflikt*. Enke Verlag, Stuttgart.
- D’Zurilla, T. J. és Goldfried, M. R. (1971): Problem solving and behavior modification. *Journal of Abnormal Psychology*, 78, 107-126.
- D’Zurilla, T. és Nezu, A. M. (1999): Social problem solving in adults. In: Kendall, P. C. (szerk.): *Advances in cognitive-behavioral research and therapy*. New York, Academic Press.
- D’Zurilla, T. J., Nezu, A. és Maydeu-Olivares, A. (2002): Social Problem-Solving Inventory-Revised (SPSI-R): Technical Manual. North Tonawanda, NY, Multi-Health Systems.

- D'Zurilla, T. J., Maydeu-Olivares, A. és Kant, G. L. (1998): Age and gender differences in social problem solving ability. *Personality and Individual Differences*, 25. 241-252.
- Fiáth Titanilla (2012): *Börtönykönyv. Kulturális antropológia a rácsok mögött*. Háttér Kiadó, Budapest.
- Flanagan, T. J. (1980): The Pains of Long-term Imprisonment. A Comparison of British and American Perspectives. *British Journal of Criminology*, 20.
- Freud, S. (1990): *Totem és tabu*. Göncöl kiadó, Budapest
- Hajdú Gábor és Sáska Géza (2011): Bántalmazás a középiskolában. *Iskolakultúra*. 21. 6-7. sz. 40-60.
- Huszár László (1995): Alkalmazkodás. Hosszúidős elítéltek börtön-adaptációja. *Börtönügyi Szemle*. 14. 2. sz. 21-34.
- Journal of Research in Personality 35, 138-167 (2001) doi:10.1006/jrpe.2000.2302, available online at <http://www.idealibrary.com> on Refining the Architecture of Aggression: A Measurement Model for the Buss-Perry Aggression Questionnaire Fred B. Bryant and Bruce D. Smith
- Kasik László (2007): A szociális kompetencia fejlesztésének elmélete és gyakorlata. *Iskolakultúra*. 17. 11-12. sz. 21-38.
- Kasik László (2010): A szociálisprobléma-megoldó gondolkodás és képesség jellemzői. In: Zsolnai Anikó és Kasik László (szerk.): *A szociális kompetencia fejlesztésének elméleti és gyakorlati alapjai*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 97-114.
- Kasik László (2015): *Személyközi problémák és megoldások*. Gondolat Kiadói, Budapest.
- Kasik László és Gutti Kornél (2015): A kortársi versengés és szociálisprobléma-megoldás kapcsolata serdülők körében. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 70. 1. sz. 179-195.
- Kerezsi Klára (1996): Az erőszakos bűnözés. In: Gönczöl, Korinek és Lévai (szerk.): *Kriminológiai ismeretek, bűnözés, bűnözéskontroll*. Corvina Kiadó, Budapest.
- Lorenz, Konrád (1994): *Agresszió*. Katalizátor Iroda, Budapest.
- Maydeu-Olivares, A. és D'Zurilla, T. J. (1996): A factor-analytic study of the Social Problem Solving Inventory: An integration of the theory and data. *Cognitive Therapy and Research*, 20. 115-133.
- Műnnich Iván (1988): A Buss-Durkee agressziót mérő kérdőív. In: Mérei és Szakács (szerk.): *Pszichodiagnosztikai Vademecum II*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Műnnich Iván és Szakács Ferenc (1979): Az agresszív viselkedés kognitív szabályozásának kísérleti vizsgálata. In: Gödöny József (szerk., 1979): *Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok* (16. kötet). Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest
- McMurrin és McGuire (2005): *Handbook of cognitive-behavioral therapies*. The Guilford Press, New York, London.
- Nagy József (2007): *Kompetencia alapú kritériumorientált pedagógia*. MOZAIK Kiadó, Szeged.
- Nagy József (2010): A személyiség kompetenciái és operációs rendszere. *Iskolakultúra*. 20. 7-8. sz. 3-21.
- Mérei Ferenc és Szakács Ferenc (szerk., 1988): *Pszichodiagnosztikai Vademecum II*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Rich, A. R. és Bonner, R. L. (2004): Mediators and moderators of social problem solving. In: Chang, E. C., D'Zurilla, T. J. és Sanna L. J. (szerk.): *Social problem solving. Theory, research, and training*. American Psychological Association, Washington. 29-45.
- Richards, B. (1978): The Experience of Long-term Imprisonment: an Exploratory Investigation. *British Journal of Criminology*, 18.
- Rose-Krasnor, L. (1997): The nature of social competence: A Theoretical review. *Social Development*, 6. 111-135.
- Schüttler Tamás (1998, szerk.): Az agresszióról. *Új Pedagógiai Szemle*. 48. 7-8. sz. 118-127.
- Smith, E. R. és Mackie, D. M. (2002): *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Staub, E. (1971): The use of role playing and induction in children's learning of helping and sharing behaviour. *Child Development*, 42. 805-816.
- Sykes, G. M. (1958): *The society of captives: A study of a maximum security prison*. Princeton University Press. Princeton.

- Szekszárdi Júlia (1996, szerk.): *Konfliktuskezelési szöveggyűjtemény*. Budapest.
- Taylor, S. E. és Aspinwall, L. G. (1996): Mediating and moderating processes in psychological stress. In.: Kaplan, H. B. (szerk.): *Psychological stress: Perspectives on structure, theory, life source, and methods*. Academic Press, San Diego. 71–110.
- Zsolnai Anikó (1999): Összefüggések a szociális kompetencia egyes komponensei, a tanulási motívumok és az iskolai tudás között. JATE Press, Szeged.
- Zsolnai Anikó és Józsa Krisztián (2003): A szociális készségek fejlesztése kisiskolás korban. In: Zsolnai Anikó (szerk.): *Szociális kompetencia – társas viselkedés*. Gondolat Kiadó, Budapest. 227–239.
- Zsolnai Anikó és Kasik László (szerk., 2010): *A szociális kompetencia fejlesztésének elméleti és gyakorlati alapjai*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Zsolnai Anikó, Kasik László és Lesznák Márta (2008): Óvodás korú gyerekek agresszív és proszociális viselkedése. Egy longitudinális vizsgálat eredményei. *Új Pedagógiai Szemle*, 58. 6–7. sz. 91–110.
- Zsolnai Anikó (2013): *A szociális fejlődés segítése*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Fogvatartotti programok a reintegráció jegyében

Előszó

A bv. intézetek a fogvatartottak részére a társadalomba történő visszailleszkedésük elősegítése érdekében – mentális és fizikai fejlődésük támogatásával, illetve a társadalmi elvárásokra való érzékenyítésük fejlesztésével – programok széles skáláját biztosítják. Ily módon az elítéltek nem a zárkáikban tétlenkednek, hanem hasznosan, értelmesen tölthetik mindennapjaikat: dolgoznak, tanulnak, képzik magukat, személyiségük fejlesztését célzó programokon vesznek részt. Fontos kiemelni, hogy a felsorolt programok a fogvatartottak egyéniesített fogvatartási programterve részét is képezik egyben, melyben az elítélt együttműködése elengedhetetlen.

A fenti programokon túl nagy jelentőséggel bírnak a művészetterápiás foglalkozások, melyeknek elsődleges célja a belső feszültségek oldása, az önkifejezés lehetőségeinek szélesítése. A kreatív eszközökkel való megjelenítés mozgósítja az ember alkotóerőit, ami az önmegvalósítás egyik útja. A saját alkotások szemlélése büszkeséggel tölti el a fogvatartottat, erősíti a saját képességeibe vetett bizalmát. A terápia szempontjából nem az alkotások művészi minősége a fontos, hanem az a folyamat, melynek során megvalósulnak és az, amit alkotójuk számára jelentenek.

A reintegrációs programok bővítését a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács (a továbbiakban: Tanács) is támogatja. A Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia (a továbbiakban: Stratégia) tartalmazza, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek mindegyikében legyenek elérhetőek a kreatív és a művészetterápiás programok. E célkitűzés megvalósulását a Tanács pályázatok kiírásával is segíti. Kilenc bv. intézet sikerrel valósított meg ilyen programot 2015-ben, összesen 11 588 500 Ft támogatást elnyerve.

A további pályázatok elkészítéséhez szükséges ismeretek elsajátítása érdekében a Tanács projektmenedzsment- és pályázattíró képzést nyújtott, amelynek keretében bv. intézetenként egy fő sajátította el a szükséges tudásanyagot. Képzett munkatársaink sikerrel teremthetnek forrást további programok megvalósításához. A Tanács 2015 októberében bűnmegelőzési projektek megvalósítására írt ki pályázatot, amelyre a bv. intézetek többsége pályázott. A folyamatban lévő elbírálást követően szakmai továbbképzések, érzékenyítő programok, illetve az elítéltek munkaerő-piaci reintegrációját célzó foglalkozások segíthetik elő a személyi állomány szakmai fejlődését és a fogvatartottak eredményes társadalmi reintegrációját.

Az idei évben valamennyi bv. intézet szervezett művészetterápiás és kreatív programokat, a 160 ilyen jellegű foglalkozáson összesen mintegy 2 500 fogvatartott tölthette el hasznosan szabadidejét.

A Tanács kiemelt figyelmet fordít a fiatalkorú bűnelkövetők helyzetének javítására, számukra jobb agyféltekés rajzolás tanfolyam szervezését várja el a bv. szervezettől. Az idei év végére mindegyik, fiatalkorúakkal foglalkozó bv. intézetben a Tanács támogatásával kiképzett multiplikátorok (oktató, szakkörvezető) szerveznek tanfolyamot. A multiplikátorok közül jelenleg 12 fő fiatalkorúak bv. intézetében, valamint további 18 fő felnőtt korúak bv. intézetében áll rendelkezésre.

A Fogvatartási Ügyek Szolgálat (továbbiakban: FÜSZ) a fogvatartotti programok fontosságának hangsúlyozása, azok bővítése érdekében szakmailag és anyagiilag kívánta, kívánja támogatni a reintegrációs célú törekvéseket. Ezért 2012-ben kezdeményezte a rendelkezésre álló pénzügyi keret terhére a szabadidős fogvatartotti programok elősegítését és változatosabbá tételét: „*A bv. szervek által működtetett szakkörök, programok, egyéb szabadidős tevékenységek anyagi támogatása*” címmel pályázatot hirdetett meg. A pályázat elnevezés csak névleges volt, hisz minden intézet részére folyósított az akkori Fogvatartási Ügyek Főosztálya – fogvatartotti létszámtól függően – egy meghatározott összeget, melyet a visszajelzések alapján elsősorban televíziókészülékre, sporteszközökre, rajz- és festőeszközökre, valamint társasjátékok beszerzésére fordítottak a bv. intézetek.

A Bv. törvényben foglalt új alapelvekkel és célkitűzésekkel összhangban a FÜSZ az elmúlt évtől kiemelten kezeli a fentiekben foglalt tevékenységeket. A 2014-ben meghirdetett pályázatsorozat legfőbb célja a fogvatartottak szellemi és fizikai fejlődésének elősegítése volt, amelyek megvalósításához a pályázati kiírások jelentős mértékű anyagi támogatást nyújtottak. A következőkben a sorozat első három megvalósult állomásával, illetve egy-egy nyertes pályamunkával ismerkedhetnek meg az olvasók.

I.

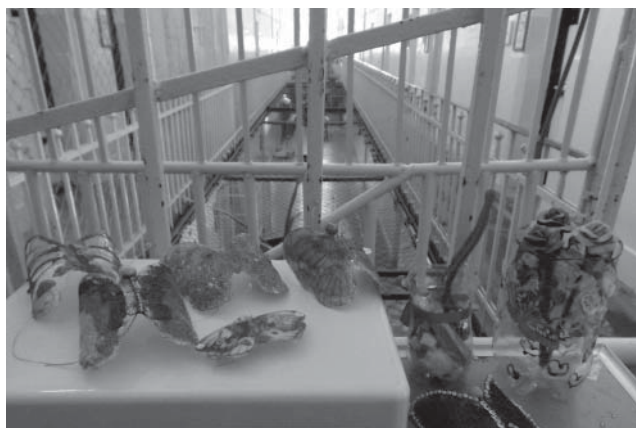
Aktív hétköznapiak

A fogvatartottak számára a tavalyi év során meghirdetésre került – a büntetés-végrehajtási keretek között kreatív, költséghatékony programok megvalósítására irányuló tevékenység ösztönzésére – az „*Aktív Hétköznapiak!*” című pályázat. Az elbírálás során előnyt jelentett, ha a kitalált program környezettudatos, **újrahasznosítással** kapcsolatos és egyik kiemelt eleme az energiatakarékosság. A pályamunkák készítői **díjazásban és programmegvalósítási támogatásban** részesültek. Az I. helyezést a Somogy Megyei Bv. Intézetben, a másodikat a Budapesti Fegyház és Börtönben, a harmadikat pedig a Fővárosi Bv. Intézetben elhelyezett fogvatartottak szerezték meg. A különdíjat egy, a Szombathelyi Országos Bv. Intézetben szabadságvesztését töltő elítélt nyerte el.

A nyertes pályamű szerint az egyik legkártékonyabb szennyezőnek a műanyag számít, mivel évente több mint 300 000 tonna hulladék keletkezik belőle. A legfrissebb adatok szerint Magyarországon évente kb. 1,4 milliárd PET-palack kerül forgalomba, uralva ezzel a kidobott hulladékok arányának nagy részét. Ez kb. 45 ezer tonna palackot jelent évente. A PET-palackok környezeti hatásai rendkívül súlyosak:

- lebomlási idejük még nem ismert, akár évszázadokig tarthat;
- étetésükkor adalékanyagaikból rákkeltő anyagok szabadulnak fel;
- mérgező melléktermékek keletkeznek a gyártásuk során.

A pályázat célja a fogvatartottak figyelmének felhívása volt a bv. intézetben található palackok kreatív, költséghatékony újrahasznosítására, felhasználására. A nyertes bv. intézet három különböző program keretén belül tervezte a megvalósítást: környezettudatos szakkör a PET-palackok újrafelhasználása, dísztárgyak, vázák, madáretetők készítése céljából, melyek látogatás alkalmával átadhatók a családtagok számára; ismeretterjesztő előadások fogvatartottak részére a környezettudatos gondolkodás és a környezetbarát életmód hasznosságáról, fontosságáról; majd szellemi vetélkedő a megszerzett tudás felmérésére.

*PET-palackból készült tárgyak
(Forrás: Somogy Megyei Bv. Intézet archívuma)*

II. Virágos nyár

2015 júniusában került sor a „Reintegrációs program megvalósítása a nyár jegyében” című pályázat közzétételére. A pályázat tárgyköre kertek, virágos díszítések kialakítására, valamint művészetterápiás és kreatív programok részletes kidolgozására irányult.

Összesen 21 büntetés-végrehajtási intézet nyújtott be pályázatot, további 5 bv. intézet pedig művészetterápiás program lebonyolítását tervezte. A megvalósításhoz rendelkezésre álló 4 300 000 Ft intézetek közti elosztása a pályázat minősége – kreativitás, a bevont fogvatartottak és a tevékenységek széles köre, a program személyiségfejlesztő hatása, hosszú távú fenntarthatóság – alapján történt. A művészetterápiás programokat tervező bv. intézetek is anyagi támogatásban részesültek a megvalósításhoz szükséges eszközök beszerzéséhez. A felhívás alapján az elkészített kertek zsűrizését követően az I. helyezést a Jász-Nagykun-Szolnok

Megyei Bv. Intézet, a II. helyezést a Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet, a III. helyezést pedig az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet szerezte meg. A nyertes fogvatartottak között 580 000 Ft jutalom került szétosztásra.

Aki kertészkedik, az élet körforgásával, a természet teremtő erejével szembeesül. A konkrét termelési igény nélküli elfoglaltságok felébresztik a személyiség alkotó erőit, teret engedve a – zárt intézeti körülmények között gyakran törvényszerűen legátolt – kreatív önmegvalósításnak. A monoton, kiszámítható mindennapok egymásutániségában az odafigyelést, erőfeszítést, rendszerességet megkívánó feladatok kedvező fiziológiai és pszichológiai változásokat indítanak el. Emellett, a kertészkedés bár lehetőséget teremt egy önmagunk felé forduló és szemlélődőbb elmélyülésnek, a megszokott környezetben minőségi kollektív élményeket adhat előéletől, érdeklődéstől, életkortól, intellektustól függetlenül. Pótolhatja a hiányzó érzelmi és esztétikai élményeket, de mindenekelőtt mutat egy alternatívát a kényszer szülte, vagy – szerencsés esetben – spontán rendelkezésre álló szabadidő hasznos kitöltésére.

*Az egyik díjnyertes alkotás
(Forrás: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bv. Intézet archívuma)*

III. Novelláíró verseny

A harmadik állomást a szintén 2015 júniusában meghirdetett „*Bűnmegelőzési témájú vagy a fogvatartást érintő novelláíró verseny*” című pályázat jelentette. Elsődleges célja a kompetenciák fejlesztésére irányuló tevékenység ösztönzése, melynek célcsoportja a fogvatartotti állomány volt. A kiírást nagy érdeklődés övezte, közel 100 pályamű érkezett be. Az elbírálás eredménye a következők szerint alakult: az I. helyezést a Budapesti Fegyház és Börtön, a II. helyezést a Békés Megyei Bv. Intézet, a III. helyezést a Somogy Megyei Bv. Intézet fogvatartottja érte el.

A kompetenciák fejlesztésén túl azonban az írás terápiás hatása is számottevő. A vers-, novella- vagy regényírásnál a témaválasztás ritkán annyira véletlen, hogy semmilyen összefüggése nem tárható fel a szerző saját élményeivel. A fogvatartottak körében vannak olyanok, akiknek a legnagyobb szenvedést a büntetés és a szegény érzése okozza. Ezeket az érzéseket nem könnyű szavakba önteni, még nehezebb annyira őszintének – vagy bátornak – lenni, hogy a megfogalmazott érzések kimondásra kerüljenek. Pedig amit papírra vet az alkotó, azt így vagy úgy, de felvállalta, megtéve ezzel a korrekciós vagy terápiás hatás felé vezető út legnehezebb lépését. Mert egy történet, élmény – legyen az bármilyen régi, vagy aktuálisan feszítő – érthetővé tételéhez a kívülről számára el kell távolodni attól, más perspektívából kell azt szemlélni. Így válik a szerző számára feldolgozhatóbbá egy trauma, gyógyító erejűvé az alkotó folyamat.

Az alábbiakban a nyertes pályaművet olvashatják.

„Preventív álom

Mámoros hangulatban, a különböző tudatmódosítóktól bódultan rogyott Karcsi az ágyra. A kopott, halszállkás parketta is cikcakkban futott a végtelenbe, vagy csak a szoba sarkáig... Elment az utolsó veendő is! – nyugtázta, miközben a zacskókat és az új mérleget belökte a kanapé alá. Kikapcsolta telefonját és csavart még egyet. Minden egyes agysejtje vágyta azt az ismerős ízt és az áhított bizsergető, zsibbasztó érzést. Az öngyújtó sárga lángja és a vörösen izzó parázs pattanásig feszítették idegeit. – Ez az! – nyögte maga elé az első slukkkal. Kéjes nyögések hagyták el ajkát, majd belefeledkezett a kékeszürke ködben játszi könnyedséggel vándorló hullámokba.

Küzdj! – kiáltott fel artikulatlanul, amikor az oszló füstköd mögött meglátott egy molylepkét, aki élet-halál harcot vívott a spotlámpa csalogató fényével. – Küzdj!

Olyan hirtelen aludt el, hogy fel sem fogta, álom a valóság, vagy a valóság az álom?

– függöny –

Meglepődve, szorongva ült a széken. Látta a talárt, a mogorva urat, aki méltósággal viseli, de nem értette a dolgot. Éppen szóra nyitotta ajkait, és reflexszerűen intett volna kezével, de torkán akadtak szavai és arcára mereven ült ki a döbbenet. Bilinccsel dörzsölték ki csuklóját, és a vezetőszar végén unott, de határozott fejmozdulattal jelezte az őrmester: – Nyugalom! – Mi van? – kérdezte már-már fulladozó hangon. – Kérem, csendesedjen el! – utasította rendre a mogorva úr. A bíró.

A jegyzőkönyvvezető tüsszentése, majd a billentyűzet monoton hangja vette át az irányítást testében. Minden egyes billentyű leütése egy újabb ingert indított el benne, csak ez mentette meg az ájulástól. Maga elé motyogta az előtörő szavakat: tárgyalás... bilincs... ő... bíró... ügyész... Az utolsó szónál fel is kapta a fejét, mert a szintén talárt viselő közép-korú férfi felolvasta a vádiratot.

– Szűcs Károly gyanúsítottat a tanúk beszámolóí és a lakásában feltárt bizonyítékok alapján vádolom kábítószerrel való visszaélés büntetével, mely bűncselekmény öttől húsz évig, vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel sújtható.

Kialudtak a fények és a függöny is lement! Nevetségesnek tűnő körülmények, de Karcsi még az elhangzottak hatása alatt volt. – Lebuktam? Feldobtak? Életfogyt? Könyörgöm, csak 23 vagyok! Arcát beletemette kezeibe, és éppen zokogásban tört volna ki, mikor feltűnt neki, hogy csuklóiról lekerültek a bilincsek. Hirtelen fények gyúltak, és látta felemelkedni a függönyt is.

– függöny –

– Mi ez már megint? – kérdezte megrökönyödve. Egy kényelmes fotelban találta magát, és ismét nehezeze esett felfogni a látottakat. Barátnője labdázott egy hatéves forma kisfiúval. Nevetésük és játékuk valami megfoghatatlan boldogsággal töltötték el lelkét.

Szíve is hevesebben kezdett verni, amikor a kezeit megbéklyózó karperecek helyett ujján megcsillant az összetartozást, szeretetet jelképező jegygyűrű. Merengéséből a piros pöttyös labda zökkenetette ki, ami a lábához pattant.

Dobd vissza, apu! Gyere játszani, drágám! A mondatok egyenként is lesújtóak lettek volna, de mégis örömittasan húzta mosolyra a száját, miközben visszadobta a labdát szerelmük gyümölcsének. – Az én fiam! Szeretlek benneteket és imádom veletek játszani! Csupán arra tudott gondolni, hogy egy boldog család az maga csoda. Felállt a székből, és kezében a labdával várta a fiúcskát.

Ismét kialudtak a fények és a végtelen sötétségnél már csak zavarodottsága volt rosszabb. Elviselhetetlen kényszert érzett, hogy ordítson, kiabáljon, majd fel is tört belőle: – Elég! Mi történik?

– függöny –

A következő pillanatban a talárt viselő úr utasította rendre ismét, mert szerette volna kihirdetni az ítéletet. Karcsi még soha nem érezte magát ilyen rosszul. Forgott vele a világ, émelygett. Csak a szerelmére tudott gondolni, és arra, hogy hol rontotta el. Megint hallotta a vádakat, melyekről tudta, hogy egytől egyig igazak. Félt. Reszketett. – Nem ezt akarom! Érezte, hogy választania kell. Küzdeni azért, hogy a bíró ne mondja végig. Nem mondhatja ki az ítéletet. – Küzdj! – ordította megfeszülve saját magának.

Ekkor ébredt fel és eszmélt rá arra, hogy nem akarja ezt a valóságot. Be kellett látnia, hogy mint a molylepkét a lámpa fénye, úgy csalogatták őt is a látszólagos, felszínes dolgok. A barátnőjére gondolt, és az álomra, ahol boldogok voltak, és a kisfiúra, akinek mindent megadhat. Rádöbrent, hogy küzdeni akar egy álomszerű valóságért, ahol ő maga a darab rendezője.

Szücs Károly hat éve tiszta. Párjával együtt nevelik négyéves kisfiukat. Mindketten egy alapítóánynál dolgoznak, ahol kényszerbetegekkel foglalkoznak és a leszokásban segítenek az arra nyitott fiataloknak.”

Végszó

A pályázatok bemutatásával szeretnénk volna megosztani a kollégákkal, főként a reintegrációs területen dolgozó személyi állomány tagjaival a fogvatartotti programok körének bővítési lehetőségeit, felhívni a figyelmet a szabadságelvonás alatt álló személyek aktivitására, a hasznos programok igényére, szükségességére.

A fentiekben bemutatott pályázatok visszacsatolásként szolgálhatnak a személyi állomány számára. Érdemes nagy hangsúlyt fektetni a fogvatartotti programokra, illetve a szabadidő hasznos eltöltésére irányuló tevékenység mindennemű ösztönzésére, hiszen a foglalkoztatás ezen módja – a börtön negatív hatásainak csökkentésén túl – növeli az elítéltek reintegrálásának esélyét.

A fogvatartottak egészséges életmódra való felkészítésének, társadalmi visszailleszkedésük elősegítésére, szabadidejük hasznos strukturálására fókuszálva a FÜSZ a jövőben is támogatni kívánja a bv. intézetek ezirányú tevékenységét.

Resztoratív technikák alkalmazása a fegyelmi eljárás során

Cikkünk megírásával az volt célunk, hogy megismertessük a helyreállító igazságszolgáltatás azon elemeit, módszereit, melyeket a büntetés-végrehajtási munka során hatékonyan használhat fel a fogvatartottakkal foglalkozó személyi állomány annak érdekében, hogy a mindennapi munka során tapasztalható együttélési és magatartási problémákat képesek legyenek kezelni. Ezek az eljárások hosszú távon a fogvatartottak pozitív irányú személyiségbeli változását eredményezhetik, ily módon csökkenthetik az intézetekben előforduló fegyelmi eljárások számát.

A rezstoratív szemlélet elterjedése

A kárhelyreállító (rezstoratív) igazságszolgáltatás olyan igazságszolgáltatási módszer, amely a bűncselekmény következtében az egyén és a közösség által elszenvedett károk helyreállítását célozza. A rezstoratív szemlélet a szabályok megszegését konfliktusként értelmezi, mely konfliktus az elkövető és a közösség egy vagy több tagja között áll fenn. A konfliktus rendezését a több évszázada jellemző retributív, azaz megtorló eszközök alkalmazása helyett az okozott kár és a közösségen belül megrendült egyensúly és harmónia helyreállításával kívánja elérni. A folyamat során kiemelt jelentőséggel bír a kárt okozó személy részéről az önkéntes részvétel, az okozott kár elismerése – legyen szó akár anyagi, akár lelki sérelemtől –, továbbá a sérelem helyreállítására vonatkozó szándék. A rezstoratív eljárások nem bírálnak, nem ítélik meg, hanem megoldást keresnek a problémára, pontosabban fogalmazva: egy vagy több képzett személy irányításával kívánják a feleket kölcsönös megegyezésre sarkallni. A megegyezés elérése érdekében a rezstoratív technikák megkísérlik az érintettek minél szélesebb körét bevonni az eljárásba, így a levezetésért felelős, megfelelően képzett személy (facilitátor, mediátor, koordinátor) képes úgy irányítani a folyamatot, hogy – a közösség és az elkövető szükségleteit, elvárásait is figyelembe véve – a közösségen belüli kapcsolatok helyreállítására, megerősítésére hosszú távú, minden részt vevő fél részéről elfogadható megállapodás szülessen.

A helyreállító igazságszolgáltatás három alapvető modellje – Paul McCold szerint – a mediáció, a beszélőkör és a konferencia-megbeszélés. A modellek hatottak egymásra és magukba építettek más módszereket is, de önálló forrásból alakultak ki. A beszélőkör és a konferenciamodell esetében a résztvevők száma és szerepe között van érdemi eltérés, tekintve, hogy a beszélőkör jellemzően a közösség tagjait foglalja magába, a konferenciamodell azonban lényegesen nagyobb létszámú, nem közvetlenül érintett személy bevonását feltételezi, akiknek szerepe a problémamegoldás terén nagyon fontos, mivel szakmai segítséget nyújtanak egy

esetlegesen a konferencia során felmerülő kérdés előmozdításában. A beszélőkörmodellek esetében az áldozat, az elkövető, a támogatóik, a közösség tagjai, valamint az igazságszolgáltatás képviselői együtt, egy körben ülve teremtik meg a konszenzust az ítélkezéstről, közösen tárják fel a sérelmeket, és együtt határozzák meg a bűnismétlés megelőzéséhez szükséges lépéseket, míg a konferencián az áldozat, az elkövető, az őket támogatók, a közösség tagjai, referenciaszemélyek, a hatóság képviselői, segítő szakemberek (szociális munkások, pedagógusok, pszichológusok) és az érintett közösség egyéb képviselői vesznek részt.

A büntetés-végrehajtás jelenleg nem rendelkezik olyan létszámú és képzettségű szakembergárdával, amely az imént említett foglalkozásokat magabiztosan, sikeresen le tudná vezetni. Ennek fő oka, hogy az erre irányuló képzés bonyolult, gyakorlati részvételt kíván meg, továbbá komoly előkészületek szükségesek, melyek elmaradása, vagy nem kellő alapossága végérvényesen eldöntheti a konferencia kimenetelét. Természetesen emiatt van szükség a civil szervezetek és szakemberek bevonására. Mindkét módszer kipróbálásra került már büntetés-végrehajtási keretek között több intézetben, a konferenciamodell alkalmazása először 2007–2008-ban Negrea Vidia vezetésével Balassagyarmaton valósult meg, hosszú előkészületek után, családi döntéshozó csoportkonferencia (CSDCS) formájában, melynek eredményein felbuzdulva az intézet azóta több, sikeresnek értékelt konferenciamegbeszélést is szervezett civil szervezetek és közreműködők bevonásával.

Nem elhanyagolható a beszélőkör és a konferencia-megbeszélés intézményének jelentősége, azonban cikkünkben elsősorban a mediációval – mint a büntetés-végrehajtási keretek között a relatíve legkevesebb szakmai ráfordítással a legnagyobb hatás elérésére alkalmas módszerrel – foglalkozunk.

A mediációs eljárás az 1970-es években Kanadában kísérleti programként jelent meg, majd az Egyesült Államok átvette az évtized közepén. Európa nyugati államai (Norvégia, Finnország, Ausztria, Franciaország, Németország és az Egyesült Királyság) a 80-as évek elejétől kezdték alkalmazni, mára pedig a legtöbb európai ország büntetőeljárásának valamely szakaszában fellelhető a módszer.

Hazánkban a 90-es évek elején jelentek meg az első elméleti értekezések a résztoratív konfliktuskezelés és a mediáció alkalmazásának lehetőségéről. A 2000-es évek második felére a szakma mellett már több civil szervezet is támogatta a résztoratív szemlélet térnyerését, melynek köszönhetően 2006-ban bekerült a büntetőeljárás törvénybe a közvetítői eljárás alkalmazásának lehetősége. A fellelhető források tanúbizonysága alapján a közvetítői eljárások mintegy 80%-os arányban képesek a viták békés, eredményes, a két fél megegyezésével záródó rendezésére négy hónapos időtartamon belül.

A Társadalmi Bünmegelőzés Nemzeti Stratégiájáról szóló 115/2003. (X. 28.) OGY határozat – az európai uniós ajánlásokkal összhangban – a kárhelyreállító igazságszolgáltatás elveinek érvényesítése mellett kötelezte el magát a bűnismétlések megelőzése érdekében. Az Országos Bünmegelőzési Bizottság 2004 óta folyamatosan támogat olyan projekteket, melyek a bv. intézetekben fogva tartott bűnelkövetők reintegrációját szolgálják, és amelyeknek központi eleme a közösség érdekét szolgáló tevékenység, a készségfejlesztés, szakképzés illetve az

ezeket működtető szervezetek és intézmények közötti együttműködési hálózatok kiépítése. 2009-ben a Partners Hungary Alapítvány az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium megbízásából nyolc bv. intézet bevonásával bonyolított le mediációs programot. A program elsődleges célja az volt, hogy a bv. intézetek megismerjék és használják az alternatív konfliktuskezelési technikákat, elsősorban a mediációt. A programban részt vevő szakemberek képzés keretében elsajátították a módszer elméletét, elemeit és gyakorlatot szerezhettek a tréningek során. A képzés a Partners Hungary Alapítvánnyal együttműködve a közelmúltban folytatódott, így remélhetően hamarosan a legtöbb büntetés-végrehajtási intézet rendelkezni fog a mediáció lebonyolítására alkalmas, megfelelő ismeretekkel rendelkező személyi állományi tagokkal. A magyar bv. intézetekben a helyreállító igazságszolgáltatási eljárások közül reintegrációs eszközként alkalmazzák a közösség számára nyújtott jóvátételt, valamint a családi kapcsolatok helyreállítását, konfliktuskezelési eszközként pedig elsősorban a mediációs eljárások vannak jelen (ezek száma a legmagasabb).

A MEREPS-projekt

A MEREPS a „Mediation and Restorative Justice in Prison Settings”, azaz a „Mediáció és helyreállító igazságszolgáltatás a büntetés-végrehajtásban” című, az Európai Bizottság Criminal Justice programja által támogatott pályázati projekt nevének rövidítése, mely az Országos Kriminológiai Intézet és a Foresee Kutatócsoport együttműködésében valósult meg. A programban két büntetés-végrehajtási intézet, a Balassagyarmati Fegyház és Börtön, valamint a Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézete (Tököl) vett részt.

A projekt hazánkban 2009 és 2012 között zajlott le, mely a mediáció és a többi resztoratív eljárás szerepét és lehetőségét vizsgálta börtönkörnyezetben, a súlyos bűncselekmények elkövetőit és áldozatait fókuszba állítva. A projekt céljait az alábbiak szerint foglalhatjuk össze:

- megvizsgálni a helyreállító igazságszolgáltatási eszközök alkalmazhatóságát a büntetés-végrehajtási rendszerben;
- feltérképezni a büntetés-végrehajtási személyzet, az elítéltek és a lakosság ezzel kapcsolatos attitűdjeit;
- képzést nyújtani az igazságügyi és büntetés-végrehajtási személyzet számára az alkalmazható börtönmediációs szolgáltatásokról;
- kidolgozni a működő technikákat (mediáció, facilitáció, körök, egyéb resztoratív technikák stb.), a jó gyakorlatokat és a sztenderdizálható eljárásokat; valamint elősegíteni az érintett szakemberek közötti tapasztalat- és információcserét és a jövőbeni együttműködéseket.

Mindezek empirikus kutatással és kísérleti programmal egybekötve, hazai és nemzetközi szinten valósultak meg.

A kutatások során számtalan – szakmai szemmel támogatandó – megállapítás született, mely a folyamatok és a végrehajtás zökkenőmentességét hivatott szolgálni. A kutatások során készült több száz oldalas, ingyenesen hozzáférhető ta-

nulmányok és kézikönyvek hasznos és gyakorlatias tanácsokkal, kidolgozott módszerekkel látják el azokat a személyeket, akik a konfliktuskezelés irányítójaként tevékenykednek. Osztatlan véleményem, hogy a levezetésért felelős személy képzettsége döntően képes befolyásolni a folyamat eredményét. Ugyanakkor megállapítást nyert, hogy a folyamat irányításával megbízott személy kiválasztása is döntő jelentőségű. A személyi állomány azon tagjai, akik a fogvatartottakkal gyakori kapcsolatban állnak – például az érintett fogvatartottak nevelője – szerepkonfliktusba kerülhetnek, amely megnehezíti, ellehetetleníti a mediációt. Ugyancsak a zárt környezeti sajátosságok közé tartozik a fogvatartottak közötti „elméleti egyenrangúság”, viszont a mediáció egyik alapfeltétele, hogy a felek egyenrangúak legyenek. Az „elméleti egyenrangúság” alatt értendő a fogvatartottak közötti – a személyi állomány számára nem mindig pontosan feltérképezhető – hierarchia problematikája, melynek következtében kibillenhet az egyensúly a konferencia során, vagy megrendezett előadássá alakíthatja a párbeszédet. Ennek kiszűrésére megfelelően alapos, körültekintő előkészítő munka vár a közvetítőre.

A program – felismerve a jelenlegi realitásokat – a büntetés-végrehajtási intézeteken belüli konfliktuskezelésre, illetőleg a konfliktusok elmélyülésének megelőzésére korlátozódott és bizonyította, hogy mind a börtönközösség, mind a fogvatartottak részéről van igény a továbblépésre, amelynek feltétele a börtönmediációt támogató jogszabályi környezet megteremtése.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy az elkövető és a sértett találkozása a börtönkörülmények között pozitív eredményeket hozhat és elősegítheti az elkövető reintegrációját, valamint a sértett megnyugvását. A felnőtt elítéltek körében a mediáció akkor hatékony igazán, ha érezhető az elkövető őszinte megbánása. Ez a fiatalok esetében életkoruk és szocializációjuk miatt háttérbe szorul, valamint ritkább a bocsánatkérés szándéka is. Esetükben a közösség számára nyújtott munka a kézenfekvőbb megoldás. A gyakorlatok során azonban több más szempontot és tényezőt is – mentális állapot, vallásosság, családi állapot, iskolázottság, stb. – figyelembe kell venni.

A Balasagyarmati Fegyház és Börtönben működtetett kísérleti programból az is kiderül, hogy hazánkban a resztoratív technikáknak elsősorban a fogvatartottak családtagjaikkal való kapcsolata megerősítésében, illetve a börtön belső konfliktusainak feloldásában van szerepe. Ilyenek a fogvatartottak közötti konfliktusok is. A projekt arra is rávilágított, hogy a helyreállító technikák alkalmazása során az érintettek meg tudnak nyílni, képesek előadni sérelmeiket, kifejezni érdekeiket, szükségleteiket, illetve felelősséget vállalnak a tetteikért. Ezekon felül pedig keresik a mindenki számára megnyugtató megoldást.

A közvetítői eljárás létjogosultsága a bv. intézeteken belül

Fegyelemsértést követ el az a fogvatartott, aki a büntetés-végrehajtás rendjét szándékosan megszegi, más fogvatartottat fegyelemsértés elkövetésére szándékosan rábír, vagy más fogvatartott részére fegyelemsértés elkövetéséhez szándékosan segítséget nyújt.

Magyarországon a 2015. január 1-én hatályba lépett 2013. évi CCXL törvény alapján a fogvatartottak jutalmazása és fenytése során – a reintegráció érdekében – már lehetőség van alkalmazni a resztoratív irányelveket és egyes módszereket a büntetés-végrehajtás intézményeiben is.

Az elítéltek fegyelmi ügyeinek alternatív módon történő rendezését szolgálja az újdonságként bevezetett közvetítói eljárás. Ennek segítségével a fegyelmi jogkör gyakorlója megszüntetheti az eljárást, illetve a fenytés végrehajtását is felfüggesztheti, amennyiben az elítélt részt vesz a közvetítói eljárásban. Az eljárás eredményeként a sértett és az elkövető között olyan írásba foglalt megállapodás jön létre, amely tükrözi az elkövető tevékeny megbánását. Nagyon fontos mindkét fél részéről az önkéntes hozzájárulás és részvétel, aminek hiányában kérdéses a konfliktus megnyugtató rendezésének lehetősége. Amennyiben az egyenrangú félként kezelt sértett és elkövető közül bármelyik visszalép a közvetítéstől, a fegyelmi eljárás folytatódik. A törvény értelmében, amennyiben a sértett magatartása miatt hiúsul meg az elkövető által vállalt kötelezettség teljesítése, úgy a közvetítói eljárás továbbra is eredményesnek minősül és további fegyelmi eljárást nem kell az elkövetővel szemben lefolytatni.

A büntetőeljárásban és a civil társadalomban a mediáció két típusa – konfliktusfeloldó és kárhelyreállító – van jelen. A büntetés-végrehajtási kódex sorai konkrétan nevesítik, hogy lehetőség szerint törekedni kell az elkövető tevékeny megbánását megalapozó megállapodás elérésére. Leginkább célravezető, ha a fegyelmi eljárás során nem kíséreljük meg elhatárolni a két módszert, sokkal inkább azokat ötvözve kell a közvetítói eljárást lefolytatnunk, tekintve hogy a resztoratív szemlélet, valamint a büntetés-végrehajtási kódex vonatkozó előírásainak elsődleges céljai között a tevékeny megbánás szerepel. A büntetés-végrehajtási munka egyik alapja pedig a belső rend fenntartása, melynek szükséges eleme a fogvatartottak közötti konfrontáció minimálisra csökkentése.

A fogvatartottak egymás sérelmére elkövetett cselekményeiről napi szinten hallunk. Nem szokatlan, hogy egy fogvatartott más fogvatartott-társától csekély vagy akár jelentős anyagi értékkel bíró dolgot eltulajdonít, erőszakkal elvesz, társát bántalmazza, sanyargatja, vagy kényszeríti bizonyos dolgok megtételére. Ezek a konfliktusok nem intézetspecifikusak, mindenhol jelen vannak. Más kérdés, hogy a személyi állomány az ilyen esetek hány százalékáról szerez tudomást.

A fogvatartottak által jelentett esetek általános kezelési módja a fegyelmi eljárás lefolytatása, a fenytés kiszabása, valamint az érintett fogvatartottak egymástól elkülönítése, mely hosszabb távon az agresszor bosszúállását, megtorló cselekedetét, valamint a sértett fogvatartott megbélyegzését, férfi voltának kétségbe vonását – ezáltal lelki megpróbáltatását – okozhatja. Amennyiben a sérelmet elszenvedett fogvatartott behódol az agresszornak és emiatt nem jelenti az esetet, úgy a gyengébb státuszú fogvatartottaknak is azt közvetíti: ez az egyetlen módja, hogy biztonságban érezhesék magukat, valamint, hogy tűrniük kell a megaláztatást a kivetettség elkerülése érdekében. A fogvatartottak egy része nem bízik a személyi állományban, egy részük pedig fél a társai általi kirekesztettségétől, ezért nem hajlandók segítséget kérni. Ez a folyamat öngerjesztő és az agresszor személyiségű fogvatartottak tevékenységének

térnyeréséhez vezet, melynek hosszú távú következménye rendszerint olyan súlyos cselekmény elkövetése, amely már nem rejthető el a személyi állomány elől.

A hasonló folyamatok kialakulásának megakadályozása terén nyújt segítséget a közvetítői eljárás alkalmazása, melynek során akár a legkisebb súlyú fegyelmi vétség, szabálysértés vagy bűncselekmény is a párbeszéddel történő rendezés színterére kerülhet.

A büntetés-végrehajtási kódex új rendelkezésével lehetőséget biztosít a fegyelmi jogkör gyakorlója számára az ún. „szemtől szembe” típusú konfliktuskezelésre. Ebben az esetben sikeres megállapodás elérése, valamint annak megvalósulása esetén az elkövető fél mentesülhet a fegyelmi felelősségre vonás alól. Olyan fogvatartottak esetében, akiknek a feltételes szabadságra bocsátása és a kitöltve történő szabadulása között akár több év is lehet, igen kedvező lehetőség a közvetítői eljárás, hiszen az ellenük indult fegyelmi eljárást a fegyelmi jogkör gyakorlója megszüntetheti. Fiktív példaként említhető egy fogvatartottak közötti, könnyű testi sértést megvalósító affér, mely esetben a fegyelmi eljárást hivatalból meg kell indítani, azonban a büntető feljelentés megtétele a sértett saját elhatározása alapján történik. Így egy, a személyi állomány által észlelt, csekély tárgyi súlyú pofozkodás – melyet esetleg az elkövetés után rövid időn belül meg is bánt az elkövető, és amely később közvetítői eljárásban kerülhet rendezésre – gyakorlatilag nem fenyegeti az elkövető „kedvezményének” elvesztését.

Összességében elmondható, hogy a büntetés-végrehajtási intézetben belüli mediáció a fogvatartottak között kialakuló viták, konfliktusok rendezésére jól alkalmazható. Ennek során az elkövető és a sértett fogvatartottat egyaránt egyenrangú félként kell kezelni. Fontos szempont, hogy az érintettek részvétele önkéntes legyen, továbbá az, hogy bármelyik fél bármikor kiléphet az eljárás során. Magát az eljárást egy pártatlan harmadik fél – mediátor – irányítja. A mediátor a büntetés-végrehajtási intézet állományának erre kiképzett tagja lehet, aki közreműködik a konfliktus rendezésében és egy megállapodás kidolgozásában. A megállapodás feltételeit nem a mediátor, hanem az érintett felek határozzák meg. Ez egy írásos megállapodás, amelyet minden résztvevő aláír és önként vállalja annak betartását. A megállapodás elmaradása vagy a hozzájárulás visszavonása esetén a fegyelmi eljárás lefolytatására kerül sor.

A Bv. kódex újítása fontos előrelépés a mediációs technikák alkalmazásának irányába, hozzá kell azonban tenni, hogy elkerülhetlenné teszi a büntetés-végrehajtási intézetek állományába tartozó, kijelölt személyek megfelelő képzését, valamint annak biztosítását, hogy a munkaidejük megfelelő arányát fordíthassák az egyes közvetítői eljárásokra, anélkül, hogy egyéb teendőik rovására menjen.

Arra mutatnak rá a kutatási tapasztalatok, hogy a mediációs technikákat sok esetben olyankor is érdemes lenne alkalmazni, amikor a fegyelmi ügyben a konfliktus a fogvatartott és a büntetés-végrehajtási intézet között merül fel, azonban ezt jelenleg jogszabály nem teszi lehetővé.

Egyebekben a Bv. kódex más jogszabályra utalja a fegyelmi eljárás rendjének szabályozását [170. § (6) bekezdés], a jövőben kiemelt figyelmet szükséges tehát fordítani a rendeleti szintű szabályozás tartalmának meghatározására.

A közvetítói eljárás jogszabályi háttere

A korábban hatályban lévő *11/1996. (X. 15.) IM rendelet a büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartottak fegyelmi felelősségéről* nem biztosított lehetőséget a közvetítói eljárások alkalmazására, ez az újítás a 2013. évi CCXL. törvény sajátossága. Az eljárás részletszabályait a *14/2014. (XII. 17.) a büntetés-végrehajtási intézetben fogva tartott elítéltek és egyéb jogcímen fogvatartottak fegyelmi felelősségéről* szóló IM rendelet tartalmazza. Cikkünk terjedelmi korlátai és az eljárás összetettsége miatt az utóbbi jogszabály rendelkezéseit nem idézzük.

A 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról a következő rendelkezéseket tartalmazza:

171. § (1) A fegyelmi jogkör gyakorlója az elítélt másik elítélt sérelmére megvalósított fegyelemsértése miatt indult eljárást megszüntetheti, a fenytítés végrehajtását felfüggesztheti, ha az elítélt közvetítói eljárásban vesz részt.

(2) A fegyelmi jogkör gyakorlója által, közvetítói eljárásra utalt ügyben az elítéltek közötti közvetítói eljárást a bv. intézet állományának erre kiképzett tagja folytathatja le.

(3) A közvetítói eljárásban arra kell törekedni, hogy a sértett és az elkövető között – az elkövető tevékeny megbánását megalapozó – írásbeli megállapodás jöjjön létre.

(4) A közvetítói eljárás csak a sértett és az elkövető önkéntes hozzájárulásával folytatható le.

(5) Az eljárásban a sértett és az elkövető egyenrangú felek, az eljárás során bármikor visszavonhatják a részvételre vonatkozó hozzájárulásukat, és a megállapodásra önként kell jutniuk.

(6) Hozzájárulás visszavonása, illetve megállapodás hiányában a fegyelmi eljárást, a fenytítés végrehajtását folytatni kell.

Esettanulmány a Balassagyarmati Fegyház és Börtönből

Az M. L. és N. G. között megvalósult közvetítói eljárás az első mediációk egyike volt az intézet falai között.

M. L. vékony testalkatú, világos bőrű, vörös hajú, fiatal férfi fogvatartott, első büntényes, akit a szerencsejáték-függősége vitt rá egy nagyobb, vagyon elleni bűncselekmény elkövetésére. Átlagos, tisztességes családból származik, akiknek tagjait lelkileg és anyagilag is megrendített L. cselekménye, de a büntetés töltése alatt is kitartottak mellette.

N. G. szintén vékony testalkatú, enyhe beszédzavarral küzdő, harmincas éveinek elején járó férfi fogvatartott, aki bűncselekményénél fogva a hierarchia leg-alján helyezkedik el. Az évek alatt viszont nagyon jó alkalmazkodási és túlélési képességekről tett tanúbizonyságot, büntetésének töltése jellemzően eseménytelenül zajlott. Egyedüli kapcsolattartója a külvilággal idős, beteg édesanyja.

A zárkán belüli konfliktus oka az volt, hogy M. L. úgy érezte, N. G. figyelme közeledni próbál felé olyan módon, amit ő nem szeretne. Bár nyílt agressziótól

esetükben nem kellett tartani, mindkét fél motivált volt a probléma békés megoldására, hiszen ellenkező esetben mindketten kikerülhettek volna a börtönviszonyok között is jónak, nyugodtnak mondható körletrészezől.

M. L. szerint korábban nem voltak problémáik, még haverkodtak, segítették is egymást. Viszont az utóbbi hetekben azt vette észre, hogy N. G. követi őt, figyel, bemegy a zuhanyzóba utána, és „úgy” bámulja, „olyan” jelzéseket küld felé. Számára ez zavaró, idegesítő, és nemkívánatos, hogy N. G.-vel „hírbe hozzák”.

N. G. az egyéni foglalkozás alatt elmondta, hogy zárkatársa emlékezteti őt egy korábbi barátjára, ezért vonzódik hozzá. Neki rosszul esik M. L. eltávolodása, hogy veszekednek, hiszen korábban jól megértették egymást, nem érti, most mi a baj.

A mediáción a két fogvatartott, a zárka képviselőjében a zárkafelelős és a személyi állomány két tagja vett részt: egyikük nevezettek nevelője, a másik nevelő pedig mediátori szerepben.

Az ülés alatt a két elítéltnak lehetősége volt elmondani egymásnak azokat a dolgokat, amiket már egyénileg is jeleztek. Mivel mindketten a normakövetőbb, kevésbé problémás elítéltek közé tartoztak, elhelyezésük ennek megfelelően számukra optimális volt. Tudták, amennyiben nem sikerül megnyugtatóan rendezni kapcsolatukat, nevelőjük a zárka rendje és nyugalma érdekében egyiküket vagy mindkettejüket elhelyezi onnan. A téma jellegénél fogva kezdetben mindkét fél zavarban volt, a helyzetet még kínosabbá tette nevelőjük jelenléte. Viszont a segítő mediátori visszajelzéseknek, támogatásoknak és nevelőjük nyitottságának köszönhetően sikerült egyezsége jutniuk, melyet írásba is foglaltak.

A megállapodás szigorúan szabályozta a köztük lévő kommunikációt, pl. a korábban közösen végzett, díjazás nélküli munkával járó teendőket megosztották, így zárkán kívül közös tevékenységük nem volt. N. G. vállalta, hogy nem követi M. L.-t a folyosóra vagy a zuhanyzóba, hanem megvárja, amíg az visszatér, továbbá lehetősége szerint nem tartózkodik egy légtérben sem vele. A zárkán belül pedig zárkatársaik fogják ellenőrizni, hogy a szigorúan formális kommunikáción túl N. G. ne „telepedjen rá” M. L.-re, aki cserében vállalta, hogy barátságosabb lesz, kevésbé indulatos, és nem veszekszik vagy szidalmazza N. G.-t mások előtt. Amennyiben bárki a zárkában úgy érzi, hogy a megbeszélteket nem tartják be, N. G. önként vállalta, hogy nevelőjüknek ezt jelzi és átköltözik egy másik zárkába.

Mindenki kapott egy példányt a megállapodásról, és a zárkába visszatérve egyet ki is ragasztottak a szekrényre. A helyzet átmenetileg rendeződött, minden érintett komolyan vette vállalásait, de néhány hét múlva egyéb okok miatt a két érintett közös elhelyezése megszűnt. M. L. számára ez volt az igazán üdvös megoldás, és képessé vált ismét többet és harag nélkül beszélgetni N. G.-vel, újból közös feladatokat vállalni anélkül, hogy saját – egyébként nem túl magas – presztízse sérült volna.

Az esettanulmányból is megállapítható, hogy a resztoratív technikák közül a mediáció alkalmazása az, ami – a büntetés-végrehajtás lehetőségeit ismerve – a legnagyobb létjogosultsággal rendelkezik a börtönben. Az előzetes információk beszerzése rendszerint nem igényel hatalmas időráfordítást, tekintve, hogy sok

minden a személyi állomány „orra előtt történik”, a részletekre pedig fény derülhet egy személyes meghallgatáson. A levezetéshez elengedhetetlen a képzett személy, és bár egyedül is levezethető a foglalkozás, azonban a személyi állomány és a fogvatartottak közötti viszonyt is figyelembe véve célszerű egy másik személyi állományi tag részvétele az esetleges holtponthokból való kikökkentéshez.

Jövőbeni feladat, hogy a fogvatartottak ismereteit bővítsük az eljárásról, mivel többnyire első hallásra idegenkednek a probléma nyílt megbeszélésétől, különösen azok a fogvatartottak, akik civil életükben is ahhoz voltak hozzászokva, hogy rövid úton, erőszakkal rendezzék konfliktusaikat.

Az utánkövetés mindenképpen ajánlott, mert így fény derülhet az egyes esetekben nem tisztázott, azonban azóta felmerült kérdésekre, problémákra, illetve a jövőbeni esetek során való feldolgozásukra, hasznosításukra.

Az esettanulmányban szereplő fogvatartottak személyisége nem mutatott hatalmas eltéréseket, mindketten képesek voltak belátni, hogy a probléma megoldása közös érdekük. A jogszabályi lehetőségek alkalmazásával – a fegyelmi fenyítés mellőzésének lehetőségével – felmerül a kérdés, hogy a fogvatartotti hierarchia két végpontján elhelyezkedő fogvatartott mediálása célszerű-e annak elkerülése érdekében, hogy fogvatartotti körökben a módszer vállalása mindössze a fegyelmi fenyítés elkerülését célozza. Ennek megítélése elsősorban a reintegrációs tisztek feladata, akik rendszerint számos információval rendelkeznek a fogvatartottak kapcsolati hálózatáról, így jó eséllyel ki tudják szűrni azokat az eseteket, amelyek valós eredménnyel nem kecsegtetnek.

Záró gondolatok

Összegzésként dr. Szűcs András legfőbb ügyészségi ügyész szavait idéznénk, mely gondolatok 2011-ben születtek és a mai napig helytállóak. *„A büntetés-végrehajtási mediáció intézménye még nem terjedt el széles körben a világon, és az is vitathatatlan, hogy kisebb eredményekkel kecsegtet, mint a büntetőeljárársban alkalmazott változata. Kevés példa áll előttünk, de a nyugat-európai megoldások tanulmányozása mellett a hazai kísérleti tapasztalatokra is érdemes odafigyelni. Kontinentális jogrendszerünk jellegzetességeire tekintettel Magyarországon alapvetően a »belga út« járható, tehát a büntetés-végrehajtási mediáció csak megfelelő jogszabályi háttér megteremtése esetén képzelhető el úgy, hogy ennek során figyelemmel vagyunk a hazai sajátosságokra is. A büntetés-végrehajtási mediáció nem kizárólagos üdvöztető módszer (mint ahogy a mediáció általában vagy a resztoratív igazságszolgáltatás sem az), alkalmazása önmagában nyilvánvalóan nem oldja meg végérvényesen a tradicionális büntetés-végrehajtással kapcsolatban felmerülő problémákat. Nem szabad azonban lemondanunk egy olyan eszköztől, amely haszonnal szolgálhat az elkövetőknek, a sértettnek, az államnak és a társadalomnak egyaránt.”*

A resztoratív szemlélet a szabályszegést elsődlegesen az érintett személy és a közösség közötti konfliktusnak értelmezi. Az eljárás során az egyén motiválását és felelősségvállalását hangsúlyozza annak érdekében, hogy a károk feltérképezése és helyreállítása maradéktalanul és a legrövidebb időn belül megvalósulhasson. Ezek a technikák alapvetően heves érzelmeket eredményezhetnek, melyek

kezelése az hagyományostól eltérő, újszerű szakértelmet kíván. A büntetés-végrehajtás klasszikus működésébe történő bevonás más szemléletet és szabályozást igényel. A jogszabályi keret már rendelkezésre áll. Ezen túlmenően mindenképpen szükséges a módszereket alkalmazók felkészítése és ismereteik folyamatos bővítése, a tapasztalatok rendszeres megosztása annak érdekében, hogy az alkalmazott módszerek eredményességi mutatói folyamatosan javuljanak.

Irodalomjegyzék

- Budai István: Resztoratív technikák alkalmazása a büntetés-végrehajtásban. *Börtönügyi Szemle*, 2014. 1. 38-43. o.
- Edgar, Kimmett – Tim Newell: *Restorative Justice in Prisons. A Guide to Making it Happen*. Winchester, 2006, Waterside Press.
- Fegyelmi eljárás a büntetés-végrehajtásban. A tisztességes eljáráshoz való jog a fogvatartottak elleni fegyelmi eljárásokban. Budapest, 2014, Magyar Helsinki Bizottság.
- Felelősségvállalás, kapcsolat és helyreállítás. Mediáció és reztoratív igazságszolgáltatás a büntetés-végrehajtásban. (Szerk. Barabás Tünde, Fellegi Borbála, Windt Szandra). Budapest, 2011, P-T Kiadó.
- Fellegi Borbála: *Út a megbékéléshez. A helyreállító igazságszolgáltatás intézményesülése Magyarországon*. Budapest, 2009, Napvilág Kiadó.
- A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban. Konferenciakötet, 2010. Budapest, 2010, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium.
- Konfliktuskezelés elítéltekkel. Kézikönyv a mediáció és helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazhatóságáról a büntetés-végrehajtásban. (Szerk. Barabás Tünde, Fellegi Borbála, Windt Szandra). Budapest, 2010, Foresee Kutatócsoport – Országos Kriminológiai Intézet.
- McCold, Paul: A helyreállító igazságszolgáltatás elmélete és gyakorlata. In: *Megebékélés és jóvátétel. Kézikönyv a helyreállító igazságszolgáltatásról*. (Szerk. Herczog Mária). Budapest, 2003, Család, Gyermekek, Ifjúság Kiemelten Közhasznú Egyesület. 55-133. o.
2013. évi CCXI. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról
- 14/2014. IM rendelet (a büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartott elítéltek és egyéb jogcímen fogvatartottak fegyelmi felelőségéről)
- 11/1996. (X. 15.) IM rendelet (a büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartottak fegyelmi felelőségéről)

Online források

<http://mereps.foresee.hu/about-mereps/?L=2\%27>

<http://mereps.foresee.hu/segedoldalak/news/467/2fcce1b597/213/?L=2\\\%27>

Iskolaelhagyás és újraskolázás bünelkövetőknél – fejlesztési lehetőségek¹

Bevezetés

A börtönök lakóiról a társadalom jellemzően lemond, így közülük csak keveseknek sikerül a visszailleszkedés. Korunkban már rengeteg erőfeszítés tapasztalható mind reintegrációs tisztek, mind oktatók, mind pedig civil szervezetek részéről, hogy ezen a sztereotípián változtassanak. Kutatásom során a fogvatartottak megkérdezésével olyan adatokat igyekeztem kinyerni, melyek segítségével feltárhatóvá válnak a jelenleg szabadságvesztés-büntetésüket töltők végzettség nélküli iskolaelhagyásának okai, a hiányos végzettségük pótlásának esélyei és ennek későbbi hatása, hasznossága a civil életükre. Ezek alapján pedig fejlesztési lehetőségeket próbálok meghatározni, melyekkel a büntetés-végrehajtásban folyó oktatás hatékonyabbá válhat.

Végzettség nélküli iskolaelhagyás

Kiváltó okok

A korai iskolaelhagyást előidéző okok között egyéni – nem készíti el a házi feladatot, negatívan áll az iskolához, gyakran lóg –, társadalmi – hátrányos helyzetű, veszélyeztetett csoport tagja, iskolaváltás – és iskolai – iskola nagysága, rossz tanár-diák kapcsolat – tényezők is szerepelnek. (QUALL Helyzetelemzés 2013, 21–24). A PISA 2012 mérés adatai rámutattak arra a jelenségre, hogy a magyar iskolarendszer nem kezeli megfelelően a tanulók szociokulturális háttéréből eredő különbségeket, melyre abból következtettek, hogy milyen erős összefüggés mutatkozik a tanulók családi-otthoni körülményei és iskolai teljesítménye között. Ez alapján megállapítható, hogy hazánkban a tanulók eredményét szociális, kulturális és gazdasági háttérük erősebben befolyásolja, mint a legtöbb országban (PISA 2012 Összefoglaló jelentés, 64).

Kapcsolat a munkavállalással

Sajnos jelenleg a fiatalok körében 10% körüli azok aránya, akik az általános iskolát sem fejezik be sikeresen, ami komoly társadalmi és gazdasági követke-

¹ A Büntetés-végrehajtási Szervezet Tudományos Tanácsa 2015. évi, „Innovációs lehetőségek a büntetés-végrehajtásban” című pályázatának nyertes munkája.

ményeket von maga után. Elsősorban az ilyen egyének nehezen vagy egyáltalán nem tudnak belépni a munkaerőpiacra, esetükben a munkanélküliség kockázata sokkal nagyobb, mint a közép- és felsőfokú végzettséggel rendelkezőknél (Kádárné 2013, 3). Amennyiben sikerül bekapcsolódniuk a munkaerőpiacra – általában betanított vagy segédmunkásként –, az átlagnál alacsonyabb jövedelemre számíthatnak, ami a teljes életkeresetükre érvényes marad. Ennek következtében pedig jövedelmi viszonyuk és bizonytalan munkavállalói státuszuk miatt alacsonyabb életszínvonal, rosszabb megélhetés jellemző az ilyen családokra: lakhatási nehézségeik lesznek, segélyre szorúlnak. Nehezebben elérhetőek számukra az egészségügyi, kulturális és sportolási szolgáltatások; így a gyermekeik számára átörökített kulturális javak köre mérsékeltebb, ami a következő generáció számára is hátrányt jelent társaikkal szemben (Bognár 2011, 78–79). Ennek az ördögi körnek köszönhetően lesz egy folyamatosan újratermelő réteg, amelynek tagjain csak a korai preventív beavatkozás segíthet hosszú távon.

Kapcsolat a kriminalitással

A kriminalitás okait vizsgálva az iskoláról mint másodlagos szocializációs közegről sem szabad megfeledkezni, hiszen közismert, hogy a bűnözés gyakoriságára az iskolai végzettség is hatással van, közöttük szoros összefüggés mutatható ki. A kapcsolat leginkább az aluliskolázottság tekintetében ismert, melyet a statisztikai adatok ugyancsak alátámasztanak (1. táblázat).

	<i>Elítélt (fő)</i>	<i>Elítélt (%)</i>	<i>Lakosság (%)</i>
Analfabéta	153	0,8	nincs adat
Megkezdett ált. isk.	5 103	29,0	12,2
Ált. isk. 8 osztály	8 066	45,8	26,5
Szakmunkásképző isk.	2 512	14,2	18,0
Szakközépiskola	753	4,3	
Gimnázium	576	3,3	28,0
Főiskola	288	1,6	15,3
Egyetem	188	1,0	
<i>Összesen</i>	<i>17 639</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

1. táblázat: A fogvatartottak végzettség szerinti létszáma és százalékos megoszlása 2012. októberi adatok alapján (Kószegi és Varga 2013, 270), illetve a KSH 2011-es népszámlálási adatai alapján a magyar, 7 évnél idősebb lakosság végzettség szerinti megoszlásának százalékos aránya

Az adatokból leolvasható, hogy a fogvatartottak iskolai végzettsége jóval a lakossági átlag alatt van. A legfeljebb csak az általános iskolát elvégzők aránya az elítéltek körében 75,6%, szemben a lakosságra általában jellemző 38,7%-kal; míg a felsőfokú végzettséggel rendelkezők mindössze 2,6%-kal képviselik magukat

az elítéltek körében, a lakosságban pedig 15,3%-kal. A szakmunkásképző iskola és a szakközépiskolai végzettség közel azonos arányt mutat 18%-os, illetve 18,5%-os értékeivel.

Érdekes kérdés, hogy milyen irányú az ok-okozat a bűnelkövetés és az iskolából való kimaradás között. A fiatalok bűnelkövetőknél az figyelhető meg inkább, hogy a kriminalizálódott csoportokba történő bekerülésük okozta az iskolai lemorzsolódásukat; míg a felnőtt korúaknál az alacsony iskolázottságból adódó munkanélküliség hozzájárult a bűncselekményük elkövetéséhez (Hegedűs és Fekete 2014, 3–4).

Börtönoktatás

Az iskolából lemorzsolódott és kriminalitásba sodródók számára a büntetés-végrehajtási intézetben lehetőség nyílik a hiányzó ismereteik pótlására. A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény – Bv. kódex – alapján törekedni kell arra, hogy *„a büntetésben és az intézkedésben megnyilvánuló joghátrányon, illetve a megelőzést szolgáló rendelkezések érvényesítésén túl elősegítse az elítélt társadalmi beilleszkedését és a jogkövető magatartás kialakulását”*. Tehát a társadalomból való kizárás és a biztonságos fogvatartás mellett számos reszocializációt, reintegrációt és rehabilitációt elősegítő feladata is van a büntetés-végrehajtási intézeteknek.

Vannak olyan elítéltek, akik évtizedeket töltenek a külvilágtól elzárva, így korábbi ismereteik elhalványulnak, korszerűségüket veszítik; esetenként elhalt szakmával rendelkeznek, melyek jelenleg már kevésbé vagy egyáltalán nem keresettek a munkaerőpiacon (Kassai 2008, 26). Főként számukra a társadalomba való visszailleszkedés elengedhetetlen feltétele az olyan tudás és szakmai ismeretek elsajátítása, melyek kapcsolódnak a mai modern gazdasági struktúrához; ezzel megkönnyítve szabadulás után a munkaerőpiacra történő belépést. Azonban a frissen szabadultaknak még egy-egy végzettség megszerzése után is szembe kell nézniük a börtön okozta stigmatizációval, mely nagyban megnehezíti elhelyezkedésüket.

A börtönökben folyó oktatómunka a szabad életben folyó oktatáshoz illeszkedik, hogy a tanulók az esetleg időközbeni szabadulás esetén is folytatni tudják megkezdett tanulmányaikat. Ennek érdekében a kézhez kapott bizonyítványuk nem tartalmaz semmi utalást arra vonatkozóan, hogy az adott képzés büntetés-végrehajtási intézetben zajlott le. Természetesen elsődleges cél, hogy olyan oktatásban részesüljenek a fogvatartottak, amelynek később hasznát veszik, például a munkavállalás terén. Mindennek az általános iskolai végzettség az előfeltétele, így az alapfokú hiányosságok pótlása nagyobb hangsúlyt kap a börtönökben. A következő lépcsőfok a gimnázium elvégzése, az érettségi megszerzése; továbbá lehetőség van szakképzéseken – szakács, burkoló, szobafestő stb. – részt venni, melyek nagyon népszerűek a fogvatartottak körében.

Az oktatás menete a képzésre való jelentkezéstől a bizonyítvány kézhezvételéig részletes jogszabályi kerettel rendelkezik, melynek legfontosabb pontjai a következők:

- Magyarország Alaptörvénye – művelődéshez való jog
- 1-1/32/2013. (VII. 19.) OP intézkedés 5. pont – oktatás helyének kijelölése, oktatás megfelelő környezetének kialakítása, szervező-koordináló személy kijelölése, beiskolázás menete
- 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 117. § – bizonyítvány kiállításának módja, biztosítandó eszközök
- 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 118. § – ösztöndíjjuttatás
- 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 119. § – dolgozóknak járó kedvezmények
- 1-1/83/2012. (XII. 19.) OP intézkedés – ösztöndíj összege

Vizsgálat

A megfelelő engedélyek beszerzése után, a kutatásom során a Budapesti Fegyház és Börtön iskolarendszerű – általános iskolai és gimnáziumi – oktatásban részesülő fogvatartotti körében, 40 férfival vettem fel kérdőívet. Ebből az általános iskolát végzők száma 24 fő, a gimnáziumi tanulmányokat folytatóké 16 fő volt. A megkérdezett személyek rövid szóbeli tájékoztatás után személyes felkérés alapján vettek részt a vizsgálatban. Az önkéntesség és az anonimitás feltételei biztosítva voltak; a beleegyező nyilatkozatot a kérdőív tartalmazta. A vizsgálatban résztvevők nem kaptak semmilyen formában jutalmat vagy anyagi díjazást a részvételért cserébe.

Etnikai hovatartozás

Kezdeként az etnikai hovatartozást mértem fel, mely alapján 27 fő romának, 13 pedig nem romának vallotta magát. Érdekesebb képet fest a mutató, ha képzési fokozatokra bontva vizsgáljuk. Az általános iskolások körében 21 fővel a roma etnikum képviseltette magát magasabb létszámban, míg a gimnáziumi tanulók között 10:6 arányban a nem romák voltak némi többségben. Mivel a vizsgálatban résztvevők létszáma nem volt egyforma a képzési csoportokban, érdemes megnézni a százalékos arányokat is: általános iskola esetén a tanulók 87,5%-a vallotta magát romának, a gimnáziumi tanulóknak pedig 37,5%-a.

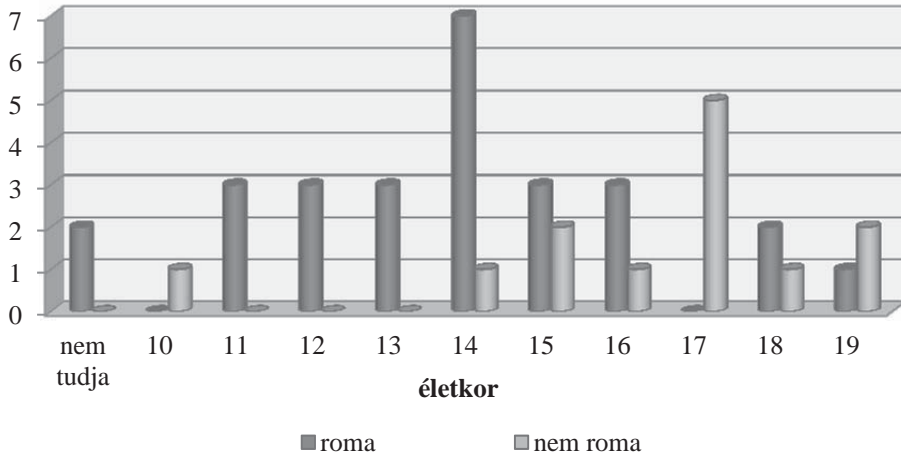
Az iskolaelhagyás ideje

Következő lépésben kíváncsi voltam rá, hogy a fogvatartottak hány évesen maradtak ki az iskolából, többnyire még tankötelezett korukban. Ezt az életkort több szempontból is vizsgáltam; megnéztem az etnikummal és a szülők iskolai végzettségével való összefüggéseit.

Elsőként az etnikum kapcsolatát elemeztem az iskolából való kimaradás életkorával (1. ábra). A felvett adatok szerint a romák körében 14 éves korban a legmagasabb a lemorzsolódás. Ez életkor tekintetében azt jelentené, hogy a gimnáziumba lépés előtt, az alapfokú végzettség megszerzésével történik az iskola elhagyása. Azonban szeretném megjegyezni, hogy a büntetés-végrehajtásban

történő beiskolázáshoz használt bizonyítványaik alapján a 14 éves életkor esetükben a gyakori évismétlés miatt van, illetve hogy csak az 5–6. osztály elvégzését jelenti. A nem romák az iskola elhagyásakor némileg idősebbek voltak, általában 14 éves kor feletti; a legjellemzőbb a 17 éves életkor.

AZ ISKOLA ELHAGYÁSI ÉLETKOR ÉS ETNIKUM

1. ábra: Az egyes iskolaelhagyási életkorokhoz tartozó létszámok etnikumonként

A roma tanulók korai kihullása az oktatási rendszerből önmagában is jelentős probléma hazánkban, és – ahogy a bevezetőben esett már róla szó – erőteljes rizikófaktort jelent a kriminalizálódás felé. Ezért ezen a területen elsődleges a prevenció szerepe: feltérképezni a roma gyermekek sikertelenségének okait és ezek csökkentésével, illetve megszüntetésével a roma gyermekeket minél tovább az oktatási rendszerben tartani. A téma széles körű irodalommal rendelkezik hazánkban (lásd: Réger 1995; Kemény 1996; Fiáth 2000).

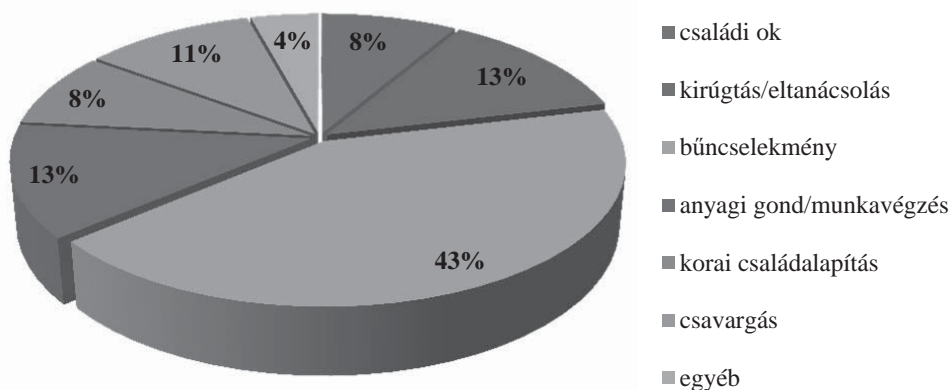
Második körben a szülők legmagasabb iskolai végzettségét vetettem össze gyermekük kimaradási életkorával. Ezt kifejezetten lényeges szempontnak tartottam, hiszem az iskolai pályafutás alakulásában a családi szocializáció – mint elsődleges szocializációs közeg – szerepe kiemelkedő. A családi nevelés alakítja ki az iskolai tanulással szembeni elvárásokat, a gyermek a szülő visszajelzései alapján fogja értékesnek – a jövőjét megalapozó tevékenységnek – vagy pedig felesleges időtöltésnek tartani a tanulást. Ehhez természetesen hozzá tartozik, hogy a szülők anno hogyan viszonyultak saját tanulmányaikhoz, mely példaként és ellenpéldaként is szolgálhat. Sajnos kutatásom adatai az előbbit támasztották alá: minél alacsonyabb a szülők iskolai végzettsége, gyermekük annál korábbi életkorban morzsolódik le az oktatásból (Pearson korrelációs érték = 0,449; $p = 0,009 < 0,05$). Mivel az édesapa tekintetében gyakori volt a kérdésre a „nem tudom, nem válaszolok” lehetőség megjelölése, így külön-külön és együtt is vizs-

gáltam a szülők hatását. Az elemzés szignifikáns eredményt hozott mind az édesanya (Spearman korrelációs hányados = 0,567; $p = 0,001 < 0,05$), mind az édesapa (Spearman korrelációs hányados = 0,532; $p = 0,004 < 0,05$) tekintetében.

Az iskolaelhagyás indokai

A korai iskolaelhagyásuk indoklását nyitott kérdésre tehették meg a fogvatartottak. Így a válaszaikat tartalmuk szerint csoportosítottam, és csak ezután végeztem rajtuk további elemzést. 6 fő kiváltó tényezőt és egy „egyéb” kategóriát tudtam elkülöníteni. A szöveges válaszok összetettsége miatt előfordult, hogy egy választ két kategóriába is besoroltam.

ISKOLAEHLAGYÁS OKAI

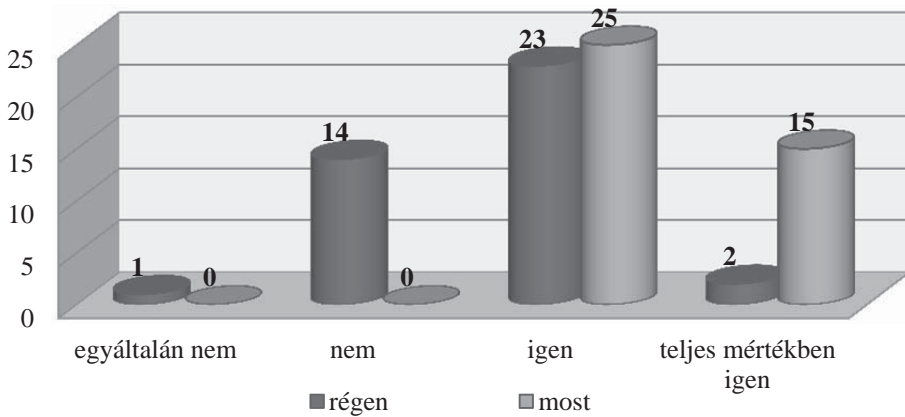
2. ábra: Az iskolaelhagyást kiváltó okok és százalékos arányaik

A kördiagram (2. ábra) jól mutatja, hogy a bűncselekmény elkövetése 43%-kal magasan a leggyakoribb indoka az iskola elhagyásának. Ez alátámasztja a korábban felvetett ok-okozati kapcsolat irányát a fiataloknál, mely esetükben generálja a későbbi felnőttkori munkanélküliséget is az iskolázatlanság miatt. A további indokok közül az iskolából történő kirúgtás vagy eltanácsolás, illetve az anyagi gondok és az e miatt történő munkavállalás következik 13–13%-kal. Kevésbé hangsúlyos tényezők a csavargás, a családi okok és a saját családalapítás.

Az iskolához való hozzáállás

A kérdőív tartalmazott arra vonatkozó kérdést, hogy a megkérdezettek régen szívesen jártak-e iskolába, mely kérdést a jelenlegi oktatásban való részvételükre is feltettem. A választ 4 fokú skálán jelölhették. Az így kapott eredményeket (3. ábra) és indoklásukat vettem össze.

SZÍVESEN JÁRT/JÁR-E ISKOLÁBA?

3. ábra: A korábbi és a jelenlegi iskolába járásra vonatkozó válaszok

Az adatokról leolvasható, hogy a fogvatartottak körében a fiatalkorihoz képest javult az iskolába járási kedv. Korábbi iskolai tapasztalatuk alapján 2,5% egyáltalán nem, 35% nem, 57,5% igen és 5% teljes mértékben szeretett iskolába járni. Ezzel szemben a felmérés időpontjában nem volt olyan, aki nem szívesen vett részt a börtönoktatásban, melyben véleményem szerint nagy szerepet játszik, hogy az oktatáson való részvétel önkéntes – csak az kerül beiskolázásra, aki kérvényezi. Ennek megfelelően 62,5% igennel és 37,5% teljes mértékben igennel válaszolt a kérdésre. Azonban a pontosabb ismeretek érdekében az indoklásokat is figyelembe kell venni. Akik fiatal korukban szerettek iskolába járni, ők leginkább a barátokkal, társasággal indokoltak: „Szerettem iskolába járni, gyerekek közé.”; „Szerettem tanulni, társaság, hovatartozás (közösségi emberként) szerettem a középpontban lenni.”; „Szerettem a közösséget. Gyermek lehettem.”. A fiatalkori nemleges válaszok indoklása között a szegénység, az érdektelenség és a haszontalanság szerepelt túlnyomórészt: „Nehezek voltak az otthoni körülményeim, ezért nehezen tudtam odafigyelni.”; „Az órákon tanultakat nem tudtam az életben a megélhetésre fordítani, hasznosítani.”; „Mivel mélyszegénységben éltünk.”; „Nem, mert akkor még nem láttam értelmét.”; „Többre tartottam a csavargást a haverokkal.”. Ezek a válaszok mind párhuzamba állíthatók az iskolából való kimaradás okaival.

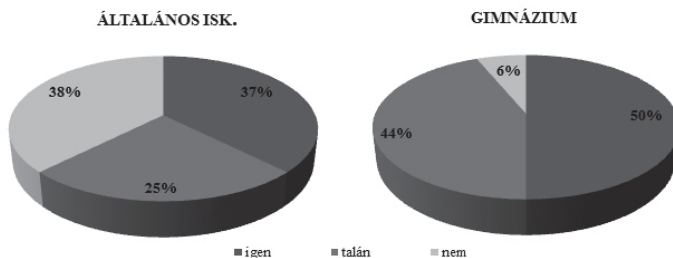
A jelenlegi iskolába járással kapcsolatban csupa pozitív válasz született, melynek indoklásai között már bőségesen szerepel a múltbéli „hiba” felismerése és a jövőbe tekintés: „Mert amit eddig nem tanultam meg, majd, bízom benne, megtanulom.”; „Komolyabban veszem, mint tizenévesen, mert szeretnék ebből létesülni és vinni valamire az életben kint.”; „Szeretek tanulni és új dolgokat megismerni, mert az a javamra válik, ami jó.”; „Igen, mert szerintem elcseszttem az egész életemet, és így tudok tanulni.”.

Elérendő célok

A kérdéskörhöz kapcsolódóan igyekeztem felmérni a fogvatartottak tanulással elérendő céljait, mely nyitott kérdésre szöveges választ kellett adniuk. Általánosságban főként a későbbi munkalehetőség dominált célként: „Kiszakadni a múltbéli életvitelemből, szeretnék munkába állni odakint.”; „Elsődleges célom, hogy találjak egy jól fizető állást.”; „Hogy a szabad életben könnyebben kapjak munkát.”. Nagy számban jelent meg – elsősorban az általános iskolát végzők között – a jogosítvány megszerzésére való törekvés: „Az, hogy jogosítványt szeretnék.”; „A 8 általános befejezése után jogosítványt tudok szerezni.”; „A jogosítványt is meg tudom szerezni és több lehetőségem lesz az életben.”; „Akkor lesz jogosítványom és mehetek kocsival dolgozni és embereket tudok vállalni, hogy fuvarozom őket.”. A társadalomba való sikeres visszailleszkedés igénye szintén megfogalmazódott a kérdés kapcsán, melyhez megfelelő eszközzel ítélik a tanulást: „A kinti életben (civil) szeretném megtalálni elveszett régi életem.”; „Hogy könnyebben vissza tudjak illeszkedni a társadalomba.”; „Hogy okosabb legyek, meg megtanuljam, amit a civil életben használni kell.”. Három esetben a célokhoz kapcsolódóan a családi szálak is előkerültek: „Magamnak bizonyítok és a családomnak.”; „Önfejlesztés, és ha gyerekeim születnek, jó példát mutassak.”; „A gyermekeimnek szeretnék példát mutatni.”. Ez utóbbi két válasz kifejezetten fontos a korábban említett újratermelődési folyamat miatt.

További tanulmányok

Végezetül rákérdeztem, hogy hajlandóak lennének-e szabadulásuk után kint folytatni tanulmányikat (4. ábra). Bár összességében szignifikáns különbség nem mutatkozott a három válaszlehetőség között, a helyzet inkább mondható pozitívnak: 17 fő igen, 13 fő talán és 10 fő nem választ adott. Fontosnak tartottam megnézni külön az általános iskola és külön a gimnázium tanulóinak adatait, mivel eltérő képet sugalltak.

4. ábra: Szabadulás utáni továbbtanulási szándék százalékos arányai képzési szintenként

A kördiagramon látható, hogy az általános iskolások esetében lényegesen gyakoribb volt a nemleges válasz, mint a gimnáziumi tanulóknál. Ez utóbbiaknál a szabadulás utáni tanulási hajlandóság elérte az 50%-ot, és a bizonytalanok

aránya is magas, 44%-ot mutat. Náluk az elérendő céloknál is megjelent a tanulás folytatása: „Érettségi után még kell egy szakma.”; „Szeretnék tovább tanulni és szakmát, illetve érettségit szerezni.”. Az általános iskolásoknál a további tanulmányok lehetősége kizárólag a jogosítvány megszerzésére korlátozódott.

A tanulmányok hasznossága

Utolsó kérdésként azt szerettem volna kideríteni, hogy a fogvatartottak a későbbi életükre nézve hasznosnak ítélik-e a megkezdett tanulmányaik befejezését. A válaszok alapján az elítéltek túlnyomó része bízik abban, hogy az iskola befejezésével a szabad életben jobb esélyekkel indul és hasznosítani tudja majd megszerzett ismereteit: „Bízom abban, hogy az idebent megszerzett tudás, tapasztalat segít helyrehoznom az életem, valamint segít egy jobb jövő elérésében.”; „Igen, minden eszközzel a kinti életben, a munkavállalásban való segítség az oktatás.”; „Azért, mert idebent tanulok és odakint már jobb lesz, mert előrébb leszek valamivel.”. Egy esetben a hasznosság szempontjánál is megjelent a család: „Tudom, de csak annyiban, hogy a gyerekeimnek tudok segíteni, ha kell.”. Akik bizonytalanok vagy elutasítóak voltak a tanulmányaik későbbi hasznosságát illetően, ők elsődlegesen a „bűnözői stigma” ellehetetlenítő hatását emelték ki: „Talán igen – de ehhez adott körülményeknek is adottnak kell lennie, mert az előítélet túlzottan nagy a magyar társadalomban.”; „Hát szerintem nem, mert ilyen erkölcsivel, ami nekünk van, azzal nem igazán adnak munkát.”. Nagy pozitívum, hogy csak egy válaszadó volt, aki teljesen elutasítóan nyilatkozott: „Nem, mert nem akarom. Bűnöző vagyok 34 éve.”.

Fejlesztési lehetőségek

Jelen kutatásom alapján a büntetés-végrehajtásban folyó oktatás két fejlesztendő területét emelném ki. Elsősorban is a szülő-gyermek viszony hatását, másodsorban a börtönökben oktató tananyag specializálását.

Az elsődleges problémának az iskolázatlanság családon belüli újratermelését látom, és ebből fakadóan a bűnözői életvitelre való ráállást. Az adatokból láthatóvá vált, hogy a szülők iskolai végzettsége nagyban befolyásolja gyermekük iskolába járását – minél alacsonyabb a szülők iskolai végzettsége, gyermekük annál korábban marad ki az oktatásból. Azonban az eredmények azt is egyértelművé tették, hogy a fiatal korban iskolaelhagyóvá és bűnelkövetővé váló fogvatartottak felnőtt fejjel már úgymond beismerik hibájukat, ráébrednek az iskola jelentőségére. Épp ezért fontosnak érzem, hogy a már életük megváltoztatásáért, későbbi esélyeik javításáért tanuló fogvatartottak, akiknek édesapaként is helyt kell állniuk, esélyt kapjanak, hogy példaként álljanak gyermekeik előtt. Ehhez elengedhetetlen lenne az iskolához fűződő új attitűdjeik átadása, a közös tanulás lehetőségének kialakítása. Ezért szerintem a börtönoktatásban részesülő és ott jól teljesítő, gyermekkel rendelkező fogvatartottak számára, akár jutalomként – tanári és büntetés-végrehajtási felügyelettel – biztosítani kellene a gyermekükkel

való közös tanulás lehetőségét. Ez mind a fogvatartott, mind a gyermek számára rengeteg pozitív hozadékkal járna. A szabadságvesztés-büntetését töltő szülő így is számos nehézséget okoz a gyermek életében (lásd: Christian 2009), a hasznosan és közösen eltöltött idő némiképp javíthatna ezeken a negatívumokon.

A másik problémakört a börtönoktatás tanterveinek, tanmeneteinek összeállítására jelenti. Nyilván segítő szándéktól vezérelve – hogy a fogvatartott szabadulása után a kinti életben is tudja folytatni tanulmányait – a benti és a kinti oktatás illeszkedik egymáshoz. Így már az általános iskolában oktatásra kerül például a kémia, fizika és idegen nyelv tantárgy. S bár a statisztikai adatok azt mutatják, hogy a fogvatartottak 29,8%-a általános iskolai tanulmányait megszakítva és 45,8% az alapfokú végzettség megszerzése után került börtönbe, ennek ellenére nagy részük funkcionális analfabétának minősül: egy-egy hivatalos kérvény, levél és olykor még saját nevük leírása is gondot okoz számukra. Ez a probléma az oktatók tapasztalatai szerint nem csak az általános iskola alsó tagozatán – ahol az írás-olvasás oktatása zajlik –, hanem a felső tagozatosok körében is fennáll. Épp ezért úgy gondolom, hogy, ha hatékony oktatást akarunk végezni, elsősorban az alapvető írás-olvasáskészség fejlesztésére kellene helyezni a hangsúlyt – például felzárkózató csoportok létrehozásával –, és csak ezen készségek kifogástalan, de legalábbis biztonságos működése után bevonni további közismereti tantárgyakat. Hiszen az anyanyelv ismerete megkerülhetetlen a többi tantárgy oktatása során. Angolul tanítani lehetetlen olyan embert, aki az anyanyelvén sem tud magabiztosan megnyilvánulni. A matematika, fizika és kémia tantárgyakhoz kapcsolódó szöveges feladatok megoldásához szintén szükséges az alapvető szövegértési képesség, hisz hiába bánná valaki jól a számokkal, ha nem érti meg, hogy mit kell kiszámolnia.

A felvázoltak, illetve az általános iskolások szabadulás utáni továbbtanulási szándékának alacsony értékei alapján szükséges lenne egy kifejezetten fogvatartottak számára kialakított oktatási tervre, melyet a körülményekhez illeszkedően, az ott felmerülő speciális igényeket kielégítve alakítanak ki. A fogvatartotti populáció ugyanis mind pszichológiai, mind szociológiai és mind andragógiai szempontból sajátos jellemzőket hordoz (Kassai 2008, 27), amiket nem lehet figyelmen kívül hagyni – az átlagnál több az adaptációs problémákkal küzdő, antiszociális magatartású, disszociális személyiségzavaros, részképeség-zavaros és koncentrációzavaros tanuló.

Összegzés

Vizsgálatom adatai alapján úgy gondolom, hogy a leghatékonyabb beavatkozási lehetőség az aluliskolázottság újratermelődésének megakadályozása terén lenne. Nagyobb hangsúlyt kéne fektetni arra, hogy az oktatási rendszerben tartsuk a veszélyeztetett gyermekeket, ugyanis a korai bűnözővé válás – az iskolaelhagyás legfőbb oka 43%-al a bűncselekmény elkövetése volt – a későbbi életpályájukat is egyre kilátástalanabbá teszi. Ezt a csorbát pedig sokkal nehezebb és költségesebb is orvosolni mind az egyén, mind a szakemberek részéről.

Felhasznált irodalom

- Bognár M. (2011). *Egy sikeres kezdeményezés a korai iskolaelhagyók integrálására: az FSZK Dobbantó programja*. Elérhető: http://www.esely.org/kiadvanyok/2011_6/04bognar.pdf [Letöltés: 2015.06.13.]
- Christian, S. (2009). *Children of incarcerated parents*. National Conference of State Legislatures. Elérhető: <http://www.ncsl.org/documents/cyf/childrenofincarceratedparents.pdf> [Letöltve: 2015.04.23.]
- Czenczer O. (2008). *Az oktatás mint reszocializációs eszköz a fiatalok büntetés-végrehajtási intézeteiben*. Börtönügyi Szemle, 2008/3. 1-12. o.
- Fiáth T. (2000). *A magyarországi roma népesség általános iskolai oktatása*. Delphoi Consulting, Budapest
- Hegedűs J. – Fekete M. (2014). *Korai iskolaelhagyás és a kriminalitás kapcsolata, kezelésének lehetőségei*. QALL – Végzettséget mindenkinek! című projekt, Budapest
- Kádárné F. J. (2013). *A korai iskolaelhagyás statisztikai követése és a korai jelzőrendszer kialakításának lehetőségei*. QALL – Végzettséget mindenkinek! című projekt, Budapest
- Kassai A. (2008). *A szakképzés speciális pedagógiai kérdései börtönkörülmények között*. Börtönügyi Szemle, 2008/3. 25-33. o.
- Kemény I. (1996). *A romák és az iskola*. Educatio, 1996/2. 73-83. o.
- Köszegi Sz. – Varga Z. (2013). *A fogvatartottak oktatása*. Könyvtári Figyelő, 2013/2. 269-275. o.
- PISA 2012 *Összefoglaló jelentés*. Oktatási Hivatal, Budapest. Elérhető: http://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/nemzetkozi_meresekek/pisa/pisa2012_osszefoglalo_jelentes.pdf [Letöltés: 2015.04.20.]
- QALL – Végzettséget mindenkinek! című projekt (2013). *Helyzetelemzés*. Elérhető: http://oktataskepzes.tka.hu/documents/Projektek/2013/QALL/esl_helyzetelemzes_qall_2013_10_21_javitott.pdf [2015.09.23.]
- Réger Z. (1995). *Cigány gyerekek nyelvi problémái és iskolai esélyei*. Iskolakultúra, 1995/24. 102-105. o.

Börtön-egészségügyi konferencia Kirgizisztánban

Az Egészségügyi Világszervezet (World Health Organization, WHO), az ENSZ egészségügyért felelős irányító és koordináló szervének Európai Regionális Bizottsága 2015. október 27–29. között konferenciát szervezett Kirgizisztán fővárosában, Biskekben. A „Börtön és egészség” címmel megrendezett háromnapos nemzetközi szakmai konferencián Magyarországot a BVOP Egészségügyi főosztályának vezetőjeként jómagam, illetve a főosztály kiemelt főreferense, Igács János bv. főhadnagy, klinikai szakpszichológus képviseltük.

A konferencia összehívásának két fő célkitűzése volt: egyrészt a fogvatartotti droghasználat ártalomcsökkentési stratégiáinak bemutatása, másrészt egy nemzetközi szintű információs hálózat kialakítása a WHO tagországainak börtön-egészségügyi szolgálatai között. A kirgiz fővárosban megtartott tanácskozáson a büntetés-végrehajtás szakemberei mellett a különböző szaktárcák (egészségügy, igazságügy, belügy) küldöttei, a civil szféra meghatározó szereplői, illetve a nemzetközileg is elismert kutatóműhelyek munkatársai is részt vettek. Előadók érkeztek Európából, Ausztráliából és Amerikából is.

A kirgiz büntetés-végrehajtási szervezet a kirgiz Igazságügyi Minisztérium felügyelete alá tartozik, az országos parancsokság vezetője Zarylbek Rysaliev. A fogvatartottak száma a 2013. év végének adatai szerint 10 060 fő, a 100 ezer lakosra jutó fogvatartottak száma (bebörtönzési ráta) 182. Az előzetesen letartóztatottak aránya 20,9%, a női fogvatartottaké 5,4%. A fiatalok fogvatartottak a börtönnépesség 0,9%-át teszik ki, a külföldiek aránya 4,8%. Jelenleg 17 büntetés-végrehajtási intézet működik az ország területén. A börtönök férőhelyeinek száma összesen 14 000, ami 72%-os telítettséget jelent.

A konferencia helyszínéül azért választották az országot, mert amerikai segítségével egy sikeres drogprevenciós mintaprogramot hoztak itt létre 2013-ban, amelyet a szervezők így akartak szélesebb körben megismertetni a tagországokkal. A projekt során Metadon-kezelést alkalmaznak a függőségek megelőzésére, illetve pszichoterápiás, szocioterápiás és edukációs programokkal is segítik a közép-ázsiai fogvatartottakat a leszokásban. Ezt az Atlantis névre keresztelt programot ismerhettük meg börtönlátogatás keretében a konferencia nulladik napján, amikor egy börtönkórházat és egy női börtönt tekinthettünk meg.

A börtönkórház több épületét az elmúlt két évben felújították, ezen kívül folyamatban van új épületek létrehozása is. A kórház 140 férőhellyel, valamint egy gyógyszertárral és egy klinikai bakterológiai laboratóriummal rendelkezik. A látogatás során kiderült, hogy Kirgizisztánban a börtönön belüli betegségek jelentős hányadát a TBC adja, amely betegség aránya hazánkban elhanyagolható. A női börtön összesen 300 fogvatartott befogadására alkalmas. Az egészségügyi személyzetnek tagja egy gyermekgyógyász, egy bőr- és nemibeteg-gondozó szak-

orvos, egy nőgyógyász és két ápolónő. A börtönben a magyar gyakorlathoz hasonlóan anya-gyerek részleg is működik, jelenleg 15 gyermekkel. A részlegben a gyermek 3 éves koráig élhetnek együtt az anyák és gyermekük. A normál rezsimű női körleten egy összesen 88 férőhelyes egyterű lakóhelységet is megtekintettünk.

*Börtönkórház Kirgizisztánban
(Forrás: BVOP Egészségügyi Főosztály)*

Mind a börtönkórházban, mind a női börtönben sikeres ártalomcsökkentő program zajlik. A Metadon-kezelésen korlátozás nélkül minden jelentkező fogvatartott részt vehet, de a drogprevenációs program későbbi fázisaiba való bekerülésnek feltétele a teljes absztinencia. Az ártalomcsökkentő program részei továbbá a tűcsereprogram, illetve a HIV-fertőzött fogvatartottak számára történő egészségmegőrző tevékenység.

A másnapi tanácskozáson az előadók már saját nemzeti programjaikat, börtön-egészségügyi kezdeményezéseiket mutatták be. A bv. intézetekben koncentráltan jelennek meg a különböző betegségek és káros szenvedélyek, hiszen főként a drogokkal és a droghasználattal is terjedő fertőző betegségekkel érintkező populáció kerül be a rácsok mögé, ahol a fertőzés mértéke csak tovább növekszik. Ez kivétel nélkül így van a világ többi országában is. A végső cél, a reintegráció elősegítése akkor lehet sikeres, ha a büntetésüket letöltők a lehetőségekhez mérten egészségesebben, függőségektől mentesen hagyják el a büntetés-végrehajtás intézeteit. Ezért van kifejezetten fontos szerepe a rácsokon belüli egészségügyi ellátásnak, a betegségek kezelésének és megelőzésének. A konferencia során nyilvánvalóvá vált az a tény, hogy az egészségügyi személyzet, főleg az orvosok hiánya még a nyugati országokban is nehézséget jelent, illetve az is, hogy a designer

drogok Európa-szerte súlyos problémát okoznak. Kirgizisztánban ezek a kábítószer-egyszerek egyelőre még drágának számítanak, ezért sokkal nagyobb problémát jelent a heroin, mivel az országon keresztül terjed szét a térségben az Afganisztánból beáramló anyag.

A legtöbb külföldi példa a testi és szellemi egészség megőrzéséről, a káros szenvedélyek elkerüléséről tartott oktatást, képzést állította a megelőzés középpontjába, míg a rendszeres szűrések bevezetését is többször hangsúlyozták. Az előadások rávilágítottak arra, hogy a droghasználaton keresztül megváltozott egészségtudatos magatartás hatására bizonyos betegségek, például a HIV, a HEPA-B és a HEPA-C, a TBC vagy a syphilis fertőzöttség is megjelenhet a börtönökben. Megfelelő prevencióval azonban kezelhetővé válhat a helyzet. A megelőzést célozza az az ausztriai gyakorlat is, amely minden elítéltet a befogadáskor egy egészségügyi csomaggal lát el, amely többek között óvszert is tartalmaz. Emellett a célzott foglalkozásoknak is fontos szerepe van a prevencióban. A konferencia felhívta a figyelmet arra, hogy a kábítószer-használat mellett a különböző gyógyszer-egyszerek kiváltotta függőség is jelentős probléma lehet. A magyar börtönökre a jelenlegi adatok alapján főleg ez utóbbi jellemző.

A droghasználattal kapcsolatos ártalomcsökkentésén túl a konferencia harmadik napján más fizikális és mentális egészségmegőrzési programokról is szó esett. A börtönékeztetéssel kapcsolatban elhangzott, hogy Dániában és Angliában vannak olyan bv. intézetek, ahol szigorúan szabályozott körülmények között, de teljes mértékben saját konyhában készíthetik el ételeiket az elítéltek, ezzel növelve önállóságukat és önbecsülésüket. Az ételkészítés egy részét ezen felül ők termelik meg a speciálisan erre a célra kialakított veteményesekben. Az ártalomcsökkentés szempontjából az angliai és walesi dohányfüstmentes börtönökről is szó volt (ezek célja az általános egészségmegőrzés mellett a marihuánafogyasztás visszaszorítása), de a résztvevők megismerhették az írek által bemutatott egyedi stressz- és agressziócsökkentő kezdeményezést is. A szigetország egyik börtönében „fegyveramnesziát” hirdettek: az intézet fogvatartottjai következmények nélkül szabadulhattak meg a fegyverként használható illegális eszközeiktől. Az intézkedés hatására 2 százalék alá esett vissza a fegyverrel elkövetett erőszakos atrocitások száma az összes többi, börtönön belül elkövetett erőszakos cselekményhez képest. Olaszországban kommunikációs tréningek és érzékenyítő programok segítségével igyekeznek megelőzni a konfliktusokat. Itt a különböző csoportokon – felügyelet, szociális dolgozók, fogvatartottak – belüli és egymás közötti kommunikáció erősítésével sikerült pozitív eredményeket elérni.

A konferencia eredményeként a résztvevők megállapodtak egy börtön-egészségügyi nemzetközi adatbázis létrehozásában. Ennek a kezdeményezésnek a hatására megnövekedhet az ún. „evidence-based” (bizonyítékokon alapuló) börtön-egészségügyi kutatások száma. A záró megbeszélésen a résztvevők észrevételként jelezték, hogy az előadások közül egyik sem érintette a fogvatartottak egészségi

állapotán túl a személyi állomány egészségügyi problémáit és azok megelőzési lehetőségeit. A szervezők döntése alapján a következő tanácskozáson ezt a témát is kiemeltebben fogják kezelni.

A tanácskozáson való magyar részvétel rendkívül hasznosnak és eredményesnek ítéhető. A tagországok által bemutatott ártalomcsökkentő programok számos, a magyar gyakorlatban is felhasználható elemet tartalmaznak. A konferenciának szemléletmódosító szerepe is volt abban a tekintetben, hogy a börtön nem csak nevelési eszközökkel szolgálhatja a fogvatartottak reintegrációját, hanem egészségprevencióval, a fertőzések terjedésének megakadályozásával, illetve a betegségek gyógyításával szintén hozzájárulhat az elítéltek szabadulás utáni beilleszkedéséhez és a társadalmi terhek csökkentéséhez.

Hírek a börtönvilágból

Új börtön Spanyolországban

A spanyol Igazságügyi Minisztérium jelentése szerint 2015 novemberétől hivatalosan is elkezdheti működését a Mas d'Enric büntetőintézet. Az építészeti terv értelmében a bv. intézet 1 020 főt is képes elhelyezni, de az optimális elhelyezhető létszám 800–900 fő, akiket 418 fő felügyel.

A Mas d'Enric börtön területe közigazgatásilag El Catllarhoz tartozik. A férfiak számára hét részleget különítenek el, mindegyiken belül 64 zárka található, egy részlegben csak fiatalkorúakat fognak elhelyezni és egyben pedig női elítélteket, ahol számunkra 32 zárka áll rendelkezésre.

Forrás: La cárcel de Mas d'Enric abrirá el 24 de noviembre. Diari de Tarragona, 2015.09.02.

Tiltakozás Belgium új börtöne ellen

A brüsszeli Haren kerület hatalmas tiltakozásba kezdett a tervezett megabörtön építése ellen, a helyi közösség a saját nyugalma és biztonságát félti. Elképzelhető, hogy a fellépésük nem vezet eredményre, mivel a terület infrastruktúrája és közlekedése kedvező környezetet jelent a nagy börtönkomplexum számára. A kormány három öreg és túlsúlyos brüsszeli börtönt akar kiváltani az új épület-együttes révén.

Az új intézet a város szélén, egy közösségi kert és egy templom közelében épülne fel, viszonylag közel a többsávos autóúthoz és a vasúthoz. Eddig a helybeli lakosság az összes területhasznosítási tervet, például koncertközpont építését vagy egy, a hajléktalanok számára ételosztó épületet létesítését megakadályozta. Békésebb, sátrakból épített tiltakozó táboron kívül szerveztek már kevésbé békés, rongálásba torkolló tiltakozást is.

A büntetőközpont 1 200 fogvatartott elszállásolására lenne alkalmas, tehermentesítené Brüsszel központi részét. Haren kerületben egyébként számos fontos intézmény is felépült már, többek között NATO-központ, Eurocontrol is. Az ingázó munkavállalók és a növekvő forgalom miatt a lakosság a városrész túlterheltségéről számolt be.

A börtönépítést illetően az előző városvezetés még 2008-ban elfogadta a beruházásra vonatkozó terveket, az építő az EGM Architects lenne. A nyolc épületből álló intézet 105 ezer m²-t foglalna el, három férfi, két női, egy fiatalkorú központtal és egy pszichiátriai intézettel. A fennmaradó területen biztonsági épületek, kórház, látogatóközpont, sportlétesítmények és bíróság kapnának helyet.

Forrás: Controversy over major prison. Deuche Welle News, 2015.08.12.

Egy írországi bv. intézet modernizálása

2014-ben befejeződött a Mountjoy büntetőintézet nagy részének modernizálása. A tervek szerint 2015 év végéig átadják az intézet D szárnyát. Ennek az a jelentősége, hogy a zárakban központilag ellenőrizhető mosdók lesznek kiépítve. A Dublin központjában található közepes biztonságú intézet – becenevén: Joy – Írország legnagyobb börtöne, befogadóképessége 590 fő.

Forrás: Mountjoy prison modernization. BBC News, 2015.08.15.

A börtönszemélyzet képzése Németországban és az USA-ban

A Vice Magazine oknyomozó újságírói tanulmányt készítettek a börtönszemélyzet képzésével kapcsolatban, amelyben kiemelten foglalkoztak Németországgal és az Egyesült Államokkal, és össze is hasonlították a két állam rendszerét. Megállapították, hogy Németországban a börtönszemélyzethez csatlakozni kívánó munkavállalók kis hányadát veszik csak fel az adott állásra, az USA-ban viszont az egyes intézetek rendszeresen munkaerőhiánnyal küzdenek.

2015-ben Németországban, Mecklenburg-Nyugat-Pomeránia tartományban 300 férfi és nő jelentkezett a büntetés-végrehajtásban meghirdetett munkavégzésre. Jellemzően egyharmadukat válogatták csak be a képzési programba, és közülük csupán 10% felelt meg az elvárásoknak. Ebben a rendszerben ezt követően a jelöltek további két évig tanulnak.

Németországban a börtönbüntetések jóval rövidebbek, nagyon ritka a 15 évnél hosszabb tartamú szabadságvesztés-büntetés; összehasonlításképpen 76 fogvatartott jut 100 ezer főre Németországban, míg az USA-ban 700. Ez együtt jár azal, hogy Németországban több lehetőség nyílik a börtönszemélyzet képzésére is.

Forrás: Prison staff competition. EIN News, 2015.06.17.

Tiltakozó elítéltek Oroszországban

Közel 260 elítélt tiltakozott a rossz börtönkörülmények miatt Oroszországban. A Kurszk régióba tartozó Lgov intézet elítéltejei a demonstráció alatt a csuklójukat és nyakukat is megvagdosták, de nem kerültek életveszélyes állapotba. Az egészségügyi személyzet ellátta a felületi sérüléseket.

A korábban a modellértékű börtönben a vezetők előzetesen semmiféle negatív jelzést nem tapasztaltak az elítéltek részéről. A 260 fogvatartott akciója gondosan megszervezett volt, mivel a tiltakozás a börtön 10 részlegében egyszerre vette kezdetét. A demonstráció idején a hozzátartozók a bv. intézet előtt követelték az elítéltekkel való találkozás biztosítását. Az eset kapcsán néhány emberi jogi szervezet ragaszkodott ahhoz, hogy Lgovba látogasson és független vizsgálatba kezdjen.

A Börtönszolgálat elítélte az akciót, engedetlenségnek tartva azt. Az illetékes szakemberek azon az állásponton voltak, hogy a fogvatartottak az akció kere-

tében a börtönvezetés és a börtön személyzet által megkövetelt börtön szabályok betartását utasítják vissza.

Forrás: Prison conditions on focus. Moscow Times, 2015.09.16.

Elveszett és megsérült használati tárgyak a börtönben

Angliában és Walesben éves szinten a fogvatartottak az esetek 17%-ában a saját tulajdonú használati tárgyak eltűnése vagy sérülése miatt tesznek panaszt a börtönügyi ombudsmannál. Alapvetően elhanyagolható veszteségekről van szó, mégis a zárt börtönkörnyezetben ezeket az ügyeket jelentéktelennek minősíteni nem szabad. Az elítéltek által elszenvedett apróbb sérelmek felhalmozódva később komoly gondot okozhatnak, és negatív irányban befolyásolhatják a zárkafársakhoz való viszonyt.

A börtön személyzet arra törekszik, hogy helyi szinten oldja meg az ügyeket, a panasz ritkán kerül magasabb szintre, például ombudsmanhoz. A személyes tárgyak elveszése, megrongálódása gyakran előfordulhat akkor is, amikor a fogvatartottat egyik intézetből átszállítják a másikba. Ezekben az ügyekben nehéz megtalálni a felelőst, mivel tipikusan mindkét intézet igyekszik kibújni a felelősség alól.

Az apróbb tárgyak elveszése és megrongálódása köthető még a mosoda használatához is. Ilyen esetben nagyon ritka a kompenzáció, hiszen az elítélt saját kockázatára tartotta a használati tárgyat a ruhájában.

Forrás: Lost and damaged object in prisons. ABC News, 2015.07.15.

Halálesetek Törökországban

2015 első félévében 212 haláleset történt Törökország 61 börtönében. Ebből 176 fő természetes halállal halt meg, 29 fő követett el öngyilkosságot, 7 fő más oknál fogva hunyt el.

2005-ben még csak 59 haláleset következett be, a 2014-ben viszont kiugróan magas számú – 380 – haláleset történt.

A fogvatartottak körében bekövetkező halálesetek okát 2015-ben ismét vizsgálni kezdték, az Igazságügyi Minisztérium az eredményről az év végéig készít beszámolót. Az Igazságügyi Minisztérium statisztikája szerint 2002-ben 89, 2003-ban 163, 2004-ben 54, 2005-ben 59, 2006-ban 157, 2007-ben 178, 2008-ban 211, 2009-ben 287, 2010-ben 307, 2011-ben 321, 2012-ben 345, 2013-ban, 2013-ban 316, 2014-ben 380 fogvatartott halt meg a törökországi börtönökben.

Forrás: A general view of prison death. EIN News, 2015.08.10.

A Kanadai Börtönszolgálat fellép az öngyilkosságok számának csökkentése érdekében

A Kanadai Börtönszolgálat neves pszichiáter szakemberekből szervez egy olyan kutató csoportot, amely az öngyilkosságok megakadályozására tesz szakmai javas-

latot. 2011 óta a kanadai szövetségi börtönökben rendkívül magas az öngyilkossági kísérletek és öngyilkosságok száma. Az illetékesek eddig különféle projektektől várták a helyzet javulását, a megtett erőfeszítések nem jártak komolyabb sikerrel.

Átfogóbb jellegű, kimagasló tudású szakemberek által készített tervre van szükség, hogy megoldják a mentális betegségektől szenvedő fogvatartottak kezelését. A szakértő bizottság magját gyakorló, komoly szakmai múlttal rendelkező pszichiáterekből válogatták össze.

A Kanadai Börtönszolgálat 2015-ben végzett vizsgálata nyomán kiderült, hogy míg 2011-ben még nem történt öngyilkosság Új-Skócia női börtönében, Truro-ban, viszont 2012-re az öngyilkosságok száma 56-ra nőtt, 2013-ban pedig 109 lett. A tervek szerint 2019-ig a szakemberek által javasolt programoknak gyökeres változást kell eredményezniük.

Forrás: New projekt for mental ill Canadian prisoners. CBC News, 2015.07.12.

Inhumánus állapotok a kambodzsai bv. intézetekben

2015-ben a Licadho jogvédő csoport jelentése szerint a kambodzsai börtön személyzet által alkalmazott fegyelmezési eszközök inhumánusak. Korábban, 2011-ben, majd 2013-ban az ENSZ többször is kérte, hogy az országon belül a börtönök tevékenységének értékelésére legyen független szervezet, amely a fogvatartottak ellátásáról jelentést tesz és figyeli az elítéltekkel való bánásmódot.

Am Sam Ath, a Licadho menedzsere jelezte, hogy a legutóbbi vizsgálatok szerint nagy számban fordulnak elő visszaélések a Prey Speu büntetőközpontban. A vizsgálatok vezetői azonban jelezték, hogy hiába készítenek statisztikákat és tanulmányokat, ha változásokat nem tudnak elérni.

Forrás: Prison spot checks ordered. PhnompenhPost, 2015.08.12.

Mosdó helyett éjjeli edények használata

Uganda 239 büntetőintézete közül 40 börtönben még mindig éjjeli edényt használnak a fogvatartottak éjszakánként. Számptalan jelentés és javaslat készült az utóbbi években ennek a problémának az orvoslására. Az ugandai Emberi Jogi Bizottság már többször szót emelt az ügy miatt. Frank Baine, az Ugandai Börtönszolgálat vezetője kihangsúlyozta legutóbbi jelentésében, hogy 2016 év végére az éjjeli edények teljesen el fognak tűnni az intézetekből.

Forrás: Moses Walubiri: Night soil bucket system will be history by latest 2016. Uganda Times, 2015.07.15.

Az idős és beteg elítéltek ellátása az Egyesült Királyságban

Éves jelentésében a Pártfogó Felügyelői Szolgálat mellett dolgozó ombudsman kijelentette, hogy az angliai börtönökben sürgősen alkalmazkodni kellene az öregedő börtönpopuláció igényeihez. Nigel Newcomen szerint meg kell fogalmazni a beteg idősekre vonatkozó szabályokat is.

Az elítéltek között a természetes okokra visszavezethető halálozás a 2014/15-ös évben 15 %-kal nőtt. (Összesen 250 halálesetet jelentettek, ez az előző évhez képest 5%-os növekedést jelent.) Az Igazságügyi Minisztérium keresi a módját annak, hogy a börtönzemélyzet fel tudjon készülni az idős elítéltekkel való bánásmódra. Newcomen a statisztikai adatok alapján felhívta a figyelmet arra, hogy idősebb fogvatartottakat elsősorban a hosszabb időtartamú szabadságvesztésre ítélték és a nemi erkölcs elleni bűncselekményt elkövetők, valamint a többszörösen visszaesők között találunk.

Jelentősen felgyorsult a 60 év feletti elítéltek számának növekedése a börtönpopulációban, sőt hasonló tendencia mutatkozik az 50 év feletti körében is. Az Igazságügyi Választott Bizottság már 2013-ban jelentést készített egy átfogó országos stratégia megvalósítása érdekében. 2014-ben a Börtönreform Társaság úgy látta, hogy egyre kevésbé lehet majd megoldani az idős elítéltek ápolását a hagyományos intézeti kereteken belül.

A brit kormányzat az Országos Egészségügyi Szolgálattal együttműködve keresi a lehetőségeket, hogy a börtönök minél gyorsabban tudjanak alkalmazkodni az idős fogvatartottak igényeihez. A legtöbb intézet elkülönített szárnyban vagy épületben szeretné elhelyezni az idős elítélteket.

Forrás: Prisons „must adjust to older inmates”, says ombudsman. BBCNews, 2015.09.15.

Mentálisan beteg elkövetőket kezelő központ Ausztráliában

Megkezdte működését a Bennett Brook Igazságügyi Központ a nyugat-austráliai Cavershamban. A központban a mentálisan beteg elítélteknek is kezelést adnak. Wayne Martin, a központ vezetője kijelentette, hogy a központ teljes mértékben alkalmas arra, hogy a büntetőeljárás alá vont, mentális betegségben szenvedő személyeket kezelni tudják. A környezet nyugodtabb, mint a börtönökben, a betegek felépülését szolgálja. Nem az elkövetett bűncselekmény alapján kerülnek be az elítéltek a központba, hanem a potenciális társadalmi veszélyességük alapján.

A központ vezetője úgy véli, hogy az emberi jogok tiszteletben tartása mellett humánus és a társadalom biztonságát szem előtt tartó módszerekkel kezelik a beteg bűnelkövetőket. A központ megépítését a helyi lakosság egy részének tiltakozása előzte meg, de Wayne Martin szerint ez bármilyen más terv, építkezés esetén előfordul. Úgy látja, hogy a központ maximálisan biztonságos és a környék lakosságát semmiféle veszély nem fenyegeti.

Forrás: Darwin Malicdem: WA opens first Disability Justice Centre for mentally impaired accused. IB Times, 2015.08.05.

Egészséges Börtönkörnyezet projekt

Az Egészséges Börtönkörnyezet projektet az Emberi Jogok Védelme Központ hozta létre, mivel korábban több börtön is egészségtelen környezetben épült fel az USA-ban. A New York-i Rikers-sziget börtönét szeméttelép helyén építették,

Pennsylvania államban a Fayette állami büntetőintézetet egy szénbányához közel emelték, ahol a szálló por koncentrációja magas a levegőben. Colorado államban 13 intézet került olyan helyre, ahol a közeli kutakban radioaktív szennyeződést lehetett kimutatni. A washingtoni Észak-nyugati Büntetőközpont olyan helyen fekszik ahol a vulkanikus aktivitás kockázata magas.

A projekt koordinátora, Panagioti Tsolkas feltette a kérdést: a Környezetvédelmi Hivatal miért nem tudott lépni minden esetben, amikor felmerült a dilemma, hogy az adott börtön valóban egészséges környezetben épül-e fel. A projekt célja tehát az elítéltek azon jogának védelme, hogy egészséges környezetben töltsék a szabadságvesztés-büntetésüket.

A legutóbbi építkezési terv kapcsán kiderült, hogy a Börtönök Hivatala új szövetségi intézetet fog építeni Letcher megyében, Kentucky államban. Az Emberi Jogok Védelme Központ rögtön megvizsgálta a területet, és megállapította, hogy a szállópor-koncentráció a levegőben túl magas, és ártalmas lehet az elhelyezni kívánt 1 000 elítélt számára. Jelenleg a helyi lakosság véleményét kutatják a börtönépítés kérdésében, így a végleges döntés még várat magára.

Forrás: Environmental Justice for Prisoners. EIN News, 2015.07.30.

Betegségek spanyol börtönökben

A Kanári-szegetek három börtönében a rüh a harmadik leggyakrabban előforduló betegség, 2013-ban például 31 esetben diagnosztizálták. A Voz Pópuli című lap beszámolója szerint ezt a betegséget az influenza és a tuberkulózis előzik meg a sorban.

2008 és 2014 között a Belügyminisztérium összesen 577 esetet regisztrált. 2015-ben az egész országban mindössze 7 esetet regisztráltak, tehát a hatékony fellépés visszaszoríthatja ezt a betegséget is.

Forrás: Las cárceles canarias, a la cabeza en casos de sarna entre reclusos. El Diario, 2015.08.29.

Kansas állam terápiás és mentor programja

A Leavenworth szövetségi büntetőintézet terápiás és mentor programja keretében az elítéltek zöldségeket és gyümölcsöket természetnek 24 hektár földterületen. A mezőgazdasági terület teljesen önellátó, az elítéltek tartják fenn a komposztáló telepet, valamint a szárazabb időszakban az esővízgyűjtő tárolók segítségével öntöznek.

Keith Thomas oktató szerint a fogvatartottak számára biztosított a szakmai fejlődés. 2014-ben kukorica, paradicsom, brokkoli, burgonya, paprika, dinnye, káposzta és saláta termesztésével foglalkoztak. Az éves termelési terv igazodik a talaj minőségéhez és a piaci igényekhez. A program vezetői minden évben konferencián osztják meg tapasztalataikat a többi börtönrel.

Forrás: Leavenworth prison therapy and mentoring projekt, Kansas Today News, 2014.04.25.

Észak-írországi ex-elítelt program

Az észak-írországi börtönökből szabadult ex-elítéltek körében készített tanulmány azt mutatja, hogy az első 12 hét alatt nagy az esélye az újabb bűncselekmény elkövetésének. A legelső hónapokban lenne a legnagyobb szüksége a szabadultaknak a segítségre, hogy megtalálják a helyüket a szabad társadalomban.

A „Reset” projekt keretében a fogvatartottak a szabadságvesztés idejének utolsó négy hetében mentor támogatását élvezik, majd a szabadlábra kerülés első napjától 12 héten át együtt jutnak túl a felmerülő akadályokon. A lakás- és állás-keresés, a hit és az önbizalom fenntartása nagy kihívás ebben az időszakban.

A pártfogyó felügyelet egy évre kapott támogatást a Stormon Észak-Írország átalakításáért Alapítványtól, a program során a visszaesés megelőzése kerül a fókuszba, ennek megfelelően kívánnak az ex-elítéltek érdekében tevékenykedni. A pártfogyó felügyelet együtt dolgozik önkéntes segítő szervezetekkel, mint a NIACRO (az észak-írországi ex-fogvatartottak társadalmi reintegrációját támogató szövetség). A mentorokat is a NIACRO küldi a bv. intézetekbe.

Forrás: New resettlement scheme for offenders. Belfast Telegraph, 2015.08.09.

A szabadult nők helyzete Kirgíziában

A börtönből szabadult kirgiz nők hasonló nehézségekkel néznek szembe, mint bármely más országbeli sorstársaik. A munkáltatók vonakodva alkalmazják őket, munka nélkül pedig lehetetlen integrálódni a szabad társadalomba. A szabadságvesztés-büntetés letöltése alatt ugyan a fogvatartottak szakmai képzésben vehetnek részt, de országos probléma, hogy a családtagok elfordulnak az ex-fogvatartottaktól.

Aygul Ibraeva pszichológus szerint általánosságban jelentkező gond, hogy a férjek nem fogadják vissza a családba a büntetett előéletű feleségüket. Jelenleg a kirgiz büntetőintézetekben legalább 300 női elítélt tölti szabadságvesztés-büntetését, ami 5 %-a az egész börtönpopulációnak.

Forrás: Life outside Kyrgyzstans female ex-cons. BBC News, 2015.08.02.

Homoszexuális fogvatartottak Angliában és Walesben

Phil Forder könyvben gyűjtötte össze a homoszexuális, lesbikus, biszexuális és transzszexuális fogvatartottak tapasztalatait. Elsősorban a dél-walesi HM Parc bv. intézet elítélteit kereste meg azzal a kéréssel, hogy jegyezzék le a számukra meghatározó történeteket. Angliában és Walesben legalább 10 ezer homoszexuális férfi tölti büntetését. Habár jelentős számú fogvatartott létesít megegyezéssel vagy kényszer hatására szexuális kapcsolatot más elítélttel, megfigyelhető a homofóbia az intézetekben.

A Börtönszolgálat szerint hivatalosan nem támogatják és nem segítik a fogvatartottak közötti szexuális kapcsolatot, de minden büntetőintézetben létezik „övszerpolitika”. A börtönszemélyzet a „Ne kérdezz, és ne mondd!” stratégiát követi.

Ez a fajta kettősség elvezet ahhoz az állapothoz, hogy nehéz megtalálni a homoszexuálisokat a börtönökben.

Amikor 2014-ben a Howard Liga a Büntető Reformért szervezet felmérésbe kezdett a börtönön belüli szexről, az Igazságügyi Minisztérium végül leállította a kutatást. A Liga ily módon a szabadult ex-elítéltek tapasztalatait gyűjtötte össze. Az elkészült jelentés vegyes képet mutatott, sok esetben az intézettől függően változtak a vélemények. Sok meleg fogvatartott szexuális szolgáltatásért védelmet kap cserébe. A nyilatkozók között azonban akadtak olyanok is, akik semmiféle hátrányát nem érezték a börtönéletnek, sőt pozitív szexuális tapasztalatról számoltak be.

A Liga azon az állásponton van, hogy 1984-től napjainkig nem sok változás tapasztalható. A „másság” alapvetően nem elfogadott a börtönökben, általánosságban elmondható, hogy a homoszexuálisoknak nagyon nehéz beilleszkedniük, a heteroszexuálisoktól pedig szinte elvárják a melegellenes attitűdöt.

Forrás: Messages from prison, LGBT people in prisons. Guardian News, 2015.08.12.

„Elítéltek gyermekei” kampány

2015 júniusában került sor az „Elítéltek gyermekei” kampánysorozatra. A program fő üzenete – „Nem az én bűnöm, de az én büntetésem” – rámutat a szülőtől elszakadt gyermekek problémáira.

A fogvatartottak gyermekei rengeteg nehézséggel néznek szembe. Nem követték el a bűncselekményt, mégis nap mint nap érezniük kell a szülő hiányát, félelmet a kirekesztettségétől, a szegénységtől és akár még büntudatot is.

A kampány célja a bűnelkövető szülők gyermekeinek megóvása a negatív hatásokról. A projekt szervezői igyekeznek a szülő-gyermek kapcsolat fenntartásához támogatást nyújtani. Szándékukban áll felmérni a gyerekek igényeit és ennek megfelelő stratégiát kialakítani.

Forrás: Children of prisoners: Not my crime, still my sentence. The Guardian, 2015.06.02.

Lengyel fogvatartottak dolgoznak a Tátrában

2014-ben a krakkói bv. intézet csatlakozott a „Tisztítsd meg a világot!” mozgalomhoz. A munka a börtönszemélyzet felkészítésével kezdődött, majd a fenti feladatra 430 fogvatartottat választottak ki, akik takarítást végeztek a különféle zöld területeken, felszámolták több helyen is az illegálisan lerakott szemetet, megtisztították az árkokat és a folyók vízparti részeit.

Az éves „Tisztítsd meg a világot!” program jó lehetőség arra, hogy az elítéltek meglássák a környezetszennyezés okozta problémákat és a munkafolyamat ösztönözheti őket arra, hogy megtegyék a szükséges erőfeszítéseket a természet megvédésére. A börtön igyekszik ily módon formálni a szabadságuktól megfosztott személyek attitűdjét.

Ez év júliusában a krakkói intézet is részt vett a „Tiszta Tátra” programban. A munkára kiválasztott fogvatartottak megtisztították az erdészek által jelzett területeket és a nemzeti parkok túraútvonalait. A Tátrai Nemzeti Parkkal való együttműködés ösztönzi a fogvatartottakat a hulladék szétválasztására és szelektív gyűjtésére is.

Forrás: Prisoners clean Tatra path. EIN News, 2014.09.24.

Japán vállalat foglalkoztat elítélteket Romániában

Egy kísérleti program keretében a japán Fujikura vállalat több mint száz elítéltet foglalkoztat Kolozs megyei kábelgyártó üzemében. A cégvezetés szerint a szabadságvesztés-büntetésüket töltő férfi és női elítéltek stabil munkaerőnek számítanak, a választásuk a szamosújvári börtönre és annak kolozsvári részlegére esett.

Paul Patrascu, a vállalat kelet-európai részlegének humánérőforrás-igazgatója a Mediafax hírügynökségnek elmondta, hogy az általuk alkalmazott fogvatartottak jó magaviseletűek, komolyak és szorgalmasak. Ismertette, hogy a kísérleti projekt célja, hogy létrehozzanak egy stabil munkaközösséget, ami a jelenlegi munkaerő-piaci körülmények között nagy előnynek számít. Az igazgató szerint az ötlet a szamosújvári börtön vezetőségétől ered, ennek nyomán 80 férfi fogvatartottat alkalmaztak a cég dési üzemében és 30 női elítéltet a kolozsvári gyárukban. Patrascu szerint az eredményességtől függően bővíthet is a program. Erre nagy esély van, mivel a fogvatartottak megbecsülik azt, hogy alkalmazzzák őket és kedvezőek a munkakörülmények.

Dan Donciu, a szamosújvári bv. intézet szóvivője arról számolt be, hogy a két műszakban dolgozó férfi elítélteket, illetve egy váltásra beosztott női fogvatartottakat folyamatosan őrzik, és el vannak különítve a cég többi alkalmazottjától. A projektben dolgozó elítéltek büntetése 3–13 év közötti, előzetes felmérés után a képességeik alapján jelölték ki őket a munkára. Ezt követően felkészítő tanfolyamon vettek részt, majd végül átkerültek a kábelgyárba.

Az elítélteknek minden ledolgozott munkanap után egy nappal csökken a szabadságvesztés-büntetésük időtartama. Ezen kívül a munkával keresett összeg 40 százalékát kapják meg. A japán Fujikura cég romániai leányvállalata két kábelüzemet működtet Kolozs megyében, Désen és Kolozsváron, illetve egy kísérleti állomást Nagyszebenben. A vállalatnak több mint ötezer alkalmazottja van Romániában.

Forrás: Prisoners hired by Fujikura company. Japanese Today, 2015.08.26.

Munkalehetőség az erdélyi fogvatartottaknak

Több erdélyi városban a munkaerőhiány leküzdése érdekében a privát szektor cégei börtönökkel kötnek szerződést. Sok esetben szakképesítést nem igénylő feladatokat elítéltek végeznek el meghatározott órabéért. A vállalkozások kedvezményekben is részesülnek, ha fogvatartottakat alkalmaznak, például nem kell társadalombiztosítási-hozzájárulást fizetniük.

A temesvári börtön elítélteinek 40 százalékát foglalkoztatják a munkaerőhiánnyal küzdő helyi cégek, amelyeknél így mintegy 400 fogvatartott dolgozik. Ioan Bala börtönigazgató a Ziarul Financiar lapnak elmondta, hogy az érintettek nappali órábéra 7,6 lej (kb. 520 forint), éjszaka óránként 9,5 lejért (kb. 670 forintért) dolgoznak, a bér 40 százaléka pedig az elítélteknél marad, a többit az intézet kapja meg. A temesvári börtön éves költségvetése 30,5 millió lej (kb. 2 milliárd forint), ebből 4,6 millió lej (kb. 324 millió forint) az elítéltek munkájából származik.

Az elítélteket egyebek mellett autóalkatrész-, cipő- és villanyóragyártó cégek alkalmazzák a bánásági megyeszékhelyen. A munkába álló személyek kiválasztását és az egyes vállalkozásokhoz való szétosztásukat az intézet végzi. A munkavállalók kiválasztásánál figyelembe veszik többek között az életkort, a magatartást, a bűncselekmény jellegét és az iskolai végzettséget. Az elítéltek többsége napi 6–8 órát dolgozik, az egy év szabadságvesztés-büntetésnél rövidebb időre elítéltek felügyelet nélkül mehetnek be munkahelyükre. Munkába állni nemcsak a pénzért éri meg a fogvatartottaknak, gyakrabban fogadhatnak látogatókat, emellett minden ledolgozott hónap után havi 6–7 napot is elengedhetnek a büntetésükből, így egy év után akár 84 nappal is lerövidülhet a börtönbüntetésük időtartama.

Más a helyzet a szamosújvári bv. intézetben, ahol tipikusan hosszabb időtartamú szabadságvesztésre ítélték élnek. A fogvatartottak nem hagyhatják el a börtön területét, csak a kerítésen belül végezhetik a munkát. Dan Donciu szóvivő úgy nyilatkozott: a szamosújvári cégek sem szívesen kötnek velük szerződést, annak ellenére, hogy kedvezményekkel jár a fogvatartottak alkalmazása. Amellett, hogy nem kell tb-hozzájárulást fizetni, az is előny, hogy az intézet minden nap azonos számú munkavállalót biztosít. A Kolozs megyei városi börtönben egyébként jelenleg 995 elítélt tölti büntetését.

A nagyváradi bv. intézet 565 elítélte közül 80 főt alkalmaznak helyi cégek, a fogvatartottak cipőket készítenek, építkezésekre járnak, gondozzák a zöldövezetet, illetve autót mosnak. Az intézet a megyei munkaerő-elhelyező ügynökséggel is együttműködik, minden évben állásbörzét hirdetnek a fogvatartottaknak. Az elítéltek jövedelmüknek ugyancsak 40 százalékát tarthatják meg, s ennek az összegnek is csak 90 százalékát költhetik el bentlétük alatt, a többit az államkincstárban a nevükre nyitott számláról vehetik ki. Az összeg többi részét a bv. intézet a saját bevételének tekinti és a hatályos törvények alapján költheti el.

A feketehalmi börtönben elhelyezett személyek ötöde, mintegy 120 elítélt dolgozik helyi cégeknél. Felix Fabry igazgató ugyancsak a munkaadónak járó előnyöket emelte ki. Elmondása szerint rugalmasan kezelik a leszerződött létszámot, vagyis annyi személyt küldenek minden nap, ahányra igény van. A fogvatartottak őrzését és ellátását a börtön biztosítja, ezek a költségek sem terhelik a munkaadót. A Brassó megyei intézet vezetője kiemelte, hogy a feketehalmi elítéltek többsége a köztisztaság és a hulladékkezelés területén dolgozik, de zöldövezetek kialakítását, karbantartását is rájuk bízják, emellett dolgoznak ház- és útépitésen, a vasútnál, illetve szalagmunkát végeznek cipő- és huzalgyárban. Az is kiderült, hogy ritkán fordul elő, hogy a munkára alkalmasnak talált fogvatartott személyes okokra hivatkozva visszautasítja a felkínált lehetőséget.

Székelyföldön nem jellemző az elítéltek alkalmazása. Kelemen Tibor, a Kovászna megyei munkaerő-elhelyező ügynökség igazgatója elmondta, hogy Háromszéken ugyan nincs börtön, de az országos előírások értelmében a cégek a feketehalmi vagy a csíkszeredai fegyházban lévő elítélteknek adhatnának munkát. Azt is megerősítette, hogy ez a folyamat nem az ügynökségen keresztül történik, hanem a vállalkozások közvetlenül az intézetekkel kötnek megállapodást.

A csíkszeredai börtön jelenleg egyetlen céggel sem áll szerződésben, de az év első felében 35 fogvatartott varrt cipőt egy magánvállalkozás számára. Ioan Blaga igazgató elmondta, hogy a jövőben várhatóan több környékbeli, mezőgazdasággal foglalkozó cég igényel majd munkaerőt a börtöntől, például burgonyaszedésre.

Forrás: Prison works in Romania prisons, EIN News, 2015.09.05.

Fejlesztési projektek Zambia börtöneiben

Az utóbbi három évben a zambiai börtönszolgálat sokféle fejlesztési projektbe kezdett, feladata abban áll, hogy hatékonyan és biztonságosan működtesse a börtönrendszert és növelje az ipar és a mezőgazdaság hatékonyságát.

Percy Chato országos parancsnok kiemelte, hogy a börtönszolgálat a mezőgazdasági tevékenységből befolyó bevételekből finanszírozza önmagát és fizet hozzájárulást a kormányzat felé is. A tárgyi eszközök, például traktor, ültető berendezések vásárlása növeli az esélyt arra, hogy még hatékonyabb legyen a mezőgazdasági termelés. A jobb körülmények miatt például majdnem kétszer annyi kukoricát takarítottak be. A Kitumba börtön számára Mumbwaban 4 ezer hektár területet tisztítanak meg, hogy a következő évben börtönfarmot tudjanak üzemeltetni.

A Mezőgazdasági és Állattenyésztési Minisztérium 4,6 millió US dollár (kb. 1 milliárd forint) támogatást kapott, hogy négy börtönfarmon megépítse a központi öntözőrendszereket. A fenti projekt részesei a serenjei Nansanga, a mkushi Musakamba, a luanshyai Chitwe és a mpikai Lubambala intézet.

A börtönszolgálat felügyeli a kabwei Kalonga Milling ültetvényt is, ahol naponta közel 3 ezer reggelihez elfogyasztott péksüteményt tudnak előállítani. Petaukeban is hasonló gabonaültetvény kívánnak alapítani, olyan mennyiségű növényt természetve, ami elég napi 200 tonna kukoricaliszt előállításához.

A kormány finanszírozza az elítéltek társadalmi reintegrációjához szükséges képzéseket, többek között ács, kőműves, szabó, fémesztergályos, vízszerelő szakmákat lehet kitanulni; a börtönszemélyzetet úgy próbálja motiválni, hogy szolgálati lakásokat épít az alkalmazottaknak.

Forrás: Prison improving in Zambia. ABC News, 2015.08.29.

Lovas program a börtönben

A minimum biztonsági fokozatú nevadai Carson City büntetőintézet lóidomárképzési programot tart fenn 15 éve. A musztánglovak nevelése, idomítása, valamint a karámok tisztán tartása is az elítéltek feladata. A szilaj, de rendkívül okos musztángokkal való foglalkozás igazi kihívást jelent.

Nyugat-Amerikában mintegy 50 ezer musztáng él szabadon. Az intézet a lesoványodott példányokat összegyűjti, felerősíti, az idomított lovakat rendszeresen megtartott árveréseken értékesíti.

Forrás: Daniel Hernandez: Nevada inmates get in the saddle for rehabilitation and to help with the problem of feral horses overwhelming the drought-stricken land. Nevada News, 2015.02.25.

Házépítő fogvatartottak

Romániában, a Duna-deltában található Tataru-szigeten egy sikeres norvég programot vettek át. Több mint 50 elítélt – főleg, akik a szabadságvesztés-büntetés utolsó évét tölti – megépítheti a saját házát. Mivel a tradicionális nádtetős házak emelése megoldhatja a lakhatási problémát, a mentoroknak már csak az állandó munkáról kell gondoskodniuk.

A szabadult elkövetők egy része feltételezhetően talál állást nádtető felújításával foglalkozó cégeknél. A bukaresti norvég nagykövetség 580 ezer eurót (kb. 174 millió forintot) adott a projekt megvalósításához. Mivel Norvégiában a fenti kezdeményezés rendkívül népszerű, a kezdeményezők remélik, hogy a romániai ex-elítéltek életét is sikerül könnyebbé tenni.

Forrás: Own houses for prisoners. Norway Today News, 2015.07.03.

Szingapúri elítéltek a vendéglátóiparban

Legalább 100 szingapúri, szabadulás előtt álló elítéltnak van lehetősége a vendéglátóiparban elhelyezkedni. A szingapúri rehabilitációs vállalatok és az éttermek szövetsége összefogásából jött létre az a projekt, aminek keretében az ex-elítéltek a vendéglátóiparban kaphatnak állást.

2013-ban a Changi börtönkomplexum 500 elítélte többek között szakács és felszolgáló képesítést, illetve bizonyítványt is szerzett. A tehetségesebb és szorgalmasabb fogvatartottak reménykedhetnek abban, hogy később álláshoz is hozzájutnak. A programot eredményesen befejező elítéltek közül 100 főt vett alkalmazásába a Fish & Co nevű cég az utóbbi hat év során.

Forrás: Jogs for inmates before their release. Straits Times, 2015.08.05.

Rögbiédzés a börtönben

Világszerte csapatok készülnek a Rögbi Világkupára. Luxemburg játékosai szokatlan formáját választották az edzésnek, mivel a Schrassig büntetőintézet elítélteivel is játszanak. Paul Sweetnam projektkoordinátor úgy látja, hogy a fogvatartottak szívvel-lélekkel készültek a tréningek során. Az ehhez hasonló kezdeményezések során észrevétlenül fejlődik a fogvatartottakban a másik ember iránti bizalom, rájönnek a csapatmunka hasznosságára, tovább nő a lelkesedésük a sportok és a mozgás szeretete iránt.

Forrás: Luxembourg players bring rugby to Schrassig in prison project. Chronicle Luxembourg, 2015.08.17.

Eseménynaptár (2015. július 15-étől szeptember 30-áig)

JÚLIUS 1.

A büntetés-végrehajtás országos parancsnoka Semmelweis-nap alkalmából húsz főt részesített elismerésben. Az elismerések ünnepélyes átadására a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán került sor.

JÚLIUS 9.

Csóti András bv. vezérőrnagy, a magyar büntetés-végrehajtási szervezet országos parancsnoka együttműködési megállapodást írt alá szlovák partnerével, Ivan Milan bv. ezredessel, a szlovák büntetés-végrehajtási szervezet országos parancsnokával Pozsonyban. A megállapodás megerősítette a két szervezet között fennálló együttműködési formákat, valamint szabályozta a szakmai delegációk, a tapasztalatcsereire irányuló programok, a szakmai versenyek és a rekreációs lehetőségek szervezésének, illetve lefolytatásának lehetőségeit.

JÚLIUS 11.

A Szegedi Fegyház és Börtön Csillagépületében használatba vették az intézet felújított konyháját. A korszerű-

sített épületrészben gőz helyett gázzal főznek 1 100 adag ételt a Dorozsmai úti előzetes ház, valamint a Mars téri épület fogvatartottjai és a dolgozók számára. A felújítás költsége, amelyet a Belügyminisztérium pályázatán nyert az intézet, harmincöt millió forint volt. Ezzel a beruházással várhatóan évente 10 millió forinttal kevesebb energetikai kiadása lesz az intézetnek, mint az előző években.

JÚLIUS 13.

Ünnepélyes keretek között adta át dr. Pintér Sándor belügyminiszter, dr. Hende Csaba honvédelmi miniszter, Tasnádi László rendészeti államtitkár és Csóti András bv. vezérőrnagy, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka Szombathelyen, az új fogvatartási épületet. Egy már meglévő, de használaton kívüli épület átalakításával és felújításával nyílt lehetőség egy új, a fogvatartottak elhelyezésére alkalmas épület kialakítására, ötszázmillió forint értékű beruházás keretében. A beruházás 396 új férőhelyet biztosít, és további 280 fő elhelyezésére nyílt lehetőség. A munkálatok 2014 márciusában kezdődtek meg, fogvatartotti munkaerő bevonásával, részben saját kivitelezésben. A férőhelybővítéssel öt szinten, összesen 6100 négyzetméteren sikerült ötfős zárkákat, hatfős lakóhelyiségeket, szolgálati, hivatali, szociális, közösségi és a fogvatartottak foglalkoztatására szolgáló helyiségeket kialakítani, amelyek megfelelnek az Európa Tanács ajánlásának. Az ünnepi átadáson Lajtár József bv. vezérőrnagy,

az országos parancsnok gazdasági és informatikai helyettese köszöntötte az egybegyűlteket, majd Tóth Tamás Tibor bv. ezredes, a Szombathelyi börtön parancsnoka ismertette beszédében a beruházást, és mutatta be az épületet. Ezután dr. Pintér Sándor belügyminiszter tartotta meg ünnepi beszédét. Kiemelte, hogy országosan is sikeres a férőhelybővítési-program, a zsúfoltság folyamatosan csökken, és ebben nagy szerepe van Szombathelynek is. Ezt követően dr. Hende Csaba honvédelmi miniszter szólt a vendégekhez, úgy is mint szombathelyi polgár, aki a börtön alapkövét 2006-ban letette. Az ünnepélyes szalagátvágást követően a vendégek megtekintették az új fogvatartási épület körleteit, zárkáit, lakóhelyiségeit.

JÚLIUS 21–25.

A németországi Kaisheimi Bv. Intézet hatfős delegációja tapasztalatszerére érkezett a Márianosztrai Fegyház és Börtönbe. Magyarországi tartózkodásuk során a bajor vendégek ellátogattak az országos parancsnokságra is. Csóti András bv. vezérőrnagy, országos parancsnok a Kaisheimi Bv. Intézet és több magyar bv. szerv között tizenöt éve fennálló kiváló együttműködés létrehozásában és elmélyítésében végzett kimagasló szakmai tevékenysége, áldozatos munkája elismerésül a Büntetés-

végrehajtási Szolgálatért Emlékplakett „Ezüst” fokozatát adományozta Eva-Maria Kochnak, a Kaisheimi Bv. Intézet PR-ügyintézőjének, illetve Friedhelm Kirchhoffnak, az intézet igazgatójának.

AUGUSZTUS 18.

A büntetés-végrehajtási szervezet több dolgozója is kitüntetésben részesült az augusztus 20-a alkalmából a Belügyminisztériumban rendezett központi ünnepségen, illetve az országos parancsnokságon megtartott rendezvényen. A Belügyminisztériumban az elismeréseket dr. Kontrát Károly miniszterhelyettes, parlamenti államtitkár adta át. Áder János, Magyarország köztársasági elnöke, dr. Pintér Sándor belügyminiszter előterjesztésére hosszú időn át végzett kimagasló szolgálati tevékenysége elismerésül büntetés-végrehajtási altábornaggyá léptette elő Csóti András vezérőrnagyot, a büntetés-végrehajtás országos parancsnokát.

AUGUSZTUS 19.

Államalapító uralkodónk búcsújának előestéjén ünnepi szentmisét mutatott be dr. Bábel Balázs kalocsa-kecskeméti érsek, metropolita a kalocsai Szent István király templomban. A szentmisén, amelyen a Kalocsai Fegyház és Börtön húszfős fogvatartotti énekkara énekelt, részt vett Csóti András bv. altábornagy, országos parancsnok és Font Sándor országgyűlési képviselő.

AUGUSZTUS 27–28.

Pilisszentkereszten tartották meg a börtönlelkészi szolgálatban foglalkoztatott börtönlelkészek idei tovább-

képzését a BvOP Fogvatartási Ügyek Szolgálatának szervezésében. Dr. Bogotyán Róbert bv. ezredes megnyitó beszédében méltatta a börtönlelkészek munkájának jelentőségét, a gyakorlati tapasztalatokról a történelmi egyházak koordinációs vezetői tartottak beszámolót. „Lelkigondozás és spiritualitás” címmel előadást tartott Tóth János, a Gyökössy Endre Lelkigondozói és Szupervízori Intézet vezetője, dr. Nagy Imre a május 16-án Vácott megrendezett „Bűn és bűnhődés” multidiszciplináris konferencia tanulságait foglalta össze. A Magyar Testvéri Börtöntársaság tájékoztatást adott az ECOR (European Communities of Restoration) projekt helyzetéről és a jövőbeni feladatokról, célokról. A továbbképzési program második napján – többek között – a börtöncursillók tapasztalatait beszélték meg a résztvevők.

AUGUSZTUS 28.

A tiszalöki börtön falai között rendezték meg a Szolgálati kutyák és kutya-vezetők V. országos versenyét. Hatvan kutya-vezető és kutya, 17 hazai és 3 külföldi csapat mérte össze tudását. A „Visegrádi Négyek” képviselőiben a cseh, a szlovák és a lengyel büntetés-végrehajtás kutyás szolgálatának tagjai is részt vettek a versenyben. A megmérettetés járőr és kábítószer-kereső kategóriában zajlott, ahol a versenyzők a fegyelmezési gyakorlatok mellett keresési és szituációs feladatokat hajtottak végre. A versenyt Schmehl János bv. dandártábornok, a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának biztonsági és fogvatartási helyettese nyitotta meg. A járőr kategória egyéni versenyszámát Madarász Zsolt c. bv. törzsszász-

lós (Budapesti Fegyház és Börtön), a kábítószer-kereső kategóriáét Szoboszlai Attila c. bv. zászlós (Fiatalkorúak Bv. Intézete, Tököl) nyerte meg. A járőr kategória csapaversenyében a Budapesti Fegyház és Börtön végzett az első helyen.

AUGUSZTUS 31.

A büntetés-végrehajtás férőhely-bővítési programjába bekapcsolódott a Váci Fegyház és Börtön is. Az intézet területén évek óta üresen álló, korábban tiszthelyettesképző iskola átalakításával egy új, 32 fő befogadására alkalmas körletrész létesült, amelyet Csóti András bv. altábornagy, országos parancsnok adott át ünnepélyes keretek között. A beruházás 44 munkanapon át, átlagosan 23 fogvatartott bevonásával, több mint 7000 munkaóra alatt készült el. A részlegben található felszerelés döntő részét a belső ellátás keretében a fogvatartottakat foglalkoztató bv. gazdasági társaságok gyártották. Az új körletrész kialakítása mintegy 12 millió forintból, az Európa Tanács ajánlásának megfelelően, az Európai Börtön szabályok figyelembevételével történt. A részlegben alacsony biztonsági fokozatú, dolgozó fogvatartottakat helyeznek el.

SZEPTEMBER 1.

A büntetés-végrehajtási intézetek által felújított Rózsa utcai ingatlanban megkezdte működését a Bv. Holding Kft. által üzemeltetett egyenruházati bolt. Az újonnan kialakított üzlethelyiségben valamennyi rendvédelmi dolgozó egyenruházati ellátásáról gondoskodik a Kft. A hivatásos állomány elsősorban a gyakorló és a szolgálati öltözetet vásárolhatja itt meg, a társasági öltözet termékeivel folyamatosan bővítik az árukészletet. Az üzlethelyiség kialakításánál nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy a hivatásosok megtekinthessék és felpróbálhassák a termékeket. Szaképzett munkatársak segítenek a megfelelő méretű ruházat kiválasztásában, összekészítésében. A Kft. számára fontos, hogy a boltban vásárlók elégedetten távozzanak, ezért egy kis varrodát is üzemeltetnek a bolt mellett, ahol lehetőség nyílik a megvásárolt egyenruházati termékek méretre igazítására, illetve térítési díj ellenében kisebb méretű átalakítást is vállalnak.

SZEPTEMBER 2.

Csóti András bv. altábornagy, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka és Nagy István bv. ezredes, a Somogy Megyei Bv. Intézet parancsnoka adta át az intézet megújult biztonsági ügyeleti és technikai rendszerét, illetve új közösségi helyiségeit. A rendezvény a Kaposvári Törvényszék dísztermében kezdődött, ahol – többek között – országos parancsnoki és parancsnoki jutalmakat adtak át a büntetés-végrehajtási szervezet szakmai napja alkalmából. Az ünnepség az intézet főbejárata előtt folytatódott, ahol a díszszalag

ünnepélyes átvágását követően a vendégek megtekintették az új biztonsági rendszer irányító központját, majd az I. körleten kialakított galériát. A rendezvény a 110. évfordulóhoz kapcsolódóan az intézet eddigi 27 vezetőjét megörökítő emléktábla leleplezésével zárult. A BvOP által biztosított közel 14 millió forintból újították fel a biztonsági rendszert, megújult a börtön főbejárata, az ügyeleti monitorfal, a teljes kamerahálózat és a személybejárati őrhely is, ami jobb munkakörülményeket biztosít a szolgálatot ellátóknak. A TÁMOP 5.6.3. számú kiemelt projekt keretében, mintegy 19 millió forintból, az intézet a fogvatartotti körleten két közösségi termet alakított ki, amelyekben oktatási, kulturális tevékenységet folytatnak a jövőben, ezzel is segítve a fogvatartottak sikeres társadalmi visszailleszkedését. Az építészeti átalakítások és a felújítási munkák jelentős részben fogvatartotti munkaerő bevonásával valósultak meg.

A Bv. Szervezet Oktatási, Továbbképzési és Rehabilitációs Központja a Márianosztrai Fegyház és Börtön lőterén rendezte meg a büntetés-végrehajtási szervezet 2015. évi országos lövbajnokságát. A versenyen 29 büntetés-végrehajtási szerv 116 fővel vett részt. A bajnokságon a bv. szervek dolgozói egyéniben AMD 7,62 gépkarabély, valamint Mossberg 12/70 puská és KGP-9 kombinált versenyben, P9RC férfi és női vegyes párosban, illetve intézetenként csapatokban is indulhatnak. A rendezvényen részt vett Varga Károly sportlövő, olimpiai bajnok, az 1980-as moszkvai nyári olimpiai játékok aranyérmese is. A csatversenyt Szegedi Fegyház és Börtön versenyzői nyerték meg.

SZEPTEMBER 3–4.

A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága szervezésében, a Bv. Szervezet Oktatási, Továbbképzési és Rehabilitációs Központja közreműködésével Igalon tartották meg a IV. „Büntetés-végrehajtás Hivatás Mestere” országos szakmai vetélkedő döntőjét. A rendezvényt Csóti András bv. altábornagy, országos parancsnok nyitotta meg, illetve Schmehl János bv. dandártábornok, az országos parancsnok biztonsági és fogvatartási helyettese zárta le. A zsűri elnöke prof. dr. Ruzsonyi Péter c. bv. dandártábornok tanszékvezető egyetemi tanár volt, akinek munkáját Németh Éva bv. ezredes, intézetparancsnok, Szabó Zoltán bv. ezredes, igazgató, dr. Zakhar Tibor bv. ezredes, intézetparancsnok és dr. Bogotyán Róbert bv. ezredes szolgálatvezető segítette. A IV. „Büntetés-végrehajtás Hivatás Mestere” címet a Szegedi Fegyház és Börtön személyi állományának csapata nyerte el. A nyertes szegedi csapat tagjai a következők voltak: Zombori Zoltán bv. százados biztonsági tiszt, dr. Szentesi-Nagy Mariann c. bv. százados, reintegrációs tiszt, Légrády Zoltán c. bv. százados, nyilvántartási főelőadó, Bite Sándor bv. törzsszászlós, biztonsági főfelügyelő, Szántó Sándor bv. törzsszászlós, bv. főfelügyelő és Tóth László c. bv. főtörzsszászlós, foglalkoztatást közvetlenül irányító művezető.

SZEPTEMBER 7.

A magyar büntetés-végrehajtási szervezet az Állampusztai Országos Bv. Intézetben tartotta meg a XX. Szent Adorján-napi ünnepi állománygyűlését. Az ünnepélyes állománygyűlés a szervezet testületi zászlajának fogadása és az adományozandó zászló érkezését követően Schmehl János bv. dandártábornok, az országos parancsnok biztonsági és fogvatartási helyettese jelentésével vette kezdetét. Dr. Tóth Tamás bv. dandártábornok, az országos parancsnok általános helyettese köszöntötte a megjelenteket, majd rövid ünnepi műsor következett. Ezután ismertették dr. Pintér Sándor belügyminiszter ünnepi parancsát, amelyben Szent Adorján-nap alkalmából köszöntötte a büntetés-végrehajtási szervezet teljes személyi állományát. Ezt követően dr. Kontrát Károly parlamenti államtitkár, miniszterhelyettes és Csóti András bv. altábornagy, a büntetés-végrehajtás országos parancsnoka kitüntetések és elismeréseket adott át a jutalmazottaknak. Az ünnepség keretében adták át a negyedik alkalommal megrendezett „Büntetés-végrehajtás Hivatás Mestere” országos szakmai vetélkedő győztesének járó kupát, amelyet a Szegedi Fegyház és Börtön versenyzői vihettek haza. Felolvasták a csapatzászló adományozásáról szóló határozatot, majd dr. Kontrát Károly átadta a zászlót dr. Füzesi Viktor bv. ezredesnek, az Állampusztai Országos Bv. Intézet parancsnokának. Ezt követően dr. Füzesi Viktor megköszönte az elismerést, majd Csóti András és dr. Kontrát Károly mondott beszédet. Utóbbi szólt arról, hogy történelmi időket él át Magyarország és az Európai Unió a tömeges migráció miatt. Mint mondta:

ezen körülmények között is a legfontosabb feladat a rend és a közbiztonság fenntartása, ebből a tevékenységből a büntetés-végrehajtás is kiveszi a részét. Végül kifejezte elismerését a szervezet dolgozóinak munkájuk iránt.

SZEPTEMBER 9.

Dr. Pintér Sándor előterjesztésére Áder János köztársasági elnök büntetés-végrehajtási altábornaggyá nevezte ki Csóti András bv. vezérőrnagyot, a büntetés-végrehajtás országos parancsnokát, illetve büntetés-végrehajtási dandártábornokká nevezte ki Tóth Tamás Tibor bv. ezredest, a Szombathelyi Országos Bv. Intézet parancsnokát. A kinevezéseket a Sándor-palotában rendezett ünnepélyen adták át.

SZEPTEMBER 14.

Ünnepélyes keretek között emlékeztek meg a Tolna Megyei Bv. Intézet fennállásának 120. évfordulójára a szekszárdi Vármegyeházán. Dr. Tóth Tamás bv. dandártábornok, a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának általános helyettese és Soczó László bv. ezredes, az intézet parancsnoka értékelte az intézet múltját és jelenét, majd elismeréseket adtak át a kiemelkedő teljesítményt nyújtó kollégáknak. A rendezvényen mutatták be „A bünte-

tő hatalom szolgálatában” című kiadványt, amelyhez dr. Lőrincz József ny. bv. dandártábornok fűzött szerkesztői gondolatokat. A meghívott vendégek a Vármegyeháza aulájában börtöntörténeti kiállítást tekinthettek meg. A közel száz fogvatartott befogadására képes Tolna Megyei Bv. Intézet elsősorban előzetesen letartóztatottak elhelyezésére szolgál, a személyi állomány létszáma jelenleg 81 fő. Az eredetileg 150 fő elhelyezésére tervezett épületet 1895 szeptemberében adták át, a városban itt volt először villanyvilágítás, vezetékes víz, illetve központi fűtés. A most 120 éves épület többször esett át nagyobb felújításon, 2013-ban megújult a tetőszerkezet, valamint napkollektoros rendszert telepített az intézet, jelentős energiamegtakarítást érve el. Tavaly a biztonsági rendszer egészült ki röntgenes csomagvizsgáló berendezéssel, idén pedig a lépcsőház mészáló burkolatát cserélték jóval időállóbb gránitburkolatra. Év végéig egy évszázados problémát is sikerül az intézetnek megoldania: minden zárka illemhelyét leválasztják, illetve a zárkaajtókat is lecserélik a börtönben. A felújítások során a kivitelezési munkák jelentős részét fogvatartottak végezték. A börtön a város életében is kiveszi a részét, évente több alkalommal részt vesznek a fogvatartottak a közterületek tisztán

tartásában, valamint különböző városi intézményekben, iskolákban, óvodákban segítenek a helyreállítási és takarítási munkálatokban.

A büntetés-végrehajtási szervezet két dolgozóját is dicséretben részesítette Orbán Viktor, Magyarország miniszterelnöke a Hősök terén, a Készenléti Rendőrség Határrendészeti Igazgatóságának állományába kinevezendő rendőrök ünnepeles eskütételén. Botka Tamás bv. őrmester, a Márianosztrai Fegyház és Börtön gépjárművezetője, illetve Nyári István c. bv. főtörzsőrmester, a Budapesti Fegyház és Börtön gépjárművezetője már a kezdetektől részt vett az ideiglenes biztonsági határzár munkálataiban a magyar-szerb határnál.

SZEPTEMBER 15.

Megújult a Heves Megyei Bv. Intézet látogatófogadó helyisége. Az átalakítás a fogvatartottak reintegrációját elősegítő TÁMOP 5.6.3. projekt keretében valósult meg. A helyiséget több évtizede alakították ki, ezért szükség volt a beszélő modernizálására és energetikai korszerűsítésére, ezen túlmenően egy gyermekbarát játszósarkot is kialakítottak. Az intézet régóta kiemelten foglalkozik a fogvatartottak gyermekeinek helyzetével és a családi kötelékek normalizálásával. A felújítást követően kellemesebb helyszínt tudnak biztosítani a hozzátartozók fogadására, ezzel is csökkenteni tudják a gyerekeket érő negatív pszichés hatásokat, elősegítve a családi kapcsolatok megerősítését.

SZEPTEMBER 23.

Az „Egészségemet is szolgálom” című egészségnapon adták át a Büntetés-vég-

rehajtás Országos Parancsnokságának új egészségügyi centrumát. A beruházás közel 30 millió forintból készült el, az új orvosi műszerek és fogászati röntgen egyaránt a kollégák egészségének megőrzését és gyógyulását szolgálják. A tágas, betegbarát kialakítású, korszerű orvosi és fogászati rendelőt ingyenes szűrésekkel, vizsgálatokkal avatták fel. Vércukor-, testzsír-, koleszterin-, illetve vérnyomásmérésen kívül különböző szűrővizsgálatokon is részt vehettek a kollégák. Nagy volt az érdeklődés a hallás- és szemészeti szűrés, az ortopédiai vizsgálat iránt, de sokan voltak kíváncsiak a függőségről tartott interaktív beszélgetésre, illetve az egészséges táplálkozással kapcsolatos tanácsadásra is. A nap talán két legsikeresebb programja mégis a munkahelyi torna és a body-scanning, vagyis az emberi test összetevőit vizsgáló analízis volt.

Dr. Pintér Sándor belügyminiszter a büntetés-végrehajtási szervezet napja alkalmából, büntetés-végrehajtási munkássága elismeréséül a Szent Adorján Érdemjel kitüntető címet adományozta dr. Tari Ferenc ny. bv. altábornagynak, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Büntetés-végrehajtási Tanszék oktatójának, egykori országos parancsnoknak. Az elismerést Csóti András bv. altábornagy, országos parancsnok adta

át a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán.

SZEPTEMBER 29.

A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia (MKPK) és a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (BvOP) országos együttműködési megállapodást írt alá az MKPK székházában. A dokumentumot dr. Veres András szombathelyi megyéspüspök, az MKPK elnöke, valamint Schmehl János bv. dandártábornok az országos parancsnok biztonsági és fogvatartási helyettese hitelesítette. Az együttműködési megállapodás szabályozza a katolikus börtönmissziós tevékenységet, amely

elősegíti a fogvatartottak lelki egyensúlyának kialakulását, fejlődését. A Katolikus Egyház támogatja az építő jellegű külső kapcsolatok kialakítását, megerősítését a családi és az utógondozási feladatok ellátásával. A BvOP vállalása alapján elősegíti, hogy a fogvatartottak megismerjék az együttműködő partner célkitűzéseit, továbbá gondoskodik a börtönmissziós munkatársak bv. intézeteken belüli személyes biztonságáról, illetve támogatja a felkészítésüket. A felek megegyeztek abban is, hogy szükség esetén elősegítik az egyes bv. intézetek és a katolikus egyházmegyék között kötendő helyi együttműködési megállapodásokat.

Összeállította: D. F. I.

„Vonzások és választások” című konferencia a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából

„Vonzások és választások” címmel tartott szakmai konferenciát a Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa 2015. november 17-én a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából. A fórumnak a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet III. objektuma adott otthont.

A konferenciát *Dr. Pallo József* bv. ezredes, főosztályvezető, a Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsának megbízott elnöke nyitotta meg, aki kiemelte, hogy az előadássorozat célja a tartalmas szakmai együttlét, a gondolkodásformáló élmények átélése.

Dr. Tóth Tamás bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok általános helyettese „*Időszerű kihívások a szakmai horizonton*” című előadásának elején jelezte, feltehetően több kérdéssel távoztunk majd a konferenciáról, mint amennyivel érkeztünk, továbbá hangsúlyozta, hogy egy biztos: új időszámítás kezdetén vagyunk. Ezt követően az előadók és a hallgatóság egyperces néma csenddel emlékezett a november 13-i párizsi merénylet során elhunyt áldozatokra. A továbbiakban megtudhattuk, hogy a migráció és a radikalizmus szoros kapcsolatban áll egymással, illetve, hogy mekkora biztonsági kockázatot jelent a migrációs nyomás. Mindez az idegenrendészeti őrizettel összefüggésben kapcsolódik a büntetés-végrehajtás aktuális kérdéseire, melynek keretében körülbelül 400 fő 6 objektumban került elhelyezésre. Az idegenrendészeti őrizetben elhelyezetteknek kiemelten fontos a jól képzett személyi állomány, a kockázatkezelés, a radikalizmus felismerése és a szervezetben belüli hatékony információáramlás.

Ezután *prof. dr. Nógrádi György*, a Budapesti Corvinus Egyetem tanára, „*Migráció, rend, biztonság*” című előadásában bemutatta a mai világot uraló három erőközpontot – az Amerikai Egyesült Államokat, Kínát és Oroszországot –, illetve ezen nagyhatalmak dilemmáit, majd kitért a migrációs hullám okaira, továbbá egyes országok vonatkozásában felvázolta az erre vonatkozó megoldási koncepciókat. Mint kifejtette, összeurópai megoldásra lenne szükség, jelenleg azonban csak nemzeti megoldások léteznek. Az előadó a kiutat a határok lezárásában látta, azonban kérdésként felvetette, hogy Európa képes lesz-e egy egységes határzár kialakítására.

Ezt követően került sor *dr. Tallódy Zoltán*, az Igazságügyi Minisztérium Nemzetközi Büntetőjogi és Strasbourgi Bíróság Képviselési Főosztály főosztályvezető-helyettesének „*Külföldi fogvatartottak az EJEB joggyakorlatában*” című előadására, melyből megismertünk néhány, Magyarországot elmarasztaló strasbourgi jogesetet a magyar büntetés-végrehajtás vonatkozásában. *Dr. Tallódy Zoltán* betekintést nyújtott azon jogokba, melyek a fogvatartás alatt sérülhetnek, továbbá jelezte, hogy egyre több, Magyarországot érintő, idegenrendészeti vonatkozású ügy vár

ható a Strasbourgi Bíróságon. Előadásának második részében felvázolta a hazai börtönök zsúfoltságával összefüggő strasbourgi ítéletek jellemzőit, illetve azok következményeit. Hangsúlyozta, hogy az elkövetkező években ez a problémakör különösen meghatározó lesz, hiszen az ítéletekben kiszabott kártérítések jelentős költségvetési terhet rónak a magyar államra.

Az utolsó előadást Vájlók László r. alezredes, az ORFK Rendészeti Főigazgatóságának főosztályvezető-helyettese tartotta, „A migrációs nyomás rendőrségi tapasztalatai” címmel, aki azzal kezdte prezentációját, hogy köszönetet mondott a büntetés-végrehajtás migrációs krízis alatt tanúsított áldozatos munkájáért. Ezt követően az előadó tartalmas és informatív statisztikákat, illetve ábrákat mutatott be, többek között a migráció jellemzőivel, az embercsempészekkel és a jogellenes tartózkodásokra vonatkozó elfogásokkal, továbbá az illegális bevándorlással kapcsolatosan, majd felvázolta a migráció elleni fellépés három pillérét. Végezetül hangsúlyozta, hogy nem lehet tudni, hogy érkezik-e Magyarországra újabb migrációs hullám, az azonban bizonyos, hogy nincs idő pihenni és mindenre fel kell készülnünk.

A prezentáció után a hallgatóságnak lehetősége volt kérdéseket intézni az előadókhoz, ezt követően pedig dr. Pallo József bv. ezredes zárszavában összegezte a konferencián elhangzottakat, reflektált azokra, továbbá megállapította, hogy a szakmai fórum kellőképpen aktuális és elgondolkodtató volt, így pedig hozzájárult ahhoz, hogy megértsük Európa migráció vonatkozású történéseit. Ez különösen fontos, hiszen a bevándorlási válság problematikájára nem lehet megoldást találni a törvényszerűségek felismerése nélkül.

Ajánló

A Csillagbörtön 130 éve a köz szolgálatában. (Szerk. Nagy István.) Szeged, 2015, Szegedi Fegyház és Börtön. 260 oldal.

A Szegedi Fegyház és Börtön átadásának 130. évfordulója alkalmából emlékünnepeket rendeztek az intézet dísztermében. Az ünnepség folyamán bemutatták „A Csillagbörtön a köz szolgálatában” című kötetet.

A kiadvány tartalma hat fejezetből áll. Az első fejezet a történelmi előzményeket, többek között a szegedi várbörtön működését idézi fel. A második fejezet 1881-től 1989-ig követi nyomon a bv. intézet történetét. A harmadik fejezet az intézet eseményeit a rendszerváltástól napjainkig tartalmazza. A negyedik anyagrész interjúk segítségével teszi érdekesebbé, színesebbé a könyvet. Ebben a fejezetben az intézet jelenlegi és volt vezetői, dolgozói, valamint civil segítők vallanak a Csillagbörtönhöz fűződő viszonyukról. Az ötödik, „Vezetők, hősök, példaképek” című fejezet számba veszi a szegedi bv. intézetek igazgatóit és parancsnokait a kezdetektől napjainkig, megemlékezik a börtön hősi halottairól, illetve megrajzolja néhány néhai tisztségviselő portréját. A hatodik, „Függelék” címet viselő fejezet dokumentumokat és írásméleket mutat be a 130 éves intézetről, sajtóhírekből válogat, továbbá tartalmazza a felhasznált irodalom, illetve a felhasznált ábrák és képek jegyzékét.

A dr. Lőrincz József ajánlójával megjelent reprezentatív munka méltó módon emlékezik meg a Szegedi Fegyház és Börtön 130 évéről, valamint a hazai börtönrendszerben betöltött szerepéről. A könyv megjelenését számos segítő közreműködése és Nagy István reintegrációs tiszt áldozatos szerkesztői munkája tette lehetővé, személyében – Oláh Miklós után – úja kiváló krónikásra talált az intézet.

Életkeretek a börtönön innen és túl. Szubjektív reszocializációs esélyek. Szerk. Albert Fruzsina. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont (Sociológiai Intézet), 2015. 179 oldal.

A Szubjektív reszocializációs esélyek című, 2011 és 2015 között zajlott OTKA-kutatás a magyarországi fogvatartottak reintegrációjának lehetőségeit kívánta megismerni. A kiadvány a kutatás első eredményeit teszi közzé.

A tanulmánykötet első írása – szerzője Laki Ildikó – a hazai börtönrendszert, illetve a kutatásban szereplő intézetek (Baracska, Kecskemét, Pálhalma, Szeged, Szombathely, Tököl, Veszprém, Budapest Fegyház és Börtön) rövid történetét mutatja be. Gál Levente tanulmánya azt vizsgálja, hogy a börtönből szabadultaknak mekkora esélye van a legális munkaerő-piacon elhelyezkedniük. Tóth Olga az első alkalommal végrehajtandó börtönbüntetésre ítélt férfiak szociális hátterét, rizikótényezőit térképezi fel dolgozatában. Bíró Emese tanulmánya a fogvatart-

tottak családi kapcsolataival, azoknak a reintegrációban betöltött szerepével foglalkozik. Albert Fruzsina dolgozatának témája: a börtönbüntetés hatása a baráti kapcsolatok alakulására. Az Albert Fruzsina, Bíró Emese szerzőpáros „A sikeres reintegráció” című, kötetzáró tanulmányukban az elkövetők társadalmi vissza-illeszkedésének feltételrendszerét tekintik át, illetve írásuk végén ajánlásokat is megfogalmaznak.

A hazai szociológiai kutatások eddig kevésbé foglalkoztak a börtönlakók, az ő társadalmi reintegrációjuk problematikájával, ezért is öröndetes a könyv megjelenése.

Koósné Mohácsi Barbara: A szabadságelvonás határai. Helyettesítő intézmények és alternatív szankciók a magyar és a német jog összehasonlításának tükrében. Budapest, 2015, ELTE Eötvös Kiadó. 317 Ft. (ELTE Jogi Kari Tudomány 27.)

A kötet a személyi szabadságot korlátozó kényszerintézkedések, illetve a szabadságvesztés-büntetés a magyar és a német jogban is ismert alternatíváinak bemutatására koncentrál. „Az összehasonlító jogi személet bevonását és a magyar jog német joggal való összevetését az indokolja, hogy a két tárgyalt jogrendszer közös hagyományokra vezethető vissza, bár a német jog hatása a büntetőeljárás jog területén csak közvetettnek mondható – írja a szerző a könyv bevezetőjében. A magyar büntetőeljárás jog a 19. században ugyanis erősen támaszkodott az osztrák büntető perrendtartásra, amely azonban vitathatatlanul magán hordozta a német hatásokat.”

A könyv öt fejezetből épül fel. Az első fejezet a személyi szabadsághoz való jog nemzetközi hátterét, valamint a magyar és a német jogban betöltött szerepét vázolja fel. A második fejezet a személyi szabadsághoz való jog történeti fejlődését mutatja be. A harmadik fejezet a személyi szabadsághoz való jog korlátozhatóságáról szól. Ez a korlátozhatóság a büntetőeljárás és a büntetés-végrehajtás során valósul meg. A negyedik fejezet a szabadságelvonás minimalizálására irányuló törekvéseket állítja középpontba. A szabadságelvonással járó kényszerintézkedések helyettesítése a büntetőeljárásban számos módon történhet (házi őrizet, lakhelyelhagyási tilalom, az elektronikus bilincs alkalmazása, óvadék, távortartás stb.) A személyi szabadság biztosítása a büntetés-végrehajtás során is szerepet kap, a rövid tartamú szabadságvesztés alternatív büntetésekkel helyettesíthető. Az ötödik fejezet európai kitekintést tartalmaz.

A kötet a személyi szabadsághoz való jogból kiindulva jól mutatja be a szabadságvesztés-büntetést kiváltó alternatív büntetéseket.

Kriminológiai tanulmányok 52. (Fel. szerk. Vókó György.) Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2015. 214 oldal.

A kötet – hagyományos módon – az OKRI kutatómunkájának lenyomatát adja, bemutatva a kriminális cselekmények változásait is.

Tamási Erzsébet tanulmánya az emberölés nemzetközi kutatásának és eredményeinek jelenlegi állapotát tekinti át, ezen belül is főként a fiatal kor és a gyil-

kosságok összefüggéseire fókuszálva. Nagy László dolgozatában a Magyarországon 2000 és 2012 között elkövetett gyilkosságok kriminológiai hátterét vizsgáló kutatásáról számol be a kötet lapjain. Bolyky Orsolya az elkövető öngyilkosságával vagy annak kísérletével végződő emberölések, az ún. kiterjesztett öngyilkosságok vizsgálatát helyezi tanulmánya középpontjába. Póczik Szilveszter írásának tárgya az Európát fenyegető terrorizmus. A szerző megállapítása szerint a kockázat szintje Kelet-Európában ma még alacsonyabb, mint a vezető országokban, ennek állandósulására nem, sőt inkább növekedésére számíthatunk. Ritter Ildikó a marihuánafogyasztással kapcsolatos büntetőpolitika változásait elemzi tanulmányában. Irk Ferenc dolgozata a hatalommal és az erőfölénnyel való visszaélés kriminológiai vonatkozásait vizsgálja. Kerezsi Klára és szerzőtársai – Kovács Krisztina, Párkányi Eszter, Szabó Judit – munkája a pártfogó felügyelet történeti, jogi és kriminológiai szempontú értékelésével foglalkozik, különös tekintettel a jogintézményben tervezett változásokra. Sárík Eszter tanulmánya egy 2014-ben megkezdett ifjúságiértéktrend-kutatás részeredményeit mutatja be, a kutatás a 14–18 éves fiatalok bűnelkövetését, illetve a valláshoz, a hithez való viszonyát vizsgálta.

A kiadványban olvasható tanulmányok informatívak, érdekesek, hűek az OKRI évkönyvének szokásosan magas színvonalához.

120 év a büntető hatalom szolgálatában. A Tolna Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet 120 éves krónikája. (Szerk. Lőrincz József). Szekszárd, 2015, Tolna Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet. 150 oldal.

Szekszárdon a szabadságvesztés-büntetések végrehajtása régre nyúlik vissza, 1830. július 13-án rabdolgoztató-ház nyitotta meg kapuit, az intézmény 46 rab munkáltatására volt alkalmas. A dolgozóház létesítéséig a vármegyeházán helyezték el a rabokat. A szekszárdi királyi törvényszéki fogházat 1895. szeptember 20-án avatták fel. Az épületkomplexum – más megyei intézetekhez hasonlóan – egy épülettömbben van a megyei főügyésszeggel és bírósággal.

A kiadvány az előzmények bemutatása után az avatástól napjainkig mutatja be a Tolna Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet történetét. A szép kiállítású, színes képekkel gazdagon illusztrált kötet anyagát dr. Hézsely János, az intézet egykori parancsnoka és dr. Lőrincz József – a város szülötte – állította össze. A szerkesztést Lőrincz tanár úr végezte, aki kiváló arányérzékkel találta meg az egyensúlyt az intézet különböző korszakainak megjelenítésében.

Csak egyetérthetünk Soczó László bv. ezredes, intézetparancsnok az Előszóban olvasható soraival: „e munka mint szakmatörténeti feldolgozás a helytörténeti irodalmat is gazdagítja, amely így egyaránt haszonnal forgatható a büntetés-végrehajtási szakma művelőinek, a helytörténet kutatóinak, de élvezetes betekintést kínálhat a laikus olvasó számára is a valóságnak egy olyan zugába, amely jellegénél fogva »elzárkózik« a mindennapi nyilvánosság elől.

Tóth Zoltán: Szilánkok 2. Budapest, a szerző kiadása, 2015. 76 oldal.

2015. szeptember 11-én a Fiumei úti Sírkertben búcsúztunk el dr. Tóth Zoltán ny. alezredestől – Zoli bácsitól –, aki kilencvenharmadik évében hunyt el, és akinek életútja szorosan összekapcsolódott a büntetés-végrehajtással.

Zoli bácsi 1923-ban született Jászárokszálláson. Húszévesen, 1943-ban lett a Budapesti Magyar Királyi Büntető-törvényszéki Fogház díjnoka. 1944 novemberében behívták katonának, 1945 és 1948 között hadifogolyként élt, dolgozott a Szovjetunióban. (Életét – saját bevallása szerint – szakmai tudása mentette meg: a hadifogolytáborban rajta kívül nem volt olyan személy, akinek elegendő ismerete lett volna egy 600 főt fogva tartó zárt intézmény adminisztrációjához.) Hazatérése után – a büntetés-végrehajtáshoz visszatérve – pénzügyesként számos poszton látott el fontos feladatokat. 1978-ban ment nyugdíjba, de még 1986-ig nyugdíjasként dolgozott a bv. kötelékében.

Zoli bácsi az elmúlt években több kötetben publikálta emlékeit, a kiadványok közül néhányra a Börtönügyi Szemle is felhívta a figyelmet. A Szilánkok második kötetének megjelenését már nem érthette meg. Ebben a szép kiállítású, helyenként színes képekkel illusztrált kiadványban utolsó alkalommal élvezhetjük Zoli bácsi történetmesélő kedvét, tehetségét, humorát.

A könyv gyermekkori emlékeket éppúgy tartalmaz, mint a szerző művészszeretetéről tanúskodó írásokat (A költészet napjára, Aba Novák Vilmos és a Jászság). A gyógykezelésekről szóló beszámolók mellett egy, a francia „o” betűről írott áltudományos értekezés is megfért.

(Válogatás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Szakkönyvtára legújabb szerzeményeiből)

**Szent Adorján-napi ünnepi állománygyűlés
az Állampusztai Országos Bv. Intézetben
(szeptember 7.)**

**120 éves a Tolna megyei Bv. Intézet
(szeptember 14.)**

Fotó: Tóth Viktor

**Szakmai kerekasztal-beszélgetés
a migrációról
(november 17.)**

Fotó: Csontos Gergely

**A Bv. gazdasági társaságok ügyvezető
igazgatói értekezlete
(november 12.)**

**Megemlékezés a Váci Fegyház és Börtön
fennállásának 160. évfordulójáról
(november 20.)**

**Konferencia a fiatalkorú
bűnelkövetőkről
(november 26.)**